

IGOR BLAŽEVIĆ / Barma – složitá cesta k demokracii

IVANA RYČLOVÁ / Alexandr Tvardovskij

MARCEL PENCÁK / Hradecký architekt Vladimír Fultner

Rozhovor s JAROSLAVEM STŘÍTECKÝM o Josephu Rothovi

ANDRÉ BLANCHET / Marie Noël mezi dvěma světy

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Portrét JOSEFA SUCHÉHO

PAVEL ŠVANDA / Za Zdeňkem Rotreklem

EUGEN BRIKCIUS / Skoro všichni jsou už usazeni

STANISLAV BALÍK / Nová kniha Václava Klause

Rozhovor s JIŘÍM REYNKEM

Ročník V. (XXIV.) • cena čísla 100 Kč • Vydává Centrum pro studium demokracie a kultury

3/2013

Literární měsíčník **host** vyhlašuje
pátý ročník básnické soutěže

BRNĚNSKÁ SEDMIKRÁSKA

NEJKRÁSNEJŠÍ ŽIVĚ PŘEDNESENÁ BRNĚNSKÁ BÁSEŇ O ADAMOVĚ

BÁSNICKÝ HOLD MĚSTU, V NĚMŽ RYCHLÍK GUSTAV MAHLER Z VÍDNĚ DO PRAHY NIKDY NEZASTAVÍ

Básně v rozsahu nejvýše dvě strany A4 můžete posílat e-mailem na adresu:
sedmikraska@hostbrno.cz nebo poštou do redakce Hosta (Sedmikraska), Radlas 5, Brno 602 00

Z přijatých básní vybere porota deset nejlepších, které budou autoři sami prezentovat.
Podobně jako v minulém ročníku tedy budou hodnoceny básnické i recitátorské kvality finalistů.

Slavnostní vyhlášení Brněnské sedmikrásky proběhne 26. září 2013 v Kabinetu Múz (Sukova 4, Brno).

Vítěz obdrží 10 000 Kč. Uzávěrka soutěže je 31. 8. 2013.

Více na www.hostbrno.cz

BRNĚNSKÉ KULTURNÍ
HOSTování

B | R | N | O |

EVOL
VE
EVUE

A. M. SCHWARZOVÁ (*14. 3. 1921) – Drda / román – TORRES
KRCHOVSKÝ – nové básně, beseda / BLEXBOLEX – portrét
film – ČARODĚJ – 1984 / fotografie – NĚMEC / výstřižky – KARLÍK
LEM, MROŽEK – dopisy / METROPOLIS – Pelichovský / BABÁK
KUBIŠTA – pohled odjinud / ATELIÉRY – Štourač / KUNSTWERK
Socha – ANAGRAMY / LIMERIKY – Townsend / Scenáristická dílna
Kritický COULEUR – reflexe / + Jedna věta – VACHTOVÁ

zdarma kniha
JEDNA VĚTA.
Ludmila Vachtová

K dostání v knihkupectvích, s výraznou slevou v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1) nebo poštou. Objednávejte na webu: www.revolverrevue.cz
email: sekretariat@revolverrevue.cz nebo telefonicky: 222 245 801.

Ubývání politiky

Vždycky jsem si myslel, a dokonce to občas i říkal, že politika je pouze jednou z činností, která je v demokratické společnosti vyhrazena především profesionálům, kteří mají jisté vědomosti a schopnosti – například k nim patří schopnost uzavírat kompromisy. Představu, že by politicky aktivní měli být stále jaksi všichni občané, jsem odkazoval a stále ještě odkazuji do říše socialistické utopie. V této koncepci by si měli také samotní politikové hlídat „své hřiště“ a stále přesvědčivě předvádět, že jsou odborníky v oblastech, kde my ostatní jsme jen laiky.

V posledních letech mne ovšem překvapila jiná společenská tendence, kterou nazývám „úníkem politiky“, na níž se někteří politikové sami účastní. Protože můj redakční kolega František Mikš někdy používá v editorialech příklady z řemeslnického prostředí, učiním tak též. Je to podobné, jako kdybyste si pozvali domů řemeslníka, aby vykonal jistou práci, k níž se necítíte kompetentní nebo se chcete prostě věnovat něčemu jinému. Řemeslník, například instalatér, by sice souhlasil, že požadovanou práci odvede, poté by se ale začal vymlouvat. Nejprve by tvrdil, že by to udělal lépe cukrář, a pak by dodal, že byste si to nakonec mohli udělat sami. Svůj postoj by pak korunoval tvrzením, že je pod tlakem názorů, které se objevují v tisku.

Něco podobného se děje s naší politikou. Dovolte mi uvést tři příklady toho, co mám na mysli, již konkrétně, nikoli průměrem.

Prvním, asi nejvýraznějším příkladem jsou přímé prezidentské volby. Ještě před nimi by snad měli ti, co je vehementně prosazovali, jisté oprávnění tvrdit, že se bude jednat o spravedlivější akt, který bude znamenat rozšíření demokracie a svobody v naší zemi. Co se však stalo ve skutečnosti? Rozhodování odpovědných politických profesionálů nahradilo rozhodování politických profesionálů (nebo politických neprofesionálů, jak se ukázalo v případě ODS) kombinované s průnikem dobráckých či méně dobráckých politických analfabetů; a to vše v tvrdém světle televizních kamer, v nichž měl hlavní slovo nikoli poli-

tik, ale moderátor, který se často stal hrdinou večera. Větší únik politiky si lze stěží představit.

Druhý možný příklad této tendence představují reakce na prezidentskou amnestii. Nemám na mysli pouze současně dětinský i tragický pokus levicové části senátu obvinít V. Klause z velezrady. Ten ve své podstatě je ještě alespoň politickým jednáním, i když bez elementárního pochopení tradiční funkce senátu a významu slova velezrada. Mám spíše na mysli shodné mínění všech dalších kandidátů na prezidentský úřad a všech okolostojících politických reprezentantů, že se rádi něčeho takového jako udílení amnestie vzdají a že i s individuálními milostmi budou šetřit. Nelze přitom nevzpomenout na staromilecký republikanismus ze začátku 20. století, opovrhující vším, co by připomínalo monarchii, který se v takových vyjádřeních připomněl. Mám opět na mysli až příliš snadné rozhodnutí ustoupit ve věcech, které by stály za hlubší zamyšlení, a takříkajíc vyklidit pole.

Třetím, poměrně aktuálním případem je prezidentovo rozhodnutí ohledně udělování či neudělování profesorských titulů. Nejde přitom o celkem evidentní chybu, kterou Miloš Zeman udělal v konkrétním případě Martina Putny, a o to, že bylo jasné, že své rozhodnutí nemůže rozumně obhájit. Jde o opětounou lehkost, s jakou se vzdal možnosti vytvářet nejen slavnostnější ráz předávání titulů, ale i pozice pojistky, která zůstává pojistkou, i když jednou selže. Jenže právě u Miloše Zemana člověk nikdy neví. Opuštění pozice v drobné věci nemusí vyloučit posílení ve věcech zásadních.

Jinými slovy: je docela možné, že politici jsou pod opravdovým tlakem, který je nutí, aby se sami zbavovali svých politických i reprezentativních funkcí. Nemůže být také sebemenších pochyb, že tento tlak je častokrát způsoben jejich neprofesionalitou. Jde o provázané nádoby. Možná je právě neprofesionalita příčinou úniku politiky, vedle onoho zmíněného tlaku tzv. občanské společnosti, médií a pražské kavárny.

Ale stejně: od řemeslníka se nestydíme požadovat nejen profesionální výkon, ale i jakési základní odhodlání provést určenou práci. V případě politiků by to nemělo být jinak. Měli by dokázat bránit své povolání, které je politikou, reprezentací i symbolem.

JIRÍ HANUŠ

Téma: Barma – složitá cesta k demokracii /

V Barmě se hraje fotbal na velice šikmém
hřišti. Rozhovor s IGOREM BLAŽEVIČEM . . . 3

IGOR BLAŽEVIČ

Začarovaný kruh extrémního nacionalismu . . 11

Texty /

IVANA RYČLOVÁ

Alexandr Tvardovskij – básník redaktorem . . 15

JOSEF MLEJNEK

Velký bílý Otec ve Vatikánu. Několik
úvah o novém papeži Františkovi 30

MILAN UHDE

Jak moc chutná moc II. 34

MARCEL PENCÁK

Hradecký architekt. Život a dílo
Vladimíra Fultnera (1887–1918) 41

Rozhovor /

Židovství mu bylo vůní domova...

Rozhovor s JAROSLAVEM STRÍTECKÝM
o Josephu Rothovi 50

Portrét Josefa Suchého /

„Tatínka vnímám především jako básníka
duše.“ Rozhovor s IVANOU SRBKOVOU,
dcerou básníka Josefa Suchého 54

JOSEF SUCHÝ

„Tíše mě ubývá“ 59

Literatura /

JIŘÍ HANUŠ

Jekyll a Hyde. Dvojitý já 66

JOSEF MLEJNEK

Léta pro mne překládání bylo jen hýčkanou
představou. Rozhovor s JIŘÍM REYNKEM . . . 70

ANDRÉ BLANCHET

Marie Noël mezi dvěma světy 77

MARIE NOËL

Hrubě rudá zrna 85

SUZANNE RENAUD

Hudbo drahá 88

Vzpomínka /

PAVEL ŠVANDA

Za Zdeňkem Rotreklem 90

Básníci čtou básníky /

EUGEN BRIKCIUS

Skoro všichni jsou už usazeni 92

Nad knihami /

JOSEF MLEJNEK JR.

Zdechlina s make-upem. Raúl Castro –
blecha, která si osedlala tygra 96

STANISLAV BALÍK

Pocity po více než dvou desetiletích
od pádu komunismu 102

Reakce 105

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník V. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXIV.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** David Jalový (jazykový redaktor), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803-6988 • **Na obálce** Bohuslav Reynek: Sušení prádla • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

V Barmě se hraje fotbal na velice šikmém hřišti

Rozhovor s Igorem Blaževicem

IGOR BLAŽEVÍČ, rodák z Bosny a Hercegoviny, vystudoval filosofii a srovnávací literaturu na Filosofické fakultě záhřebské univerzity. Od roku 1991 žije a pracuje v Praze. Počínaje rokem 1992 se angažuje ve společnosti Člověk v tísni (ČvT), pražské nevládní a neziskové organizaci založené českými novináři a bývalými disidenty. Do roku 2010 působil v ČvT jako ředitel Centra pro lidská práva a demokracii, které poskytuje pomoc disidentům a prodemokratickým skupinám působícím v obtížných podmínkách kdekoli na světě. Igor Blaževič je rovněž zakladatelem filmové přehlídky Jeden svět, která je největším evropským festivalem filmů s tematikou lidských práv. Je členem Řídícího výboru Světového hnutí za demokracii (World Movement for Democracy), v letech 2006–2010 byl členem a později předsedou Správní rady Open Society Fund v Praze. Od roku 2010 spolupracuje s CDK coby programový ředitel a hlavní lektor programu Burma Educational Initiatives, který nabízí politickým aktivistům a členům občanské společnosti v Barmě semináře na poli politologie, mezinárodních vztahů a přechodů k demokracii.

V současné době již více než dva roky spolupracujete s brněnským Centrem pro studium demokracie a kultury (CDK). V čem tato spolupráce spočívá a jak vlastně vznikla?

Když jsem odcházel z Člověka v tísni, navrhl jsem CDK spolupraci na barmských projektech. Lákalo mě spojit svoje aktivistické zkušenosti a zkušenosti s prací v krizových oblastech světa s politologií a mezinárodními vztahy, kterými se zabývá akademické prostředí. Společně s CDK realizujeme projekt v Barmě a Thajsku. Pořádáme intenzivní několikaměsíční kurzy pro občanské a politické aktivisty z Barmy. Pomáháme jim naučit se, co je podstatou demokracie, jak fungují demokratické instituce a jaké jsou zkušenosti jiných zemí, které prošly úspěšnou anebo neúspěšnou demokratickou tranzicí.

Barma se začala zásadně měnit a z represivní vojenské diktatury se stává cosi, co je obtížné dnes popsat...

Ano, ještě nevíme, co to bude. Jsme na začátku otevřených a nerozhodnutých dějin. Může to být křehká demokracie, která postupně dozrává a vyvíjí se. Může se jednat o postupnou vyjednanou tranzici od tvrdého autoritářského k měkčímu semiautoritářskému režimu, který se bude postupně prostřednictvím liberalizujících kroků v politice a ekonomice měnit v demokracii. Může se z toho stát také pseudodemokracie, která bude chytřejší, manipulativnější, poměrně stabilní, živěná ropou, nerostným bohatstvím, ekonomickými a geopolitickými zájmy. Vznikne tak hybridní semiautoritativní režim, jak jej známe z mnoha zemí bývalého sovětského prostoru. Může to být také stejná houpačka, jakou známe z Pákistánu a Bangladéše a koneckonců i z Thajska, kde se povrchní, neschopné

a poměrně zkorumpované demokratické poměry střídají s vojenskými puči. Barma se ale také může propadnout do etnofašismu a další vlny občanské války.

Dnes jsou v Barmě všechny scénáře tranzice otevřené a dynamika politického souboje a ekonomických zájmů místních i vnějších hráčů ovlivní, jak vše dopadne. O co se snažíme my, je pomoci barmským aktivistům se v tom všem vyznat a srovnat si, co se děje u nich doma s tím, co se událo nebo děje jinde ve světě. Barma byla celá desetiletí izolována vlastní vojenskou diktaturou. Predátorský vojenský režim nejenže zdecimoval ekonomiku, ale úplně zničil vzdělávací systém. Kdykoliv se vojsko ocitlo v ohrožení studenty, jednoduše zavřelo vysoké školy. Značná část politických aktivistů, občanských lídrů a opozičních členů parlamentu strávila ve vězení sedm, deset nebo i patnáct let. Ještě před dvěma lety neměl v Barmě téměř nikdo přístup k internetu. Přidejte si k tomu chudobu a území zmítané několik desetiletí trvající občanskou válkou a je pochopitelné, že celé generace získávaly přístup k prachmizernému vzdělání.

Odkud pocházejí vaši studenti?

Je to různé, například jeden muž byl zatčen jako začínající univerzitní student a odseděl si čtrnáct let. Ve vězení se od staršího spoluvězně naučil anglicky. Získal tam přístup k několika článkům Fareeda Zakarii a tolik se jimi inspiroval, že se rozhodl stát barmským Zakariou. Když ho v lednu 2012 pustili, začal překládat a psát do místního napůl samizdatového měsíčníku. Jinou slečnu uvěznil jako čtrnáctiletou na šestnáct let, protože byla dcerou politika z jedné etnické politické strany blízké NLD (National League for Democracy, hlavní barmská opoziční strana vedená nositelkou Nobelovy ceny míru Aun Schan Su Ťij). Otce odsoudili na čtyřicet let a oněch šestnáct let pro dceru byl pro něj takový dodatečný trest. Odseděla si sedm let a byla propuštěna na podzim 2011. Ihned začala chodit do British Council, aby se naučila anglicky, a stala se aktivistkou. Další mladík z jedné válkou zmítané oblasti zůstal jako dítě bez obou rodičů. Ujala se ho místní povstalecká armáda a šest let strávil de facto jako dětský voják. Na frontě v bojových operacích nebyl jen proto, že v dané době byla jeho skupina s juntou v příměří.

Všechno jsou to lidé, kteří se vypracovali vlastní pílí a ambicemi. Umějí anglicky a jsou značně politicky a občansky uvědomělí. Chybí jim ale znalosti, informace, kontakty, kontext, schopnost kritického myšlení, často také postrádají sebevědomí. Jsou stateční, mají drsné zkušenosti, disponují odhodlaností a vyzrálostí lidí, kteří již něco viděli a zažili, a doslova žízni po vzdělání. Stejně tak ale mají silné předsudky, zcela zkreslené představy o mnoha věcech a mizerné vzdělání. Učit takové studenty je velice motivující a podnětné.

Podle čeho vlastně učíte?

S CDK jsme připravili a přeložili do angličtiny knihu vysvětlující na příkladu Československa zrození a vývoj demokratických institucí po přechodu z autoritativního režimu k demokratickému. V tomto roce budeme překládat do barmštiny knihu *Úvod do politologie*. Do barmštiny jsme také začali překládat politologické články z předních světových časopisů. Všechny tyto aktivity podporuje Ministerstvo zahraničních věcí ČR v rámci Programu transformační spolupráce.

V posledních letech jsi často pobýval nejen v Thajsku, odkud jsi koordinoval aktivity na podporu demokratizačního hnutí v Barmě, ale i v Barmě samotné. Jak ses dostal k práci zrovna v tomto regionu?

Do Barmy jsem se dostal poprvé v roce 1997, když jsem ji s Tomášem Pojarem, tehdejšími řediteli Člověka v tísní, navštívil na popud prezidenta Václava Havla. Naším cílem bylo udělat na Václavském náměstí výstavu o politických vězních, brutalitě vojenské diktatury a odvaze barmských demokratických aktivistů. S Tomášem jsme dělali rozhovory s aktivisty, pořizovali fotky a další materiály. V plánu také bylo pokusit se sejít s Aun Schan Su Ťij, která zrovna byla v takovém polodomácím vězení. Měli jsme pro ni vzkaz od Václava Havla.

Podruhé jsme v Barmě byli s manželkou Jasminou točit dokument o tamějších politických vězních, jež jsme následně použili v kampani za propuštění studentského vůdce Min Ko Naina. Ten dostal v roce 2000 cenu Homo Homini, kterou Člověk v tísní každoročně uděluje lidem, kteří se výrazně zasloužili

o podporu lidských práv a demokracie. Od té doby vývoj v Barmě sleduji a podílím se na podpoře místních demokratických a lidskoprávních aktivistů.

Dosud jsem pracoval v zemích, kde zuřila válka jako v mé vlasti, Bosně a Hercegovině, nebo v zemích, kde vládly poměrně stabilní autoritářské režimy, jako je Kuba, Bělorusko a Čína. Dlouho to platilo i pro Barmu. Dnes se ale dění v zemi posunulo. Zkostnatělá, brutální vojenská diktatura povolila a proces tranzice mohl pomalu začít. To je pro mě nové. Člověk cítí, že je uprostřed obrovské řeky se spoustou meandrů, proudí to kolem něj a on se tím nechává unášet, aniž by věděl kam, byť má alespoň tušení, jak to může skončit. Tady jsou víry, jinde stojaté vody, podvodní stěny nebo močály. Horizont před vámi vzbuzuje naději i obavy.

Jsou aktivity na podporu demokracie v místním kontextu v něčem odlišné od činnosti, kterou jsi vyvíjel předtím?

Jiné je to pro mě také v tom, že nyní jsem spíše učitelem než organizátorem. I tak se ale snažím prostřednictvím aktivistů, které učím, pochopit, vysvětlit a prodiskutovat výše zmíněné změny. Studoval jsem filozofii a komparativní literaturu a byl neustále pohroužen do knih. Válka v bývalé Jugoslávii mě ale z intelektuální věže ze slonoviny vytáhla. Na dlouhá léta jsem se stal homo practicus. Teď jsem se k přemýšlivější formě existence mohl zase vrátit.

Barma je ve velmi komplikované situaci, která sice skýtá naději, ale také mnoho nástrah. Proč zde vlastně k uvolnění došlo?

Igor Blažević přednáší barmským aktivistům.

Režim se ke změně rozhodl z několika důvodů. Barma je v tak zbídačeném a nefunkčním stavu, že i generálové si uvědomili, že sice mají moc, ale země se jim taky může brzy úplně zhroutit. Sousedé Barmy jsou dynamicky se rozvíjející státy ASEAN, Čína a Indie. Víte, co řekla Aun Schan Su Ťij, když poprvé vycestovala na zahraniční cestu do Bangkoku? Byla překvapená, kolik je v Bangkoku světla. V Rangúnu je běžný i osmihodinový výpadek elektřiny denně. Město je v noci v podstatě ve tmě. Barmští generálové jezdí již léta na zasedání ASEAN, navštěvují Čínu, hrají golf, kontrolují si účty v singapurských bankách, nakupují luxusní zboží a zbraně a vidí, jak se vyvíjí zbytek Asie. Je to jen jejich zem, která zůstává kvůli jejich predátorskému způsobu vládnutí v hluboké chudobě. I pro ně bylo toto srovnání se zbytkem Asie potupné. Zůstat u moci v hroustící se a zanedbané zemi tedy nebylo moc perspektivní.

Druhým důvodem byl fakt, že barmští generálové se cítili trochu přidušení stále silnějším čínským objetím. Poté, co Západ na Barmu uvalil sankce, našli spojence v Číně, která jim ochotně poskytla diplomatickou, ekonomickou a vojenskou ochranu. Nebylo to ale samozřejmě zadarmo. Čína měla své ekonomické, energetické a geostrategické zájmy, a jak čas plynul, stále více barmských oblastí se dostávalo pod nadvládu čínského kapitálu. Jeden příklad. Na řece Irrawaddy, která je duší Barmy, měla být vybudována série přehrad, což by znamenalo zatopit území o velikosti Singapuru. Měly zmizet četné vesnice a jejich obyvatelé měli být přesídleni. Přehrada by měla nedozírné následky na dolní tok řeky. Delta řeky Irrawaddy je navíc barmskou „potravinovou pokladnicí“. Profit měl být rozdělen mezi čínské investory a barmské oligarchy, kteří mají blízko k vojenské vládě. Pro státní pokladnu by toho moc nezbylo. Veškerá vyrobená elektřina by navíc byla vyvážena do Číny, přestože Barma se dnes potýká s nedostatkem elektřiny a pravidelnými, dlouhými výpadky. I samotní generálové začali cítit, že jejich čínský ochránce je nesmlouvavý a ničeho se neštítící vykořisťovatel. Bylo tedy lepší se poté, co se při pobřeží našlo velké množství ropy a plynu, o který je zájem i z jiných zemí, pohodlně umístit mezi geostrategické soupeření zemí ASEAN, Indie a Japonska

s Čínou, a mezi nově vznikající geostrategické soupeření Spojených států a Číny o převahu v oblasti Indického oceánu a Pacifiku.

Takže to byly především pragmatické důvody, jež vedly mocenské struktury k částečnému uvolnění režimu...

Ano, v neposlední řadě byl důvodem změn mocensko-ekonomický zájem elit, které se zformovaly v posledních dvaceti letech vojenského vládnutí. Zjednodušeně řečeno, z generálů paranoidně posedlých bezpečnostními obavami a snahou zbraněmi a etnickými čistkami udržet celistvost země se stali kapitalisté. Zprivatizovali a zmonopolizovali vše, co bylo nebo by mohlo být lukrativní. To, co ukořistili a přivlastnili si chráněným mocenským monopolem, jim ale bylo k ničemu, když země byla pod sankcemi a v místních bankách zůstalo skutečně jen pár drobných. Aby se zprivatizovaný majetek mohl zkapitalizovat, bylo třeba zemi otevřít zahraničním úvěrům, investicím, technologiím a obchodu. To ale bylo možné jen zrušením sankcí, což šlo jen tehdy, pokud generálové převléknou kabáty, nastolí pseudocivilní vládu, propustí politické vězně a uzavřou kompromisní quid pro quo dohodu s Aun Schan Su Ťij, na jejíž názor braly ohled Spojené státy a některé evropské země, kam patřila i Česká republika.

A reakce „zbytku světa“?

Tento náznak ochoty k ekonomické otevřenosti vyvolal ve světových ekonomicko-politických kruzích naprostou euforii. Barma je jedním z mála posledních tzv. frontier markets. Je tam ropa, plyn, drahokamy, vzácné kovy, vynikající teakové dřevo, velký turistický potenciál, neexistující telekomunikační síť. Je zde 54 milionů lidí a nikdo nemá iPad, televizor Samsung nebo LG, kameru Sony, Toyotu nebo motorku Honda. Nejsou tam cesty, letiště a přístavy a Světová, Asijská i jiné rozvojové banky a mezinárodní fondy jsou ochotné do jejich vybudování nasypat miliony. Probíhající politická liberalizace a ekonomické otevírání mají nastartovat nezbytný rozvoj země, mají legitimizovat pseudocivilní vládu vzniklou ze zcela zfalšovaných voleb, má umožnit elitám vzešlým z vojenské diktatury ještě více zbohatnout, aby se již jako sku-

tečně rovnocenné mohly poměřovat s elitami ze zbytku Asie. Mají umožnit vnukovi Than Šweia, bývalého nejvyššího generála vojenské junty, aby si konečně koupil vysněný Manchester United. A hlavně: mají se udržet u moci, tentokrát ne silou zbraní, ale silou peněz. Pokud ale síla peněz nebude stačit, je tu ještě ústavní pojistka, podle které může velitel armády kdykoliv rozpustit parlament a vládu a převzít přímé řízení země.

Co jsou dle tvého soudu největší výhody a nevýhody současné barmské demokratické opozice? Do jaké míry je reálné, aby se Barma po volbách v roce 2015 proměnila v zemi, která bude směřovat k demokracii?

To nikdo neví. Vše bude záležet na tom, co se do roku 2015 stane. Barma je dnes něco jako velká a trochu popletená simultánní hra v šachy, ve které nehraje jeden vele mistr proti většímu počtu jiných hráčů, ale hra, ve které je mnoho hráčů a tak trochu všichni hrají proti všem na několika šachovnicích. Barma má mnoho strukturálních nevýhod, které budou brzdou demokracie, ať nastolované rychle, nebo postupně. Země k lepší budoucnosti určitě nebude kráčet lineárně. Bude to krkolomná cesta. Barma bude muset podstoupit několik paralelních tranzicí, aby se stala fungující demokracií: od diktatury k demokracii, od vojenské vlády k civilní, od centrálně řízené ekonomiky k ekonomice tržní, od unitárního státu, ve kterém dominuje etnická většina, k decentralizovanému, federálnímu, multietnickému státu, od jedné z nejméně rozvinutých zemí k zemi rozvojové. Barma je jednou z nejvíce etnicky rozdělených společností, jaká kdy zahájila přechod k demokracii. Klíčovým „generátorem“ vojenské diktatury byla po minulá desetiletí nevyřešená etnická otázka. A nevyřešená zůstává dodnes.

Problémem je, že Barma má ropu, plyn a nerostné bohatství, které pravděpodobně nebude přispívat k blahobytu celého národa, jak tomu bývá, ale jen těm, kteří chtějí zůstat u moci. Další komplikací může být i to, že je strategicky umístěna mezi Indií a Čínou, na březích Indického oceánu, což jí k rychlejší demokratizaci nejspíše také nepomůže. Geostrategie tak bude hrát více proti demokratizaci nežli v její prospěch.

Objektivních a strukturálních překážek je tedy až příliš...

Ano, ale to není rozhodující. Jsem v tomto ohledu ale spíše stoupencem Samuela Huntingtona, který věří, že demokracie jsou utvářeny nikoli událostmi, ale těmi, kdo tyto události uvádějí do pohybu. Věřím v důležitost individuálních aktérů a jejich počínání. Jak tranzice v Barmě dopadne, bude v mnohém záviset na volbě, názorech, přesvědčeních a akcích politických a společenských elit, které jsou dnes v opozici, a těch, kteří jsou dnes u moci.

Na druhou stranu má Barma charismatického, odhodlaného demokratického lídra v osobě Aun Schan Su Ťij. Má politickou stranu, která byla ještě před rokem a půl zdecimovaná na malé ústředí sousedící s památnou Šweitigoumskou pagodou. Dnes má 1,3 milionu disciplinovaných členů, kteří udělají vše, co jim Su Ťij řekne. Egypt nám všem připomněl, že když přijde chvíle prvních svobodných voleb, nerozhoduje dynamismus, kreativita a trendová image aktivistů ze sociálních sítí, stejně jako nerozhoduje elitářský, velkoměstský, anglicky mluvící a liberálně laděný občanský sektor. Rozhodující je, v jakém stavu jsou politické strany, zejména ty opoziční; jak jsou organizované, zda jsou přítomny na území celého státu, jak jsou blízko – jak by řekli leninisté – „masám“ a zda v jejich čele stojí skuteční demokraté, nebo ambiciózní populisté a noví autoritáři.

Jaké jsou dnes mezi místními aktivisty nálady?

Jak se cítí velká část barmských aktivistů, dobře popsal legendární barmský studentský vůdce Min Ko Nain. Byl klíčovou postavou studentských demonstrací v roce 1988, poté byl na dlouhá léta vězněn, velkou část z toho na samotce. V roce 2004 byl po patnácti letech propuštěn. Další vězení, tentokrát na dvanáct měsíců, jej čekalo v roce 2006. Když v srpnu 2007 vedl protesty proti výraznému navýšení cen základních komodit, byl opět uvězněn. To spustilo řetězec dalších protestů, ze kterých se zrodila šafránová revoluce. Nedávno řekl: „Věřovali jsme, že od diktatury přejdeme rovnou k demokracii. Nyní chápeme, že od diktatury jdeme do přechodové fáze směrem k demokracii. Kde se nacházíme teď? Jsme svobodní a zároveň nesvobod-

ní. Nejsme ani zde, ani onde. Už není tak jasné, za co bojujeme. Připravovali jsme se na revoluci, ale nikdy jsme se nepřipravovali na tranzici. Dnes víme, že se na této tranzici musíme podílet, ale nevíme, jakou roli v ní máme hrát.“

Kromě Aun Schan Su Ťij a NLD má Barma velký počet demokratických a lidskoprávních aktivistů, kteří už mnohokrát prokázali svoji výjimečnou odvalu a odhodlanost a kteří za desetiletí bojů nabrali také mnohé politické zkušenosti. Mám na mysli například právě Min Ko Naina, který nashromáždil velký politický kapitál a politicky dozrál. Mladí lidé jsou tu také ve velké míře „zasítovaní“; používají internet a jsou zpolitizováni. V tom vidím pro Barmu naději.

Jakou strategii se ve vztahu k barmské tranzici snaží uplatňovat mezinárodní společenství a jak na tyto snahy reaguje barmská vláda?

V současném multipolárním světě je nejllepší o mezinárodním společenství vůbec nemluvit. Je to zavádějící. Máme různá centra moci a různé zájmy. Čína potřebuje Barmu jako zdroj surovin a odbytiště průmyslové produkce. Potřebuje ji i jako tranzitní prostor pro ropu a plyn, jako přístav a železniční spojení s Indickým oceánem. Čínským zájmům tedy vyhovuje spíše stabilita v zemi, na druhou stranu se bude snažit, aby Barma zůstala geostrategicky neutrální.

Pokud by se Barma až příliš přibližovala k Západu, Čína může zemi skrze nespokojené etnické menšiny snadno destabilizovat. Jak se říká, Čína vždy Barmu chápala jako potenciální meč v drakově podbřišku. Navíc pro Čínu z vnitropolitických důvodů není přijatelné posvětit vítězství demokracie v sousední Barmě a případný nástup Aun Schan Su Ťij coby prezidentky.

Indie, země ASEAN, Japonsko a Jižní Korea mají také své ekonomické zájmy a chtějí Barmu vytáhnout z centripetálního dosahu Číny. Západ se v této otázce chová podobně. Takže všichni teď situaci v Barmě vykreslují v růžových barvách, propadají neopodstatněnému optimismu a ve strachu, aby nezůstali oproti ostatním pozadu, se uspěchaně snaží si různými pobídkami a vstřícnostmi koupit přízeň vlády. Pseudocivilní vláda, která je jakýmsi „výrostkem“ bývalé vojenské junty, teď poměrně inteligentně hraje hru na

reformy a tranzici k demokracii, aby se udržela u moci, aby si upevnila legitimitu, nastartovala ekonomický růst, opravila nefunkční státní aparát, utlumila tlak ze spoda, vyhnula se totálnímu bankrotu a ekonomickému zhroucení, aby zkapitalizovala nakradený majetek a, v neposlední řadě, aby koupila lepší zbraně a vybavila policii.

A Západ učinil do velké míry směrem k Barmě velký obrat...

Jistě, Západ dlouhá léta podporoval demokratickou opozici. Teď zcela otočil a sází na podporu toho, co vnímá jako reformní vládu, která je odhodlaná vést zemi k rozvoji, z chudoby a nerozvinutosti k postupnému, konsensuálně domluvenému přechodu k demokracii. Za tím vším jsou ale, jak jsem již říkal, silné ekonomické a geostrategické zájmy. Západ tedy udělal ve svém přístupu k Barmě celkem slušný kotrmelec. Problematické totiž je, že „reformní vláda“ zas tak reformní není. Že dnes nastartovaný ekonomický rozvoj povede pravděpodobně k obrovskému zadlužení země a k ještě hlubšímu rozevření nůžek mezi těmi u moci, tedy privilegovanými, a těmi, kteří zůstávají v chudobě. Ještě více se prohloubí nerovnováha mezi dominantní barmskou většinou a marginalizovanými etnickými menšinami.

Rád Barmu přirovnávám k fotbalu na velice šikmém hřišti. Na jedné straně, nahoře, je vládní tým, který má 15 hráčů a celkem malou branku. Naproti na spodní straně šikmé plochy je tým opoziční, pro-demokratický, který má branku hodně velkou a hráčů jen osm. Sudí je uplacen a píská pro vládní tým. Demokratická opozice dostane několik žlutých karet, nějakou tu červenou, a bude-li třeba, sudí proti ní ještě nařídí tři penalty, které vláda bez problémů promění. V publiku je spousta diváků, přejí si vítězství opozičního týmu, ale nejsou si jisti, jak moc to mohou dávat najevo skandováním, protože všude kolem jsou kamery – a občerstvení navíc zadarmo rozdávají hostesky vládního týmu. Teď k tomu všemu přijeli experti na taktiku z prestižních evropských lig, experti na kondičku z USA, na doping z Číny a všichni nabízejí svoje služby a pomoc vládnímu týmu. Někteří vysloužilí hráči z nejlepších lig světa by dokonce za tento tým

rádi hráli. Jak má takový zápas dopadnout? Zdánlivě jasnou výhrou vládního týmu. Jenže opoziční tým má ve svých řadách Messiho a v záloze houževnaté mladé hráče. Poté, co Messi dá pár gólů, mu publikum začne fandit, zapomene na hosteskami nabízené pochoutky a oklepe ze sebe strach z kamer. Zápas není předem prohraný.

Zdá se mi, že Západ dělá chybu v tom, že sází na vítězství vládního týmu a že mu pomáhá zvítězit, namísto toho, aby velice pečlivou a uvážanou politikou vyrovnával hřiště a zajistil férová pravidla hry. Zároveň chci ale připomenout, že to není chyba z neznalosti. Západ říká něco, ale v podstatě dělá něco trochu jiného, protože mu to vyhovuje a naplňuje to jeho ekonomické a geostrategické zájmy.

Jaký je tvůj názor na roli České republiky v procesu podpory demokracie ve světě? Domníváš se, že jsou transformační projekty MZV účinné, že skutečně napomáhají demokratizaci, nebo vidíš prostor pro zlepšení?

Musím se přiznat, že když odpovídám na tuto otázku, jsem ve střetu zájmů. Projekty, které v Barmě dělám, jsou spolufinancovány právě českým ministerstvem zahraničí. Bylo by tedy adekvátnější, aby českou politiku transformační spolupráce hodnotil někdo jiný, protože je do ní přímo zahrnuta i moje práce. Pokud mám ale říci svůj názor, zdůraznil bych následující. Domnívám se, že je patřičné, že se Česká republika podílí na podpoře demokracie a lidských práv ve světě a že podporu lidským právům řadí mezi své zahraničněpolitické priority. Všechny vyspělé demokratické státy se podílejí na přeshraniční pomoci a Česká republika není výjimkou. Otázkou není, zda pomáhat, nebo ne. Je dobrým standardem to dělat. Otázkou je, v jaké míře pomáhat, kolik ze státního rozpočtu na to vyčleňovat, kam své aktivity zaměřovat, do jakých regionů primárně a za jakým účelem a jestli to dělat spíše skrze mezinárodní mezivládní agentury, jakou je např. UNHCR a podobné, nebo prostřednictvím zastupitelských úřadů a místních nebo českých nevládních organizací. Když jde o účel, daná pomoc může podporovat lidi, kteří se ocitli v naléhavé humanitární nouzi, nebo může pomáhat rozvoji zemí sužovaných chudobou. Cílem může být také právě podpora demokracie a lidských práv.

Česká republika nikdy nebyla koloniální a imperiální zemí, nemá tedy vůči zemím třetího světa žádný dluh. Má ale dlouholetou zkušenost se životem v nesvobodě totalitního režimu. A také zkušenost s přechodem z nedemokratického režimu k demokratickému, se vším tím, co se povedlo i co se udělalo špatně. Proto se domnívám, že je pro Českou republiku adekvátní podporovat demokracii a sdílet své dobré i špatné zkušenosti. Je tedy jaksi „přirozené“ sdílet těm, kteří to aktuálně potřebují, něco, co člověk sám zažil a dobře zná. České republiče se této podpory během jejího vlastního demokratizačního úsilí také dostalo, a proto je správné, že se teď chová jako solidární demokratický stát, který se z „příjemce podpory“ stal „donorem“.

Ale pomoc České republiky se zdá ve srovnání s „velkými hráči“ zanedbatelná, alespoň co do jejího „objemu“...

V podpoře demokracie a lidských práv ve světě není důležité jen to, jak moc pomáháme jiným. Ale tím, že vůbec pomáháme a že se veřejně a oficiálně hlásíme k základním demokratickým hodnotám a k hodnotám svobody a práva, kultivujeme a upevňujeme tyto hodnoty i u nás doma. Ostatně právě toto učí i všechna velká náboženství. Když soucítíme s druhým a pomůžeme mu v nouzi, neudělali jsme dobrý skutek jen pro něj; nouze druhého je příležitostí a zkouškou pro nás samé, zda uskutečníme něco, co je prospěšné i pro naši vlastní mravnost a spásu.

Demokratické poměry nejsou samozřejmostí a jsou křehké. Je třeba je opečovávat. A jedním ze způsobů, jak se starat o vlastní úctu ke svobodě a právům, je, že jsme solidární s lidmi, kteří o ně teprve bojují a usilují. Politicky pronásledovaní aktivisté v zemích, kde ještě nejsou uznávána práva a základní svobody, nejsou oběťmi, které litujeme, a proto jim pomáháme. Jsou to inspirativní lidé, kteří mají co naučit i nás o tom, co je odvaha, co je lidská důstojnost, co je v životě společnosti důležité – a co je naopak důležité méně.

Mně osobně se zdá, že české ministerstvo zahraničí dělá politiku demokratizační přeshraniční spolupráce dobře. Na MZV je malý, efektivní, kompetentní tým lidí, který se této spolupráci dlouhodobě a s velkým nasazením věnuje. Česká demokratizační přeshraniční spolupráce nemá žádnou skrytou mocenskou agen-

du a nenacházím v ní – na rozdíl od pomoci mnoha jiných států – nic povýšeneckého a necitlivého. Český stát upřímně spolupracuje s českým i místním občanským sektorem jako s rovným partnerem. Nikomu nic nevnučuje, reaguje vždy citlivě na požadavky a potřeby místních aktivistů. Důležitá je také vytrvalost. Mezinárodní pomoc je často prchavá, má svá „sexy“ témata a regiony, zdroje a pozornost často skáčou z jedné „trendy“ akce na jinou. Česká zahraniční pomoc taková není. Naopak v ní nacházím to, co je správné – trpělivě podporovat a realizovat projekty osvědčených demokratů a lidskoprávních aktivistů, i když se může zdát, že se nic neděje a nic se nemění. Je to běh na dlouhou trať.

Jakým způsobem by se měla dále rozvíjet tvá spolupráce s CDK? Připravujete další projekty?

V Barmě budou v roce 2015 klíčové volby, v nichž se bude rozhodovat, zda moc zůstane dominantně v rukou bývalých generálů a jim blízkých, nebo zvítězí NLD vedená Aun Schan Su Ťij. Zároveň volby rozhodnou, zda se do politického prostoru dostanou i legitimní zástupci etnických menšin, které tvoří 40 % obyvatel. Tyto volby rozhodnou, zda moc zůstane monopolně v rukou různých civilních odnoží armády, zda armáda bude i nadále „vládnout v záloze“, jež má podle ústavy právo kdykoli rozpustit zvolený parlament a vládu a znovu se chopit moci, nebo zda demokratická opozice a legitimní zástupci etnických menšin získají takovou většinu v parlamentu, že budou schopni narušit současný monopol moci. Chtěl bych ve spolupráci s CDK na barmských projektech pokračovat právě do roku 2015 a pravděpodobně ještě i v roce 2016. Vše, co teď dělám, nepouští ze zřetele volební rok 2015.

Během práce na projektech v Barmě jsi nasbíral řadu zkušeností. Hodláš je do budoucna uplatňovat i v jiných zemích či regionech? A do jaké míry jsou podle tebe tyto zkušenosti přenositelné?

Zkušenost, kterou v Barmě získáme, není do jiných částí světa přenositelná metodou „zkopírovat – vložit“. Ostatně ani to, co dnes děláme v Barmě, tak nevzniklo. Se svými studenty se hodně věnuji tomu, jak

probíhala tranzice v různých částech světa od začátku tzv. třetí demokratizační vlny až dodnes. Jak to bylo ve Španělsku, Polsku nebo Jihoafrické republice? Jak to bylo na Filipínách a v Československu? Co se stalo v Srbsku a na Ukrajině? Co se může aktivista z Barmy naučit z přechodu k demokracii v Brazílii nebo Indonésii a v čem se může poučit z Ruska, Ukrajiny, Ázerbájdžánu nebo bývalé Jugoslávie? Tyto srovnávací analýzy jsou založeny na znalostech a neustálém studiu poměrů a vývoje v Barmě. Když se tedy k obecné znalosti zkušeností z tranzice přidá hluboký zájem a analýza konkrétní země, pak tyto kurzy přenositelné jsou.

A tvé další plány?

Jak jsem řekl, chtěl bych Barmě zůstat věrný do roku 2015/2016 a dokončit započatou práci. Abych za sebou ve chvíli, kdy budu Barmu opouštět, zanechal kvalitní, funkční, motivovaný tým lidí, kteří budou angažováni v místním politologickém think-tanku, jenž bude schopen svojí zemi pomáhat v budování demokratických institucí i analytickou, překladatelskou, publikační a vzdělávací práci. Poté bych se rád věnoval ještě dalšímu velkému projektu. Myslím, že by bylo velice zajímavé, kdyby v rámci nějaké české univerzity vznikl dvousemestrální kurz, který by se věnoval srovnávacímu studiu zkušeností z tranzice a nabídl místa nejen lidem ze zahraničí, ze zemí s diktátorským nebo polodiktátorským režimem, ale i českým studentům. Lidé ze zahraničí by byli aktivisté, kteří ve své zemi už něco udělali a teď, po letech aktivismu, potřebují – buď kvůli ohrožení, nebo kvůli únavě – změnit prostředí. Potřebují se trochu věnovat sebevzdělávání, rozšířit si obzory, něco se naučit a znovu si „dobít baterky“.

Má představa je, že by se těchto kurzů vždy účastnilo přibližně patnáct lidí ze zahraničí. Vedle toho by byla skupina zhruba dvaceti českých studentů. Podmínkou pro české studenty by byla – kromě povinnosti se učit, dělat veškeré seminární práce a skládat

zkoušky – také ochota pomáhat svým zahraničním kolegům s individuální výukou. Ochota pomoci jim uspět navzdory jazykovému handicapu a počáteční neznalosti. V tomto projektu by nešlo o to vybrat elitní studenty z privilegiovaných tříd ze třetích zemí, které by si mohly dovolit lepší vzdělání, ale nabídnout nízkoprahový přístup k univerzitnímu vzdělání aktivistům z chudých, diktaturami a válkou sužovaných zemí, kteří neměli příležitost pořádně se vzdělat a jazykově vybavit. Neměli tu příležitost nejen kvůli obecným poměrům ve svých zemích, ale také kvůli tomu, že byli jako aktivisté pronásledováni, vyloučeni ze škol, byli ve vězení nebo prostě „jen“ ve víru událostí.

Může takovýto nesourodý mix fungovat?

Poté, co jsem viděl, jak pilně se učí moji barmští studenti, věřím, že by svým postojem k životu a vzdělání byli hodně inspirativní i pro české studenty. Zároveň by podle mě samotná přítomnost aktivistů ze zemí, jako jsou např. Barma, Kambodža, Čína, Egypt, Rusko, Ázerbájdžán, Uzbekistán apod., byla hodně přínosná i pro jakoukoli katedru politologie nebo mezinárodních vztahů v České republice. Kurz by byl v angličtině na bakalářské úrovni, protože většina aktivistů nemá příležitost a čas zahájit a dokončit studia na úrovni magisterské. Kolem kurzu, který by začal skromně, by se mohl postupně vytvořit program složený z většího počtu seminářů, otevřený pro větší počet aktivistů ze zahraničí, ale např. i z EU.

To je velmi ambiciózní plán, který zabere mnoho času a energie...

Aby se tento plán dostal na adekvátní úroveň, počítám, že to zabere pět až sedm let. Poté bych se nejspíš opět vydal do Barmy, tentokrát ale už ne za politikou, ale do nějakého buddhistického kláštera ponořit se do meditace.

Rozhovor vedl PAVEL PŠEJA.

Začarovaný kruh extrémního nacionalismu

IGOR BLAŽEVIĆ

Bezprostředně po vlně protimuslimského násilí, která se přehnala přes Barmu minulý měsíc, přišli nejvýraznější představitelé Generace 88 se zásadním prohlášením. Min Ko Naing na tiskové konferenci 29. března vyjádřil názor, že nedávné nepokoje zcela evidentně nejsou výsledkem nepřátelství buddhistů a muslimů na úrovni jednotlivých komunit, ale akcemi vyvolanými „dobře vyškolenými teroristy“.

Touto bolestivou lekcí jsem sám prošel na vlastní kůži v Bosně na začátku devadesátých let. Etnické čistky nikdy nevznikají ze spontánního násilí „davů“ nebo z údajné „staleté“ nenávisti mezi různými komunitami. Obvykle je to práce velmi dobře vycvičených paramilitárních skupin organizovaných bezpečnostním aparátem. Úkol paramilitárních jednotek je odvést špinavou práci, aniž by vyplulo na povrch jejich propojení s armádou, místními veřejnými činiteli a představiteli vlády, kteří nad nimi drží ochrannou ruku.

To, co se stalo v bývalé Jugoslávii, nemůže být mechanicky a beze zbytku použito k vysvětlení nedávných událostí v Barmě. Nicméně role paramilitárních jednotek („dobře vyškolených teroristů“) v bývalé Jugoslávii a způsob jejich interakce s armádou jsou znepokojující výstrahou pro všechny zodpovědné lidi v Barmě, ať již sedí ve vládě či parlamentu, nebo jsou členy opozice, pracují v médiích nebo jsou součástí občanské společnosti.

Etnické čistky jsou logisticky a organizačně náročné operace, které nelze provést bez tichého zapojení alespoň některých složek státního aparátu. Nacionalističtí intelektuálové, fanatičtí náboženští vůdci a „vlastenecká“ média jistě také hrají svou roli, nicméně viditelné a neviditelné složky mocenského aparátu postautoritářského státu jsou v tomto procesu „spoluhráčem“, bez kterého se to neobejde.

Nevím, kdo je zodpovědný za nedávné události v Barmě, a paralely s bývalou Jugoslávií v tomto ohledu nemůžou nic napovědět. Rád bych však sdílel několik zkušeností, které mohou posloužit jako užitečná varování.

Nacionalismus jako poslední útočiště autoritářských režimů

Prvním kostlivcem, který vypadne ze skříně při přechodu země od diktatury směrem k demokratickému zřízení, jsou vztahy mezi jednotlivými místními etniky. Staré zášti a požadavky potlačovaných či diskriminovaných skupin vyplouvají na povrch díky existenci pluralitního politického systému, svobodným médiím a svobodě sdružování. Velká část těchto požadavků a záští rozdmýchává vášnivý nacionalismus, který může vyvíjet značný tlak na vznikající demokratické instituce.

Je ale možné nalézt ještě jiný typ nacionalismu, který je pro vznikající demokracie výrazně nebezpečnější. Na mnoha místech se totiž tato ideologie, mnohdy ve své extrémní podobě, stává posledním útočištěm odcházejících autoritářských struktur. Dovolte mi vyprávět, jak Slobodan Milošević použil nacionalismus k prodloužení vlády komunistické strany a jakou cenu za to národy bývalé Jugoslávie musely zaplatit. Jugoslávie nebyla součástí sovětského bloku, byla ale komunistickou zemí. S pádem komunismu ve střední a východní Evropě v roce 1989 byla odsouzena k zániku i relativně liberální forma komunistické vlády v Jugoslávii.

Komunistické strany byly v zásadě postaveny před volbu ze dvou možností. První z nich znamenala opustit vůdčí roli garantovanou ústavou, proměnit se v socialistické strany, přijmout pravidla demokratické soutěže a připravit se na velmi pravděpodobnou porážku v prvních demokratických volbách. Přesun do opozice

umožňoval bývalým komunistickým stranám vyčistit své řady a prosadit do vedení schopné technokraty a manažery. Nové strany zvolené v prvních svobodných volbách brzy zklamou své voliče. Bývalí disidenti se brzy ukáží jako nedostatečně schopní politici a státní úředníci. Každodenní šarvátky sníží jejich popularitu. Původně komunistické, nyní už sociálně demokratické či středolevé strany pak měly velkou šanci na vítězství v druhých nebo třetích volbách po přechodu k demokracii. Pokud se podíváme na průběh demokratické tranzice v různých středo- a východoevropských postkomunistických zemích, zjistíme, že mnohé z nich tuto trajektorii skutečně sledovaly.

Druhou možností komunistických stran bylo držet se u moci zuby nehty co nejdéle. Tuto cestu si zvolil Slobodan Milošević a jeho Komunistická strana Srbska. Komunismus jako ideologie vyprchal, ale dobře seřízená stranická mašinérie stále dobře fungovala a řídila ekonomiku a tisk, stejně jako armádu, policii a tajné služby. Vedoucí továren a zemědělských družstev, ředitelé bank a obchodních společností, šéfredaktoři a generální ředitelé státního televizního a rozhlasového vysílání, armádní generálové, šéfové policie, špionové a příslušníci tajné policie, kteří po desetiletí perzekvovali opozici – ti všichni se obávali změny, kterou by jim přechod k demokracii přinesl. Milošević jim nabídl udržení se u moci a část kořisti z privatizace. Byli ochotni ho následovat.

Zájem na zachování výhod bývalé privilegované vrstvy středně a vysoce postavených stranických činitelů a technokratů by nicméně nestačil k získání počtu hlasů, které by v pluralitním politickém systému zajistily výhru v demokratických volbách. Stranický aparát sice stále kontroloval všechny důležité nástroje státní moci, ale chyběla mu ideologie či jakýkoli jiný pozitivní náboj, kterým by přilákal voliče. Nejjednodušší a nejefektivnější ideologií byl nacionalismus.

Role nacionalistických intelektuálů a „vlasteneckých“ médií

Aby se lidé sjednotili v podpoře prezidenta a vládnoucí strany, bylo nutné vytvořit atmosféru strachu a hněvu. První krok ohroženého režimu, který stále kontroloval

média a veřejný prostor, spočíval v tom, že povolil nacionalistickým intelektuálům a náboženským vůdcům vyjít ze stínu, kde po desetiletí setrvali. Najednou se lidé léta perzekvovaní za své nacionalistické a náboženské přesvědčení začali objevovat v televizi a na veřejných vystoupeních, byli zváni na debaty a psali do tištěných médií. Mluvili především o starých historických záštích, které zahrnovaly křivdy a zločiny, které „ti druzí“ spáchali na „nás“.

Atmosféra ve společnosti houstla. Znovuoživený nacionalismus jedné strany se setkal s odezvou druhého tábora, který také přicházel se svým nacionalismem. „Ti druzí“ také měli své vlastní příběhy a zášti. Také měli své spisovatele a intelektuály střežící kolektivní paměť a identitu. Měli své vlastní ambiciózní politiky, kteří se připravovali na první „demokratické“ volby po konci autoritářské vlády, z nichž mnozí měli komunistickou minulost. Staré křivdy, které „ti druzí“ spáchali „nám“, se spolu s představami dávné slávy staly úspěšnými nástroji k rozjitření veřejných nálad – mimo jiné proto, že jim nová, dravá svobodná média dávala značný prostor. Veřejnost na takový nápor nebyla připravena; lidé byli zvyklí na staré způsoby tupé socialistické státní propagandy. Nová soukromá média jim poskytla magnetizující mix zábavy, zpráv ze showbyznysu, drbů, manipulativních triků v nenáročném formátu a přesně nadávkovaných politických sdělení zabalených ve „vlasteneckém“ obalu.

Zelenou dostaly také nově vznikající strany extrémního nacionalismu, z nichž minimálně některé byly vedeny bývalými tajnými agenty. Jejich plamenná rétorika ještě zvýšila toleranci k tomu, co smí být řečeno. Vládnoucí komunisté převlečení za nacionalisty nejprve nechali štěkat menší psy, zato ale nejsilněji, jak dovedou. Nedůvěra mezi různými etnickými skupinami dále vzrostla.

Pochybné znásilnění jako spouštěč

Výše popsané však stále nestačí k výhře ve volbách. Je potřeba znovu otevřít staré rány a vetřít do nich novou sůl. Je nutné nalézt spouštěč, nějaký hodně ošklivý incident. A pak je potřeba zprávy o této nechutné, nehorázné události opakovaně vysílat v médiích. Pak se obvykle

i opatrní, rozumní a názorově umírnění lidé nechají zaslepit a přihlásí se jako dobrovolníci k domobraně. Jsou připraveni jít zabíjet a vypalovat domovy jiných v dobré víře, že tím chrání svůj dům a své rodiny.

Případ údajného znásilnění srbského zemědělce Djordjeho Martinoviće byl přesně tím spouštěčem, který posílil Miloševićovu popularitu a sjednotil celý národ. Srbský zemědělec byl údajně unesen kosovskoalbánskými radikály, kteří ho znásilnili pivní lahví. Celý příběh byl značně pochybný a dodnes nikdo neví, co se přesně stalo. Pro srbské nacionalisty a „vlastenecká“ média nicméně nebylo pochyb, že násilníky jsou Albánci a všichni Srbové jsou v ohrožení.

Mezinárodní kritika Miloševićovy diskriminační politiky v Kosovu pouze posílila pocit většiny Srbů, že jejich národ je v ohrožení, obklíčen vnitřními i vnějšími nepřáteli. Kdokoli se odvážil kritizovat Miloševićovu politiku nebo s ním soupeřil na politické scéně, byl okamžitě označen za „zrádce národa“. Pro demokratickou soutěž nebo demokratický dialog zastánců různých názorů nebylo místo. Zbylo pouze „oni“ a „my“. „My“ znamenalo lidi nekriticky podporující vládnoucí politiky.

Vzájemně se doplňující role armády a paramilitárních jednotek

Souhra armády a paramilitárních skupin sehrála při etnických čistkách klíčovou roli. Pro mnoho zahraničních pozorovatelů bylo nejjednodušší tyto strašné události připsat dávným vzájemným záštím balkánských „kmenů“, které spolu bojovaly a vraždily se od počátku věků. Na etnických čistkách, které proběhly nejprve experimentálně v Chorvatsku a poté v masivním měřítku v Bosně a Kosovu, však nebylo nic iracionálního. Naopak. Etnická čistka je mimořádně racionální, plánovaná a dobře zorganizovaná zločin. Cílem byli nejprve známí členové perzekvované komunity, navíc zločiny byly páchany veřejně, což znamenalo, že masy ostatních raději utíkaly samy. Domy byly vypáleny nebo srovnány se zemí buldozery, takže nezůstal žádný majetek, který by bylo možné později vymáhat. Všechny náboženské, kulturní a historické památky byly rozprášeny, aby nezůstala ani stopa po

„těch druhých“, kteří kdy byli přítomni v místech, která jsou „naše“ a „pouze naše“.

Paramilitární skupiny byly velmi dobře vycvičené a značně pohyblivé jednotky, které se skládaly z bývalých příslušníků tajné policie, bývalých emigrantů, kteří působili jako námezdní vojáci cizineckých legií, propuštěných trestanců, fotbalových fanoušků a nezaměstnané předměstské mládeže. K těmto skupinám se často přidávala místní spodina, která se s chutí účastnila zabíjení, znásilňování a rabování.

Armádní složky byly přítomny také, ale alespoň zpočátku se k vraždění a zhářství nepřipojovaly. Byly na místě, aby „zajistily bezpečnost a ochranu“ a „uklidnily situaci“, jak se říkalo. Ve skutečnosti měly za cíl kontrolovat vojensky strategické body, zajistit silnice a ostatní důležitou infrastrukturu, zamezit pohybu nevítaných hostů, jakými byli novináři, aktivisté nebo pozorovatelé (paramilitární jednotky se mohly pohybovat, jak chtěly), zabránit pokusům o vyzbrojení nebo sebeobranu cílové menšinové populace, usměrňovat tok proudících mas uprchlíků a střežit teritoria, která byla jednou provždy „vyčištěna“ od „těch druhých“.

Když paramilitární jednotky odvedly špinavou práci, armáda, vláda a prezident Milošević mohli vždy mezinárodnímu společenství a domácímu publiku tvrdit, že oni sami zodpovědní nejsou a že dělali všechno pro uklidnění situace. Říkali, že „problémy“ byly vytvořeny místními domobranami, které vyprovokovaly útoky ostatních.

V určitém okamžiku přestalo být nutné „vyrabět“ příběhy o znásilňování a zabíjení. Tyto incidenty byly najednou reálné a děly se v masovém měřítku. „Naše“ síly páchaly ohavné zločiny na „těch druhých“, ale „ti druzí“ nezůstávali pasivními oběťmi. Podobně zorganizovaní nám to stejnou měrou opláceli na „našich“ bezbranných civilistech. Domácí „vlastenecká“ média nikdy neinformovala o zvěrstvech páchaných našimi paramilitárními jednotkami a skupinami našich opilých mužů. Vždy ale přinášela okamžité zpravodajství o násilných činech páchaných jinými. To způsobovalo ještě větší strach a hněv, které znamenaly ještě větší ochotu „bránit“ náš ohrožený národ zabíjením a vyháněním ostatních.

Začarovaný kruh extrémního nacionalismu sužoval bývalou Jugoslávii po celé desetiletí. Mezitím Milošević a jeho (již) „socialistická“ strana vyhráli bez problémů prezidentské i parlamentní volby v letech 1990, 1992 a 1997. Téměř po celou dekádu byl Milošević populárním, demokraticky zvoleným prezidentem. Cena, za kterou bývalí komunisté zůstali v Srbsku u moci po dalších deset let, sestávala z rozdělení země a čtyř agresivně vedených válek. Dvě stě tisíc lidí přišlo o život, na tisíc vesnic bylo vypáleno, města byla těžce bombardována, miliony lidí byly vysídleny ze svých domovů, zbaveny půdy, ekonomika se zcela zhroutila. Nakonec byl Milošević svržen lidovým povstáním, které vedlo srbské mládežnické hnutí Otpor (Odpor) společně se sjednocenou opozicí po Miloševićově pokusu zmanipulovat prezidentské volby v roce 2000. Byl předán mezinárodnímu tribunálu v Haagu, aby byl souzen za válečné zločiny a zločiny proti lidskosti. Zemřel ve své cele na srdeční záchvat ještě předtím, než byl právoplatně odsouzen.

Abych předešel jakýmkoli nedorozuměním, rozhodně nechci srovnávat Miloševiče – „řezníka Balkánu“ – a prezidenta Thein Seina. Chci pouze říct, že etnické čistky nikdy nevypuknou samy od sebe coby

spontánní výbuch násilí uvnitř rozděleného společenství. Etnické čistky – přičemž to, co se děje v Barmě muslimské populaci, všechny parametry etnické čistky splňuje – jsou většinou připraveny dopředu pomocí „psychologických zbraní“ a nemohou se uskutečnit bez zapojení alespoň některých prvků státního aparátu.

K přetnutí začarovaného kruhu extrémního nacionalismu dříve, než bude příliš pozdě, nestačí představitelé občanské společnosti, jakým je například Min Ko Naing a jeho Generace 88. Občanská společnost, uznávané osobnosti, umírnění náboženští vůdci, zodpovědná média a opozice mohou a měli by pomoci odmítnout násilí a volat po klidu. Nicméně v konečném důsledku je zodpovědným činitelem vláda a stát, který na svém území nesmí nechat probíhat etnickou čistku, aniž by podnikl rychlou a rozhodnou akci na zastavení všech státních i nestátních činitelů, kteří ji rozdmýchávají.

Text vyšel 8. dubna 2013 na webu Irrawaddy, z angličtiny přeložila Anna Kunová.

Igor Blažević, lidskoprávní aktivista bosenského původu žijící v České republice, zakladatel největšího evropského lidsko-právního festivalu Jeden svět.

S-O-S
POVODNĚ 2013

Pomozte s námi lidem zasaženým povodněmi!

ZAŠLETE DAR NA: 72027202/0300

NEBO ZAŠLETE DMS VE TVARU:

„DMS SOSPOVODNE“ NA ČÍSLO 87 777

Cena DMS je 30 Kč, příjemce vaší pomoci obdrží 27 Kč.

www.clovektisni.cz

Alexandr Tvardovskij – básník redaktorem

IVANA RYČLOVÁ

Řekneme-li, že literární díla mají stejně jako jejich autoři své pohnuté osudy, není na tom nic objeveného. Příběhy osobností, které přispěly k tomu, že se z neznámých stali světoznámí a z jejich rukopisů literární díla zásadního významu, zůstávají čtenářům zpravidla skryty. Není žádným tajemstvím, že osudy děl ruské literatury závisely po většinu dvacátého století na úplně jiných kritériích, než byla jejich umělecká kvalita. Pronikly-li k sovětským čtenářům texty, v nichž umění převážilo nad ideologií, bylo to dáno zpravidla Stalinovým rozhodnutím. Od diktátorovy smrti až do počátku sedmdesátých let (s krátkou přestávkou) se pak publikace ideologicky kontroverzních literárních děl odvíjela především od časopisu *Novyj mir* a diplomatického úsilí, iniciativy a kontaktů jeho šéfredaktora, básníka Alexandra Tvardovského. Díky němu byla například otištěna první vlastovka lágrové literatury *Jeden den Ivana Děnisoviče*, jež na počátku šedesátých let otevřela dveře k literární slávě Alexandru Solženicynovi.

Přestože Tvardovskij se svým časopisem působil v šedivém totalitním bezčase jako zjevení z jiného světa, patří jak svým životním osudem, tak charakterem tvorby ke spisovatelům, které lidsky i umělecky formovala sovětská doba: psal o úspěších kolektivizace, zastával významné stranické funkce. Proč se jím tedy zabývat? Není mnoho umělců, kteří jsou schopni s grácií potlačit své ego, aby se mohli věnovat práci motivované vyššími, jinými než osobními cíli. A to básník Tvardovskij činil. V době, kdy mohl dále stoupat k výšinám literární slávy, upozadil vlastní tvorbu a věnoval se s nasazením veškerých sil redaktorské práci, jež nemá v ruské literatuře obdoby. (Snad jen s výjimkou emigrovanšího Viktora Někrasova a jeho práce pro v Paříži vydávaný emigrantský časopis *Kontinent*.) Vášnivě miloval svůj žurnál. *Novyj mir* byl pro Tvardovského smyslem života, chránil své dítě vlastním tělem, snášel kvůli časopisu vlastní potupu, oželel kandidáta ÚV, poslance Nejvyššího sovětu, ztrácel politické pozice a nejrůznější čestné funkce. Když v roce 1968 sovětská vojska překročila hranice Československa, jeden z odpůrců liberalismu prohlásil, že „dříve než do Československa měly být tanky poslány do redakce *Nového miru*“.¹ A o tom je vlastně celý Tvardovského životní příběh.

Místo rolníka básníkem

Alexandr Tvardovskij se narodil roku 1910 ve Smolenské oblasti do rodiny vesnického kováře, jenž snil celý život o obdělávání půdy. Když se rozhodl, že zavře kovářskou živnost a začne hospodařit, musel si půdu pronajmout. Za dlouhých zimních večerů se u Tvardovských četly nahlas knihy. Otec nemohl tušit, že jeho snaha probudit v dětech lásku k literatuře ovlivní jednoho ze synů tak mocně, že se z něj stane národem uznávaný básník. Saša rýmoval dřív, než se naučil psát, ale otec potřeboval pomocníka na statku...

Deníky mladého Tvardovského jsou plné kategorického vzdoru vůči otci, dokonce v nich můžeme číst: „Tak strašně se vším nesouhlasím, že si nepřeu nic jiného než odejít z proklaté rodiny, do níž mě příroda donutila narodit se.“² Nůžky vztahu otec a syn rozvírá i odlišný pohled na nové pořádky v zemi, jež s sebou přinesla Říjnová revoluce. Literárním debutem patnáctiletého Tvardovského v místním tisku je totiž báseň *Nová jizba* (1925),³ z níž číší autorovo nadšení ze sovětské skutečnosti. Místo bohů, co měli dědové, bude v nových, borovou smůlou vonících chalupách shlížet ze stěn Lenin. Uplyne ještě mnoho let, než před básníkem vyvstane osud otce, jenž nepřijal nové

pořádky, se vši jeho tragičností a stane se spisovatelovým literárním dluhem.

První samostatné kroky k literární tvorbě činí sotva plnoletý Tvardovskij ve druhé polovině dvacátých let. Podporován vrstevníkem, redaktorem smolenských novin básníkem Michailem Isakovským⁴ (zůstane Tvardovského celoživotním velkým přítelem), míří spolehlivě k cíli, jímž jeho otec opovrhoval – k profesi spisovatele. Pro většinu Tvardovského básní tohoto období je typické, že mají dějovou linii. Jsou vyprávěním, v němž je na jednoduché kompozici a jemném psychologickém detailu vybudován příběh. Inspirací jsou mu obrazy rodného domu, příroda, kolize mezi životem a smrtí. Jako debutující autor slaví v místním tisku úspěchy. Pln literárního sebevědomí opouští jako osmnáctiletý rodičovský dům, nenáviděný venkovský život a zkouší se uživit literární prací v rodném Smolensku. Když je v březnu 1929 ve smolenském uměleckém měsíčníku *Oktjabr*⁵ otištěna Tvardovského báseň *Referát*, vrhá se básník ambiciózně do Moskvy. „...Bydlel jsem po podnájmech, spal po kavalcích, potloukal se po redakcích,“ píše ve své autobiografii, „a byl jsem stále zřetelněji odnášen někam pryč...“⁶ V Moskvě pomáhali zásadním způsobem k publikacím Tvardovského veršů spisovatel Jefim Zozulja a literární kritik, vášnivý milovník poezie Anatolij Tarasenko.

V autobiografii si Tvardovskij posteskl, že příslušníci jeho generace se příliš rychle a brzo stávali profesionálními literáty, aniž by dosáhli solidního vzdělání. Často šlo o lidi s povrchním zájmem o literaturu, bez hlubšího obecného a kulturního rozhledu. V zimě 1930 se proto dvacetiletý literát Tvardovskij vrací zpět do Smolenska, aby zde, jak sám píše, „díky dobrým lidem“ nastoupil na Pedagogický institut, přestože střední školu neabsolvoval. O studentských letech ve Smolensku napsal, že pro něj navždy zůstanou lety „obrovského duševního vzednutí“.⁷ Ne všechno však bylo na studentském období ve Smolensku idylické. Situace byla mnohem složitější a dramatictější. Jako korespondent místního tisku jezdil po vesnicích a kolchozech a komentoval kolektivizaci. A redakce od něj žádaly podporu a souhlas s hrůzami, které se ve jménu kolektivizace na venkově děly. A Tvardovskij psal. Tvardovskij však také viděl, jak jsou – údajně dobro-

Alexandr Tvardovskij, fotografie z fronty, 1941.

volně – rolníci vtahováni do kolchozů, jak místo slibované prosperity dochází k rozkladu hospodářství, jak jsou rozkulačováni lidé schopní a pracovití, kteří si dostatek vydobyli tvrdou prací. Přesto psal tak, jak po něm žádali. Do ostrého a bolestného rozporu se mladý redaktor Tvardovskij dostává, teprve až se nespravedlivé rozkulačování dotkne i jeho nejbližších. Když se pokusil postavit se za rodiče, uslyšel od tajemníka oblastního výboru poučné a kruté: „Bývají doby, kdy je nutné vybrat si mezi tátou, mámou a revolucí.“⁸ V březnu 1931 byli Tvardovského matka a sourozenci odesláni v ešalonu na severní Ural, otec je následoval. V některých pramenech můžeme číst, že se Tvardovskij, aby zachránil vlastní kariéru, rodiny zřekl; víme však, že i když její osud nesdílel, intenzivně intervenoval a nakonec se domohl návratu svých nejbližších. Většina rozkulačených však takové štěstí neměla...

Rebel

Tou dobou měl již Tvardovskij pozastaveno členství ve smolenské Asociaci proletářských spisovatelů (od července 1930). I když bylo opatření prozatím časově

omezené – na půl roku – a oficiálně zdůvodněné svět-skými hříchy („vypivka“), ve skutečnosti vadila bás-níkova „snaha samostatně myslet a hodnotit událos-ti“⁹. „Možná jsem skutečně třídní nepřítel a je nutno mi znemožnit žít a psát,“ dočteme se v Tvardovského dopise spisovateli a literárnímu kritikovi Tarasenkovi, jenž se postavil proti jeho vyloučení s argumentem, že jde o „velmi talentovaného“, „přemýšlivého“ a „rych-le rostoucího člověka“.¹⁰ Nebylo to však nic platné. Ostatně argumenty těm, kteří Tvardovského vini-li z politické nepevnosti, průběžně poskytoval autor sám. Místo opěvování kolektivizace se uchýlil k pří-rodni lyrice. Je až úsměvné, jakou vlnu rozhořčené kritiky vyvolala jeho báseň *Včely*.¹¹ „...Myslí si, že re-volučním básníkem lze být bez účasti v třídním boji,“ hřímal ze stránek tisku kritik z řad Ruské asociace pro-letářských spisovatelů.

Na počátku třicátých let, kolem roku 1932, vstu-puje do života dvaadvacetiletého „rebelského“ básní-ka Manja (Marija) Gorelová, děvče, jež ve společnosti žertovně představuje Tvardovského jako mladého lite-ráta, co si příliš neosvojil principy marxismu-leninis-mu, aby vzápětí mohla položit řečnickou otázku, zda nebude tento lehkomyšlný tvor skvrnou v její biogra-fii.¹² Nepotrvá dlouho a biografie Manji a Alexandra se spojí v jednu. Láskyplné soužití zasáhne hned na počátku tragická událost – v září roku 1938, v době, kdy se v Rusku žilo hodně těžko, umírá jejich jeden a půl roční syn Saša.

Vraťme se však zpátky k Tvardovského tvorbě na počátku třicátých let. Tápání, na čí stranu se dát, vy-volané osudem jeho rodiny, jež na pronajaté půdě třela bídu s nouzí, ale spadla do kategorie kulaků, ukončí básník kapitulací před režimem. Za všechny pokusy získat zpátky přízeň kritiky jmenujme poemu *Cesta k socialismu* (1931) a novelu *Deník předsedy kolcho-zu* (1932). V tomto období, do poloviny třicátých let, napíše Tvardovskij ještě mnoho lyriky, mezi níž se zaskví poema *Hrbatý rolníček*¹³ (1933–1934), která však bude pro ideologické diskrepance cenzurou za-kázána už v rukopise. Avšak jméno hlavního hrdiny – Morgunek – přejde k hlavnímu hrdinovi jiné poemu, *Země Muravie* (1936).¹⁴ Po celé sovětské období bylo toto dílo považováno za hymnus kolektivizace: kriti-

ka a literární věda soustředily svoji pozornost na klad-né stránky v zobrazení Stalinova „velkého přelomu“,¹⁵ kolektivizace. Obsah myšlenkově mnohohrstevnaté poemu, založené na folklorních motivech, je však mno-hem složitější, plný vnitřního dramatismu a tragiky. Výmluvně o tom svědčí fakt, že některé verše z první redakce poemu mohly být publikovány až v roce 1966 (nenajdeme je přirozeně ani v českém překladu z roku 1956).¹⁶ Je s podivem, že přes cenzorské zásahy zůstaly v prvním vydání poemu zmínky o zemřelých na Solov-kách¹⁷ i neúměrně vysokých daních samostatně hos-podařících rolníků, ironizující charakteristika vesnic-kého ateismu hraničícího se slaboduchostí. (Mladíček traktorista za každé druhé slovo vkládá: „Bůh není.“) Morgunkovo hledání země Muravie – jakési země za-slíbené, kde se život podobá ráji – nekončí jednoznač-ným kolchoznickým „ano“. Na konci poemu potkává Nikita Morgunek poutníka, kterého se ptá, kde najde zemi Muravii, kde leží, kudy k ní: „Odpoví poutník pobavený: [...] Byla dřív země Muravie, / ale je ztrace-na. / Zmizela a dnes už ji kryje travička zelená.“¹⁸ Poe-ma má otevřený konec, jenž lze v symbolické rovině interpretovat jako Morgunkovo smíření se s osudem. Zemi Muravii nenachází, přijímá takový život, jaký mu určila sovětská vláda. Je s podivem, že přes všechny shora uvedené skutečnosti diktátor Stalin v roce 1941 ohodnotil ideologicky kontroverzní poemu cenou, jež nesla jeho jméno.¹⁹

Pro zajímavost dodejme, že Stalinova cena, jež se stala fenoménem doby, byla poprvé udělována v roce 1939 u příležitosti diktátorových šedesátých naroze-nin a z ruských dějin zmizela rok po Stalinově smrti, v roce 1954.²⁰ Diktátor věnoval výběru kandidátů na získání ceny mimořádnou pozornost. I když existova-la speciální komise, o jejím udělení rozhodoval Stalin osobně často bez ohledu na předkládané návrhy. Vý-jimkou nebyly případy, kdy výběrem literárního díla, uskutečněným zpravidla v noci těsně před slavnostním ceremoniálem, komisi mnohokrát šokoval.²¹

A ještě jednu věc dodejme: Josif Vissarionovič byl velkým lovcem lidí – běda, v mnoha smyslech slova, ale mimo jiné lidských duší. Uměl se zalíbit, vydobýt si lásku a důvěru. S mladým básníkem Tvardovským se sice nespřátelil jako s některými jeho spisovatelskými

Vydání poemu *Vasilij Torkin* společně s poemou *Vasilij Torkin na onom světě* ke stému výročí autorova narození.

kolegy, ale všiml si ho. I když nijak zvlášť svoji podporu nedával najevo, Leninův řád ani Stalinovu cenu nedostal mladý literát náhodou. Diktátor v něm cítil potenciál. Sovětská kultura potřebovala mladé talenty. Na sklonku života Tvardovskij, již dávno rozčarovaný z obdivu k „velikému a moudrému“, napsal: „Od okamžiku, kdy řekl, že syn neodpovídá za otce, jsem mu bezmezně nábožně věřil a ani malinko nepochyboval, nebyla ve mně ani kapka skepse. A poté, co mě poprvé, podruhé, potřetí vyzdvihl, začlenil do předních řad, nebylo již o čem mluvit. Byl jsem stalinistou, i když ne fanatickým ‚dubovým‘...“²² Co znamenalo – „poprvé, podruhé, potřetí“? Od čeho se odvíjelo pořadí? Od řádu, ceny nebo od okamžiku, kdy diktátorovo přitakání *Země Muravii* v roce 1936 postavilo pevnou bariéru všem snahám poslat básníka tam, kde končili všichni zpupní a nepřizpůsobiví? To už se v Tvardovského vzpomínkách nedočteme.

V každém případě, vrátíme-li se v čase zpátky tam, kde jsme hrdinu našeho příběhu opustili, druhá polo-

vina třicátých let je pro Tvardovského z hlediska literární kariéry obdobím, kdy začíná stoupat jeho hvězda. V té době opouští znovu, už po několikáté, rodný Smolensk. Pedagogický institut, jenž je mu poněkud těsný a svým zaměřením mu nevyhovuje, mění za moskevský Institut historie, filozofie a literatury. Jak známo, zdar každého ruského autora byl podmíněn jeho publikací v centrálním tisku. I když několik publikací měl již Tvardovskij za sebou, skutečně úspěšným se stává teprve poté, co se *Země Muravie* roku 1936 objeví v moskevském tisku.

Celonárodní uznání a sláva jsou zároveň určitou mravní zkouškou. Riskuje vydobytou pozici všesvazového spisovatele, dosáhne v roce 1936 návratu svých rozkulačených blízkých z vyhnanství a v strašlivém roce 1937, kdy se rozpoutal stalinistický teror, se postaví za přítele a smolenského kritika A. V. Makedonova,²³ jemuž hrozilo zatčení. Odvaha a hořká inspirace pramenily, jak řekl později Tvardovskij, z „pocitu viny za to, že nesdílel kolektivní těžký osud s blízkými i vzdálenými lidmi“.²⁴ Tento pocit básníka nikdy neopustí.

Roku 1939 ještě jako student, těsně před dokončením moskevského Institutu filozofie, literatury a historie, je mladý básník oceněn Leninovým řádem „za vynikající úspěchy a výsledky v rozvoji sovětské umělecké literatury“. A sovětskou literaturu může těžko rozvíjet člověk bezpartijní. O rok později, v roce 1940, vstupuje Tvardovskij do komunistické strany.

Kultovní poema

Po vypuknutí druhé světové války je básník povolán do Rudé armády a účastní se osvobození západního Běloruska. Poté zůstává na frontě a jako válečný dopisovatel, už v hodnosti důstojníka, pracuje pro různá periodika. Je odvelen do leningradského vojenského okruhu a tady v literární skupině redakce listu *Na stráži rodiny* vzniká nápad vytvořit na pokračování cyklus fejetonů spojených rázovitým hrdinou, s nímž by se vojáci identifikovali, jenž by byl „jedním z nich“ a svými humorně laděnými příhodami by ty, co nasazovali životy pro vlast, alespoň na chvíli v těžkých bojových podmínkách rozptýlil. Z ilustrovaných veršova-

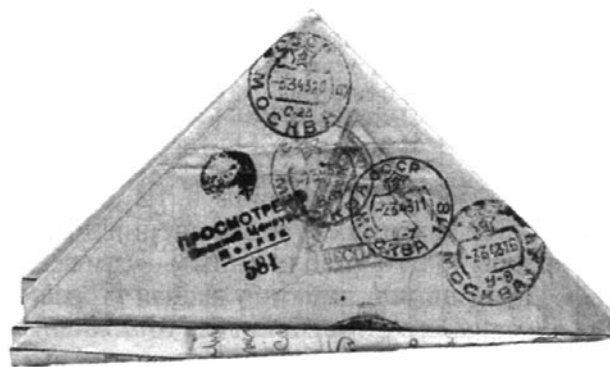
ných fejetonů, jež byly na počátku kolektivním dílem redakce, se stal postupně Tvardovského osobní hrdina. A vznikla nesmrtelná válečná poema *Vasilij Ĥorkin* (1941–1945), řadící se k nemnoha dílům sovětské válečné prózy,²⁵ v nichž není patos, strana ani Stalin. Bez výhrad můžeme souhlasit se slovy Alexandra Solženicyna, že „v záplavě agitek“ doprovázejících sovětskou palbu a bombardování Tvardovskij napsal „věc nadčasovou, statečnou a nepošpiněnou“. A protože „nemohl svobodně napsat plnou pravdu o válce, zastavil se vždycky na milimetr od lži a nikdy tento milimetr nepřekročil, nikdy! [...] A stal se zázrak...“²⁶ Vojáci, služby u telegrafů, ranění... Všichni četli veselé radosti i strasti Vasji Ĥorkina, v nichž válečné prostředí bylo spíše jen kulisou pro autorovu oslavu určitých stránek národního charakteru, které obecně za hrdinské považovány nejsou: humor a nadsázka byly Tvardovskému vlastní. Humorné okolnosti provázely také hledání Ĥorkinovy podoby, respektive hledání inspirace pro grafické ztvárnění postavičky, aby mohly být fejetony ilustrovány. Knižní grafik Orest Verejskij vzpomínal, jak na všechny jeho pokusy kroutil Tvardovskij odmítavě hlavou a říkal: „Ne, to není on.“ Až jednou přijel do redakce mladý básník Vasilij Glotov z armádních novin přečíst Tvardovskému své verše. Myšlenka pokusit se být Ĥorkinem se mu zalíbila. Když Verejskij dokreslil, ukázal skici portrétu z různých stran Tvardovskému. Ten řekl: „Ano.“²⁷ A bylo to. Od té doby Tvardovskij nepřipustil jakýkoliv pokus zobrazovat Ĥorkina jinak.²⁸ Vojáci Ĥorkina milovali. A Tvardovskij to věděl. Nejdražší mu byly trojúhelníky frontových dopisů, naivních a dojemně opravdových: „Vasilij Ĥorkin nás volá kupředu, povzbuzuje nás... Promiňte nám naši nezkušenou kritiku, ale věřte, že je upřímná.“²⁹

Když hrůzy Velké vlastenecké války skončí, pomíjejí důvody vymýšlet další příhody vojáka Ĥorkina. Válečný cyklus je uzavřen a v roce 1946 získává téměř kultovní veršovaná poema *Vasilij Ĥorkin*³⁰ Stalinovu cenu druhého stupně. Pro Tvardovského je to již druhá Stalinova cena v pořadí. Ocenění knihy „o vojákovi“ nebylo jen národní – přesáhlo hranice autorovy vlasti. Velkého a po zásluze významného uznání se jí dostalo mj. od emigrovavšího ruského spisovatele

Ivana Bunina, nositele Nobelovy ceny (za rok 1933), který, vědom si ideologických tlaků ve své vlasti, vzácně zachytil to podstatné, čím byla kniha v nepřehledném množství sovětské válečné literatury výjimečná: „...Jaká volnost, jaká vzácná odvaha [...] ani jedno falešné, banální literární slovo!“³¹

S koncem veselých příhod Vasilije Ĥorkina, psaných proto, aby vojáci stojící tváří v tvář smrti, měli na chvíli pocít, že s humorem lze i peklo, v němž se ocitli, přežít, válečné téma pro Tvardovského nekončí. Vrátil se k němu lyrickou poemou *Dům u cesty* (1942–1946), za kterou v roce 1947 obdržel Stalinovu cenu druhého stupně. Potřetí dal diktátor básníkovi najevo, že se mu jeho tvorba líbí. Tóny poemy, reflektující osudy milionů sovětských lidí, jsou na rozdíl od *Vasilije Ĥorkina* tragické. Tragika *Domu u cesty* je mnohokrát umocněna návratem otce, muže, hospodáře, vojáka – nositele vítězství k ruinám rodného domu spáleného válkou. Tématem paměti hoře války, „hluché paměti bolesti“, je poema propojena s posledními kapitolami *Vasilije Ĥorkina* i s Tvardovského válečnou lyrikou.

Poválečná léta jsou pro Tvardovského nejen obdobím pokračování literárních úspěchů, ale i těžkou etapou krizových momentů, jež mohou fatálním způsobem zvrátit nejen jeho spisovatelskou kariéru, ale i život. Po mnohohlasé novátorské poemě *Dům u cesty*, v níž poukázal na osobní tragédie, jejichž cenou bylo vykoupeno válečné vítězství, vychází kontroverzní Tvardovského próza *Vlast a cizí země* (1947).³² Šlo

Dopis z fronty ve tvaru trojúhelníku – jeden z mnoha, jež přicházely autorovi Vasilije Ĥorkina.

o cyklus črt deníkového typu: o válce, o člověku v ní, o národním charakteru nezlomeném válečným utrpením. Kritika obvinila autora z „politické zaostalosti“ a z „nesprávné představy o sovětském patriotismu“.³³ V atmosféře sílících ideologických čistek v oblasti literatury a umění organizovaných Ždanovem, jehož roku 1946 Stalin pověřil řízením sovětské kulturní politiky, to byly velmi zlověstné signály. Výpady však neměly dlouhého trvání. Situace se zklidnila, když v roce 1948 dvaapadesátiletý Ždanov umírá na srdeční infarkt.³⁴

Poprvé šéfredaktorem *Nového miru*

O dva roky později, roku 1950, je čtyřicetiletý Tvardovskij, jemuč několikrát otevřel dveře do dvorany slávy sám Stalin, jmenován šéfredaktorem časopisu *Novyj mir*. Tento literárně-umělecký měsíčník patřil k časopisům, jimž se říkalo pro velký počet stran „tlusté“ či, chcete-li, objemné (*tolstyje žurnaly*). Díky tomu v nich mohla být publikována celá literární díla, romány zpravidla na pokračování. *Novyj mir* měl mezi „tlustými žurnály“ výjimečné postavení v tom, že byl oficiálním orgánem Svazu spisovatelů Sovětského svazu.

Tvardovského práce v časopise od prvního okamžiku nadchla. *Novyj mir* byl jeho vášní, doslova pro něj dýchal. Všichni znali jeho charakteristickou světle modrou obálku, byl jakousi „výkladní skříní“ Svazu spisovatelů. V redakční radě *Nového miru* zasedali významné osobnosti – spisovatelé a literární kritici –, jejichž jména českému čtenáři mnoho neřeknou. Z těch známějších to byl např. nositel Nobelovy ceny za literaturu Michail Šolochov. Tvardovskij rozšířil okruh spolupracovníků na své literární přátele, ale také např. na filozofa Michaila Livšina či bývalého člena vojenské rozvědky, ruského židovského spisovatele a básníka Emmanuila Kazakeviče, jenž prózu psal rusky, verše v jidiš. Oporou *Nového miru* byl někdejší sekretář Lunačarského Igor Sac, talentovaný žurnalista a literát, který se věnoval především literární kritice.

Atmosféra v redakci byla od prvního okamžiku nástupu nového šéfredaktora neobvyklá. „Brzy jsem pochopil,“ vzpomínal později Alexej Kondratovič, Tvardovského pravá ruka, nejvěrnější z jeho spolupracov-

níků, „že tady se pracuje, když je potřeba, a ne jak náleží z povinnosti, pracovní doba zde fakticky není. A pochopil jsem, že Tvardovskij zde není jako [...] redaktor na obálku...“³⁵ *Novyj mir* samozřejmě nebyl na začátku padesátých let ještě tím, čím se stal později – tribunou liberalismu. Nicméně od prvního okamžiku, co do něj Tvardovskij přišel, věděl, s čím chce jako šéfredaktor bojovat – s netalentovanou literaturou, lživou a „lakující sovětskou skutečností na růžovo“. Stále častěji se naopak na stránkách časopisu objevovala směle vyargumentovaná hodnocení současné literatury.

Pro nekompromisnost a otevřenost hodnocení, někdy velmi rezolutních, měl básník hodně nepřátel, zato však vnášel „životodárný kyslík“ do tehdejší literární atmosféry a bezvýhradně určoval orientaci časopisu, který vedl. Zřídil rubriku v sovětské době neobvyklou: *Tribunu čtenáře*, zajišťující zpětnou vazbu mezi časopisem a jeho příznivci. Tak díky Tvardovskému existovala platforma pro vyjádření čtenářských názorů na nekonvenční literaturu, jež byla na stránkách *Nového miru* publikována. Nekonvenční byli také „kosmopolitní“ kritikové, jimž dával šéfredaktor prostor, většina z nich jinde publikovat nemohla. To neuniklo bdělému oku vedoucích instancí, a když na stránkách *Nového miru* vyšla na podzim roku 1951 rozsáhlá stať³⁶ o románu bývalého vězně gulagu Vasilije Ažajeva *Daleko od Moskvy* (1948), následovalo nekompromisní okřiknutí z *Pravdy*, oficiálního deníku strany. I když šlo o budovatelský román oceněný Stalinovou cenou prvního stupně – Ažajev popisoval stavbu ropovodu na Dálném východě, které se ve 30. letech účastnil jako vězeň, tento motiv však do románu nezapracoval –, stať o díle autora, jehož osud otevíral nežádané téma, se musela potrestat. Titul kárajícího textu v deníku *Pravda* byl zlověstný – *Proti recidivám antistranických názorů v literární kritice*.³⁷ Následovalo svolání zasedání Svazu spisovatelů, na němž se měla redakce *Nového miru* kát. Rozpravu zahájil svým vystoupením Nikolaj Lesjučevskij,³⁸ v literárních kruzích nechvalně proslulý spolupracovník NKVD a udavač z let velkého teroru 1937–1938. V takové atmosféře šel proces kání naprosto samovolně. Obzvláště horlivě se kál spisovatel Valentin Katajev, jenž za hlavního viníka „hrubé ideo-

logické chyby“ označil Tvardovského. Ten „rituál“ přiznání chyby dodržel, zároveň však dal důstojně najevo, že se jen tak nenechá zastrašit.

Nežádaná pravda

Když přinesli Tvardovskému v září 1952 signální vý-
tisk *Nového miru* s dalším ideologicky problematickým
dilem, Ovečkinovou črtou *Na jednom okrese*,³⁹ obnažu-
jící stranické řízení zemědělství, jehož cílem jsou pouze
lživé zprávy o nadprodukci obilí, rozzářený Tvardov-
skij řekl: „A teď to začne!“⁴⁰ A začalo. Později se Tvar-
dovskij vyjádřil, že toto číslo se stalo začátkem ústřední
linie časopisu – „linie životní pravdy“.⁴¹ Taková filozo-
fie však nemohla v atmosféře padesátých let dlouho ob-
stát. Když Tvardovskij po velkých rozepřích v redakci
prosadil opublikování románu Vasilije Grossmana *Za
Volhou není země*,⁴² jednoho z nejlepších děl sovětské
válečné literatury, začala se nad *Novým mirem* stahovat
mračna. Autor totiž kromě hrdinství řadových vojáků
v bitvě u Stalingradu zachytil kořeny a následky kultu
osobnosti. 13. února 1953 vyšla v deníku *Pravda* roz-
sáhlá stať nazvaná *O románu V. Grossmana Za Volhou
není země*,⁴³ jíž začalo pronásledování autora i časopisu.
Redakce *Nového miru* se znovu dostala do ostré palby
stranické kritiky – a znovu se musela kát. Dost možná,
že to byla právě Stalinova smrt, jež způsobila, že ne-
vyšlo žádné nařízení ÚV VKS(b), jehož cílem by bylo
zakázat rebelantský časopis *Novyj mir*.

I když mrtvému diktátorovi zachovával básník na-
dále velkou úctu, s příchodem Chruščova k moci na-
šlo „tání“ v politice i v životě sovětské společnosti vel-
kou podporu u Tvardovského a jeho spolupracovníků.
V uvolňující se atmosféře mohl Tvardovskij v polovině
roku 1953 navázat ve svém časopise na dočasně přeru-
šenou linii životní pravdy. V *Novém miru* vyšla zápla-
va statí kritizujících poválečnou prózu za přikrašlová-
ní života na zbídačeném rozkulačeném venkově. Vzá-
pětí nato opublikoval Tvardovskij v červnovém čísle
(1953) několik nových kapitol ze své poemy *Za dálkou
dálka*, mezi nimi i kapitolu *Literární rozhovor*, v níž
byly některé postřehy tak výstižné, že se z nich sta-
ly neustále citované bonmoty: „...A celek tak nejedlý
je, // Až výt se nahlas chce.“ Kapitola končí fantastic-

kou scénou – rozhovorem s redaktorem, který žije...
v duši každého spisovatele, který bázně předjímá ná-
mitky a připomínky a vlastnoručně sám sebe trestá.
A jako pokračování básníkem započatého rozhovoru
se o půl roku později, koncem roku 1953, objeví v ča-
sopise *Novyj mir* stať prozaika Vladimira Pomeranceva
O upřímnosti v literatuře.⁴⁴ Autor vášnivě a nekompro-
misně odsuzoval knihy, v nichž je „všechno v pořádku“, knihy odtržené od reálného života, a vyzýval, aby
spisovatelé přestali přikrašlovat skutečnost. Ostrými
statěmi v tomtéž duchu debutoval v časopise pronika-
vý literární kritik Mark Ščeglov.⁴⁵

To všechno nemohlo Tvardovskému jen tak pro-
jít. A skutečně, v červenci 1954⁴⁶ je Tvardovskij na-
řízením ÚV strany „uvolněn“ (charakteristický slovní
obrat byrokratického jazyka) z funkce hlavního
redaktora časopisu *Novyj mir*. Zároveň s tím přijalo
prezidium vedení Svazu spisovatelů komuniké, v němž
byl Tvardovskij obviněn, že se při redakční práci do-
pouštěl nejhrubších ideologických chyb, překrucová-
ní obsahu „ideově závadných“, „nihilistických“, „estet-
ských“ statí atd.

Avšak ani v tomto dokumentu nebyla žádná zmín-
ka o hlavním přčinu redaktora – o poemě *Ťorkin na
onom světě*, jíž autor ušetřil mocný satirický políček
sovětské skutečnosti. Onen svět, kde se v boji padlý
Ťorkin ocitá, se totiž nápadně podobá realitě sovět-
ského období. Když potkává Ťorkin padlého kamará-
da z fronty, zjišťuje, že existují dva „ony světy“ – jejich
a buržoazní. A jejich onen svět je „lepší a pokrokový“. Místo *Pravdy* se čtou *Záhrobní noviny*⁴⁷ a pekelné or-
gány, které prověřují, zda každý nově příchozí je jak se
patří mrtvý, nápadně připomínají orgány strany.

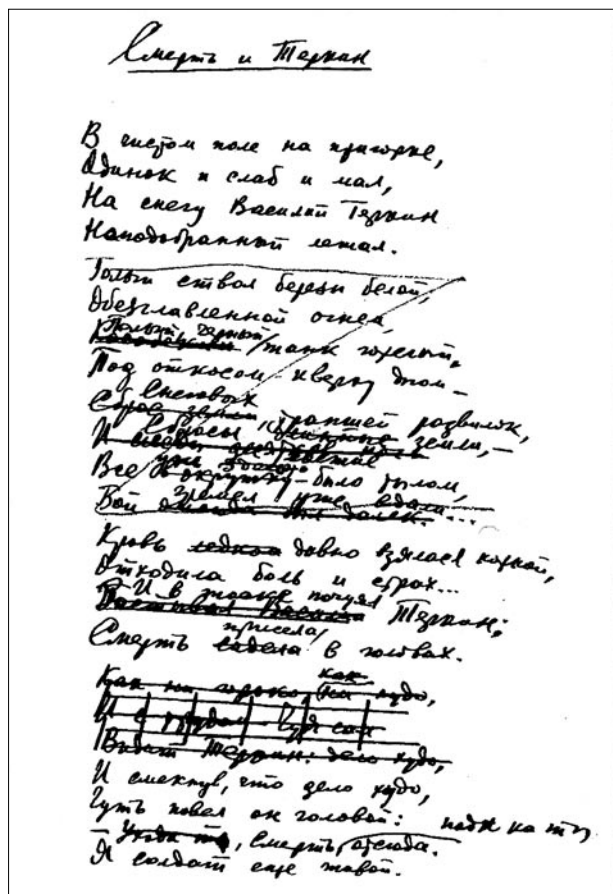
Tvardovskij dokončoval dílo na jaře 1954, kdy nad
jeho ideologickými pochybeními už probíhaly inten-
zivní stranické diskuse a on pochopil, že jeho šéfredak-
torské dny v *Novém miru* jsou sečteny. Pracoval rychle,
chtěl, aby alespoň část poemy ještě stačil opublikovat.
Tento záměr však jen přilil oleje do inkvizitorského
ohně, jehož plameny začaly *Novyj mir* neúprosně spa-
lovat. „Když jsem poemu četla,“ vzpomínala vedoucí
rubriky poezie *Nového miru* S. Karaganová, „cítila
jsem, jak mi běhá mráz po zádech, a mimoděk jsem se
ohlížela k zavřeným dveřím. Bylo mi strašně... Stalin

zemřel před necelým rokem.“⁴⁸ Doba k publikaci takového díla ještě nenazrála. Poema dostala nálepku „pomlouvačný paskvil na sovětskou skutečnost“⁴⁹ a vyjít mohla teprve v roce 1964.

Bez Nového miru a znovu s ním

Atmosféru, která se rozhostila kolem Tvardovského poté, co mu vzali „jeho“ časopis, nesl básník těžce. Neskryval to ani v otevřeném rozhovoru s Dmitrijem Polikarpovem,⁵⁰ vedoucím odboru kultury ÚV KSSS, jenž byl v osobním kontaktu s Chruščovem. Polikarpov byl sice konzervativní, ale Tvardovského si velmi vážil. Diskuse byla prudká a skončila Polikarpovovým doporučením, aby „toto všechno“ řekl básník tam, kde je potřeba. A Tvardovskij byl v polovině července 1957 pozván k Chruščovovi. Nikita Chruščov, jak známo, znalcem literatury nebyl. Když přišla řeč na Ťorkina, více než na epizody z knihy si pamatoval na Ťorkina z obrazu, který visel na Stalinův příkaz v Kremlu. „Je to hned vpravo, když vyjdete z prezidia Nejvyššího sovětu, ze zasedacího sálu,“ vysvětloval ochotně Nikita Sergejevič svému společníkovi...⁵¹ Koncem července 1957 se Chruščov setkal s Tvardovským znovu, rozmlouvali dvě a půl hodiny, atmosféra byla vlídná. Obě setkání trvala dohromady čtyři hodiny a díky nim, respektive Chruščovově intervenci, se to, po čem Tvardovskij toužil, znovu stalo skutečností – v květnu 1958 se vrací jako šéfredaktor do *Nového miru*. Spolu s ním přicházejí zpátky i redaktoři, kteří po odvolání Tvardovského odešli dobrovolně společně s ním. Zástupcem Tvardovského se stal stejně jako předtím Alexandr Dementjev, který kvůli tomu opustil lukrativní pozici šéfredaktora čerstvě vzniklého časopisu *Voprosy literatury*.

Konec roku 1958 přináší pro staronovou redakci časopisu první zatěžkávací zkoušku: Borisi Pasternakovi je udělena Nobelova cena za román *Doktor Živago*. A Tvardovskij dostal za úkol nejen otisknout odmítavé stanovisko bývalé redakce *Nového miru* vysvětlující, proč dílo „odtržené od sovětské skutečnosti“ nebude publikovat, ale zároveň se k tomuto stanovisku ve stručné poznámce jménem redakce připojit. Tvardovskij byl zdrcen. Pochopil, že rozhodovací pravomoci, jež si při návratu do funkce šéfredaktora vyjednal

Tvardovského rukopis poemu Vasilij Ťorkin – první varianta kapitoly Smrt a voják.

na nejvyšších místech, zůstaly jen na papíře. Půl roku po rozpoutání štvavé kampaně kolem *Doktora Živaga* Pasternak zemřel na prudce se rozbujevší rakovinu. Kdo by mohl v té době tušit, že podobný úděl čeká i Tvardovského.

Když se stal Tvardovskij podruhé šéfredaktorem *Nového miru*, liberalizace sociálně-politického života, která nastala po Stalinově smrti, neznamenal povolení ideologických tlaků. Chruščov zůstal synem své doby a ortodoxním komunistou. Oslabení vlivu sovětské ideologie, již sloužila literatura, bylo nepřipustné. Za Chruščova, jehož jedinou četbou byla usnesení strany, rozhodovali v této oblasti již zmíněný Polikarpov a vicepremiér Vladislav Surkov. Přesto se Tvardovskému znovu podařilo soustředit kolem časopisu nejlepší literáty. Objevilo-li se dílo pod světle modrou

obálkou „Tvardovského časopisu“, znamenalo to, že je jeho vysoká umělecká kvalita zaručena.

Redigování textů, psaní posudků – ať doporučujících k publikaci, či odmítavých – spotřebovalo veškerý Tvardovského čas a energii. „Nejenže nemám kdy psát, ale nemám ani kdy knihy číst,“⁵² poznamenal si v srpnu 1958 v zápalu sestavování prvních čísel. O něco později si obdobně stěžoval v dopise: „Časopis pohlcuje všechnen můj čas, moje zahrádka (v literárním smyslu slova) je neustále zaplevelená. [...] Už na ni skoro nedohlédnu: sebrané spisy nedokážu přichystat, sednout si k nim...“⁵³

Tvardovskij jako redaktor vryl do dějin ruské literatury dvacátého století hlubokou stopu. Na jedné straně jsou jeho soudy korektně chladné, dokonce se mohou jevit jako kruté, jedná-li se o marná „slohová cvičení“ přispěvatelů bez talentu. Na druhé straně byl Tvardovskij velmi empatický a vstřícný ke komukoliv, kdo měl „jiskru“, byť si základy literárního mistrovství teprve osvojoval. Jako redaktor věnoval mimořádnou pozornost autorské individualitě. „Píšete,“ čteme v jedné z odpovědí začínajícímu autorovi, „že jste „připraven učinit jakékoliv úpravy“, aby byla vaše věc otištěna. Nic takového nikdy neříkejte ani nedělejte. Je potřeba dělat jen takové úpravy, jaké se vám – autorovi – jeví jako nutné, a ne komukoliv jinému.“⁵⁴ Při práci s mladými autory Tvardovskij nevynášel drsné soudy. Na otázky adeptů literární tvorby, týkající se jejich dalších spisovatelských osudů, psal diplomatické odpovědi. Co kdyby náhodou jeho slova zadusila talent, jenž se měl teprve rozvinout? („Na vaši otázku... neodpovídám, protože nevím, neberu na sebe odpovědnost. Někteří jsou na začátku mnohem slabší než vy, ale pak přijde impuls – a naopak.“⁵⁵) Neobyčejně korektní a opatrný byl také jeho přístup k zásahům do autorského textu. Ctil etiku redaktorské práce – nikdy nevstupoval do textu samoúčelně.

V souvislosti s druhým obdobím Tvardovského řízení *Nového miru* bychom měli připomenout, že jednou z hlavních stranických tezí, zformulovaných Chruščovem a aktivně uplatňovaných u tvůrčí inteligence, bylo nařízení o sepětí teorie s praxí. Právě v této době se rodí celospolečenská diskuse o „prostém sovětském člověku“ symbolizujícím pokrokové tendence

společnosti. V literární praxi to znamenalo, že uvědomělí spisovatelé objížděli kolchozy a „stavby socialismu“, reprezentované především gigantickými vodními elektrárnami, a vytvářeli díla s tzv. současnou tematikou, v nichž kromě sovětského člověka vystupoval zpravidla také pracující kolektiv.⁵⁶ Platformou tohoto proudu se stala *Litěratūra i žizň*, tiskový orgán Svazu sovětských spisovatelů publikující statě, jako byla ta, v níž autoři deklarovali, že „pro spisovatele není nejdůležitější dosažená umělecká úroveň, ale správná ideologická pozice“.⁵⁷

Na takovou obranu netalentovaných autorů mohl těžko ten, jehož cílem byla kultivace umělecké literatury, mlčet. Tvardovskij odpověděl na stránkách svého časopisu břitkou statí nazvanou *Proti šedivosti a průměrnosti*. Následoval protiúder, projev přednesený v červenci 1960 členem ÚV Michaelem Suslovem⁵⁸ na letním setkání zástupců strany a vlády s představiteli tvůrčí inteligence na vládní dače. Mimo jiné řekl, že se nelze smířit s tím, jak kritikové urážlivým způsobem nespravedlivě hodnotí „velkou a složitou cestu spisovatele, který vytvořil dílo o dnešku“.⁵⁹ Nemusel konkrétně jmenovat, aby všichni pochopili, koho má na mysli...

Na tenkém ledě

I když Tvardovskij riskoval, že znovu přijde o svůj časopis, z pozice „pravdivé literatury“ nehodlal ustoupit. „Jdu po ledě, který po celé šířce řeky hlasitě puká.“⁶⁰ To jsou slova řečená v době, kdy psal finální „stalinistickou“ kapitolu poemu *Za dálkou dálka*. Putování v prostoru se v poemě stává mocným impulzem k putování v čase: lyrický hrdina, jakési alter ego samotného autora, se vydává železnicí na cestu po rodné zemi. Na pozadí vzpomínek sousedů v kupé před ním vyvstávají palčivé otázky historie, ale i současného stavu jeho vlasti.⁶¹ Sibiř cítí autor jako pustou krajinu, ovanutou „neproniknutelnou krutostí“, kam z velké dálky svedly „toho nařízení“, „toho po právu“, „toho sny“, „toho neštěstí“. Finální strofy poemu založené na opakování slov a zdvořnlích evokují ruskou folklorní tradici. Hrdina přiváží pozdravy ze všech míst, která navštívil: od Moskvy, od Volhy-matičky, od tatíčka Uralu,

Bajkalu, od Angary... a od celé Sibiře, kde potkal kamaráda z dětství vracejícího se z lágru. Básník má svoji těžce zkoušenou zemi rád a slibuje čtenářům, že se s nimi znovu potká při dalším putování.

Tvardovskij předjímal zásahy cenzury do poemy i její argumenty, že strana k otázce nedávné historie už vše řekla v usnesení *O kultu osobnosti*. Proto se rozhodl obrátit se na samotného Chruščova: „Kdyby všechno, co potřebuje lidská duše, bylo možné vyslovit v referátech a usneseních,“ čteme v konceptu dopisu, „nebylo by zapotřebí umění ani poezie.“⁶² Poema, na níž básník pracoval deset let (1950–1960), plná bolavých míst nedávné sovětské historie, díky Chruščovově osobní intervenci nakonec na jaře 1960 opublikována byla.⁶³

Počátkem šedesátých let boj progresivních a konzervativních sil jak v literatuře, tak ve společnosti dostal nový impulz. O tom, že mocenský aparát nepodceňoval důležitost role literatury pro život společnosti, svědčí mj. také to, že reprezentantům hlavních myšlenkových proudů v sovětské literatuře bylo koncem roku 1961 dáno slovo na XXII. sjezdu strany. Vystoupili dva literární lídři zastávající propastně odlišné názorové pozice: šéfredaktor časopisu *Okťabr*, spisovatel, autor tzv. „tajemnické literatury“ (slangový výraz pro extrémně horlivé příznivce hlavy státu nesoucí titul generální tajemník KSSS) Vsevolod Kočetov⁶⁴ a Tvardovskij. Ultrakonzervativně prosovětský Kočetov byl ve své řeči zásadně proti, aby byla do historie sovětské literatury navráćena jména zakázaná za Stalinovy vlády. Byla to reakce na publikování poezie Mariny Cvetajevové, nových veršů Anny Achmatovové, vzpomínek Ilji Erenburga a dalších děl „ideologicky chybujících“ autorů, jež se po návratu Tvardovského do funkce šéfredaktora objevila na stránkách *Nového miru*. Ten hovořil naopak o pravdě v literatuře, svobodě projevu a o tom, jak nebezpečná je pro umění atmosféra nedůvěry a podezřívavosti. Tím mimo jiné narážel na domovní prohlídku u spisovatele Vasilije Grossmana, při níž KGB zabavilo rukopis románu *Život a osud*.⁶⁵ Tu, byť nepřímou, inicioval časopis *Znamja* poté, co autor románu přinesl po předchozí dohodě rukopis k publikaci. Šéfredaktor Koževnikov nejenže román zachycující v panoramatické šíři sovětskou společnost za Stalinovy vlády neotiskl, ale odnesl jej za podpory

celého „redakčního kolektivu“ na „příslušná místa“. Horlivost nebývalá, leč v kontextu doby pochopitelná: Grossman v románu porovnává Rusy a Němce, historické a fiktivní postavy, udavače i oběti, sovětské a německé koncentrační tábory, neskrývá, že vidí paralelu mezi Hitlerovým a Stalinovým režimem, že oba režimy mají „vlkodlačí“ podstatu: „Tam je nesvoboda, tady je také nesvoboda, tam zavírají a mučí, tady o nic méně...“ Tvardovskij považoval otištění románu za zásadní krok, jenž by znamenal začátek nové etapy v sovětské literatuře utápějící se v hlubinách lži. Nestalo se tak. Poté, co orgány KGB konfiskovaly kopii rukopisu spočívající v sejfu *Nového miru*, zdrcený Tvardovskij si zapsal: „...Ve skutečnosti je to zatčení duše bez těla. Ale co je tělo bez duše?“⁶⁶ Po třech letech „života bez duše“ Grossman zemřel, bylo mu necelých šedesát let...

„ŠČ – 854“

Vraťme se ale od Grossmanova románu zpátky k Tvardovskému. Když vzal jednoho prosincového večera roku 1961 do rukou text neznámého autora s podivným názvem „ŠČ – 854“, netušil, že má před sebou bezesnou noc. Když novelu zachycující všední den ze života vězně gulagu k ránu dočetl, byl nadšen. Volal ihned do redakce, aby zjistil, kdo je autor a kde je. Autorem byl rjazaňský učitel fyziky Alexandr Solženicyn, na debutanta již poněkud starý – bylo mu kolem čtyřiceti. Vyhověl však návrhu zkušeného šéfredaktora, aby novelu pojmenoval podle hlavního hrdiny *Jeden den Ivana Děnisoviče*.

Poučen tragickou zkušeností kolem zákazu publikace Grossmanova románu, rozhodl se Tvardovskij učinit vše možné (i nemožné), aby se historie neopakovala. Na nic nečekal a obrátil se dopisem rovnou na Nikitu Chruščova. Mikojan se Sereginem, Chruščovovi rádci, *Ivana Děnisoviče* (tak říkali novele i jejímu autorovi) přečetli a usoudili, že „je to věc silná, velmi silná“...⁶⁷ Aby si byl Tvardovskij jist, že Chruščov o celé kauze skutečně ví, požádal jako už tolikrát Chruščova o audienci a ten mu jako mnohokrát předtím vyhověl. Chruščov chtěl situaci využít k tomu, aby uštědřil straně názornou lekci z kritiky kultu osobnosti. Otáz-

ku publikace *Jednoho dne Ivana Děnisoviče* přednesl na zasedání politbyra (tehdy „prezidia“) ÚV. I když se členové politbyra ke schválení moc neměli, nikdo se rázně nepostavil proti. 20. října 1962, v sobotu, přijal Chruščov Tvardovského, aby mu oznámil usnesení politbyra: po určitých úpravách týkajících se změkčení obrazu lágrové administrativy a pracovníků NKVD lze Solženicynovu lágrovou věc tisknout.

Když v listopadovém čísle *Nového miru* novela vyšla, výtisk byl okamžitě rozebrán. Četli ho lidé na ulicích, na probíhajícím plénu ÚV, redakce byla zasypana prosbami, zda někde ještě nezůstala nějaká čísla... O ničem jiném se nemluvalo. Doslova přes noc se z provinčního učitele fyziky zrodil slavný spisovatel Alexandr Solženicyn. A ten, kdo jej zrodil, jej jako každý rodič své dítě podporoval v dalším růstu. Mohl-li Tvardovskij dopomoci svému literárnímu objevu, na jehož úspěch byl až dojemně hrdý, k dalšímu stupínku na piedestal slávy, činil tak. V *Novém miru* měl Solženicyn díky Tvardovského nekritické přízni privilegiovaný publikační prostor. Po letech komentovali členové redakce vztahy mezi Tvardovským a Solženicynem s hořkou ironií – stávaly se stále složitějšími úměrně tomu, jak rostla Solženicynova popularita. Když navázal Solženicyn kontakty se Západem, jimiž se příliš netajil, ocitl se v ohrožení nejen Tvardovskij, ale celý časopis. „My jsme ho zrodili, a on nás zabil,“ shrnul koncem šedesátých let situaci lapidárně Tvardovskij.

Ke komplikovanému vztahu mezi oběma osobnostmi, jenž nahradil počáteční přátelství, dodejme, že je zachycen nejen ve statích a vzpomínkách, jež se objevily po Tvardovského smrti a mohly být publikovány až s perestrojkou, ale této otázce je věnováno také množství odborných monografií. Vystává z nich složitá a protikladná osobnost, jejíž obraz na mnoha místech nekoresponduje s tím, který v emigraci vytvořil Solženicyn.⁶⁸

Vraťme se však zpátky na počátek šedesátých let. Vydání *Jednoho dne Ivana Děnisoviče* se stalo obrovskou událostí – nejen v literatuře. To, že se Chruščov osobně postavil za vydání Solženicynovy novely, mělo pragmatický důvod. V politickém boji za udržení moci hledal Chruščov oporu u liberálně naladěné inteligence a ta byla k takové spolupráci připravená. Koncem

Setkání Alexandra Tvardovského s Nikitou Chruščovem, 1963.

října 1962 dal Chruščov při setkání s Tvardovským najevo, že „aparát“ mu sabotuje boj s kultem osobnosti.⁶⁹ Tvardovskij ho ujistil, že „to nejlepší“ v sovětské inteligenci jej v boji s kultem osobnosti bezvýhradně podpoří.⁷⁰ Mocenské struktury, které Chruščovovi nepřály, byly však ve svém boji silnější.

Konec liberalismu

Tečkou za aktivitami liberální opozice v literatuře byly události kolem udělení Leninovy ceny za rok 1964, na niž byl nominován *Jeden den Ivana Děnisoviče*. Skutečnost, že novela cenu nezískala, byla indikátorem oslabení Chruščovovy autority a jen utvrzovala zvěsti kolující od počátku roku 1964, že má být Chruščov nahrazen, což se zanedlouho také stalo. Z vnitrostranického boje vyšel jako vítěz Leonid Brežněv. Říkalo-li se o Chruščovovi, že literatuře příliš nerozumí, pak v souvislosti s kulturním rozhledem nového „genseka“ (generálního tajemníka strany), byl takový výraz mnohem více než eufemismem.

„Doba jako by osiřela,“ zapsal si Tvardovskij v létě 1965, několik měsíců po sesazení Chruščova. Stále častěji volali z cenzury do redakce, které texty nepublikovat, protože autor byl zatčen (Siňavskij, Daniel...). Bez ohledu na to Tvardovskij v letech 1967–1968 pokračuje v úporné, leč neúspěšné snaze domoci se souhlasu, aby mohl v *Novém miru* otisknout Solženicynovy romány o zkušenosti z lágru a z vyhnanství *Rakovina* a *V prvním kruhu*.

V březnu 1968 zasáhla celý Sovětský svaz tragická událost – zahynul kosmonaut Jurij Gagarin. Z deníku *Izvestija* požádali Tvardovského o nekrolog, ale vzápětí od něj upustili. V dalších redakcích, kam Tvardovskij volal, už nekrolog měli. Rozrušený básník se tedy rozhodl zareagovat na smutnou událost verši. Deník *Pravda* podmínil jejich otisk tím, že zruší „příliš smutnou“ sloku a dodá veršům více patriotismu. To se Tvardovskému za čtyřicet let básnické tvorby ještě nikdy nestalo. Tvardovskij se rozčilil a verše do „nástěnkové“ podoby neupravil. Bylo to však stejně jedno – po této roztržce mu z *Pravdy* už nezavolali.

V té době již docházely do redakce *Nového miru* zvěsti, že ne politbyro, ale sám Brežněv neskrývá, že o odvolání Tvardovského je již rozhodnuto. Dnes, kdy jsou přístupné mnohé dokumenty odkrývající stranické zákulisí, víme, že otázka nových kandidátů na funkci šéfredaktora *Nového miru* a jeho zástupce se projednávala už v květnu 1968.

Když vyšlo najevo, že v zahraničí začali tisknout Solženicyna (pochopitelně se ani v nejmenším nebránil), jehož provázanost s *Novým mírem* byla všem známa, Tvardovského situaci to ještě více zkomplikovalo. Ve stejném období zakázali inscenaci Divadla na Tagance, nastudovanou na základě textu opublikovaného v *Novém miru*. Režisér Ljubimov dal divadelní metaforou najevo svoji sounáležitost: všichni herci souboru vycházející na scénu, aby poděkovali za potlesk, měli čísla *Nového miru* a se zabořenými pohledy je četli. „Jste vnitřní Československo a je nejvyšší čas vás rozeznat,“ otočil se po představení zachmuřený kritik Lebedev ke Kondratovičovi, jenž byl Tvardovského zástupcem ve funkci šéfredaktora.

A události signalizující konec časopisu dostaly rychlý spád. V redakci se objevila komise – aby „pro-

věřila stranickou aktivitu“. V ÚV si vzali do práce novomírskou publicistiku a část letního čísla roku 1968 šla „pod nůž“ kvůli statí o Hitlerovi – „příliš analogií s naší stranou...“⁷¹, psalo se v cenzorském posudku. Kvůli tomu vyšel *Novyj mir* s tříměsíčním zpožděním a o čtvrtinu zkrácený. „Vyjde-li takové číslo, raněné, zkrvavené, každý pochopí, že byl boj a my se nevzdali,“⁷² komentoval situaci člen redakční rady, literární kritik Lakšin.

Likvidace redakce *Nového miru*

Tvardovskij pochopil, že začala likvidace časopisu. Když se Brežněvovi sekretáři příliš neměli k tomu, aby tlumočili nejvyššímu představiteli strany a vlády jeho žádost o audienci, básník napsal dopis a nejvyššímu zatelefonoval. Brežněv písemně odpověděl, zavolal, byl vstřícný – dávno prý se chtěl setkat... Slíbil, že básníka brzy přijme. Celá redakce jákala radostí. A všichni čekali, až zazvoní telefon. Celé dny čekali. „Stále jsme ještě věřili,“⁷³ vzpomínal Kondratovič. Ale přišlo deset strašných srpnových dní událostí v Československu a ke slíbenému setkání nedošlo. A Tvardovskij se ho dál nedomáhal: už nebylo o čem hovořit.

Závěrečná etapa *Nového miru* je bolestná. 22. srpna 1968 apeloval oblastní výbor strany na redakci, aby svolala schůzi a vyjádřila podporu straně a sovětské vládě, jež dala pokyn ke vstupu vojsk na území Československa. V redakci se dlouho diskutovalo. Co dělat? Schůzi nesvolat? Dát stranické průkazy na stůl a na místě skoncovat s časopisem? Poté, co Tvardovskij odmítl podpořit srpnovou okupaci Československa, stejná reakce redakčního kolektivu by znamenala okamžitou smrt časopisu. A redakce kapitulovala. V této nezáviděníhodné situaci dala přednost časopisu, v jehož další existenci stále doufala. Solženicyn, jak se později vyjádřil, zažíval „bolest a stud“, ale vstup vojsk (byť to nakrásně mohl sám za sebe učinit) otevřeně neodsoudil.

Nemá význam uvádět všechny události, jež se do Tvardovského odchodu z *Nového miru* odehrály. Scénář byl stejný jako v ostatních případech, kdy se strana a vláda rozhodly eliminovat nepohodlnou, samostatně myslící tvůrčí osobnost: najít záminku pro obvině-

Alexandr Tvardovskij v typické pozici (nedatováno).

ní z ideologické nepřizpůsobivosti (nejlépe konkrétní dílo), na zasedání zástupců spisovatelské obce či stranického politbyra dotyčného odsoudit, a další se pak dělo už samospádem.

V prosinci 1969 byly opublikovány v tisku teze ÚV strany přijaté ke stému výročí narození Lenina a devadesátému výročí narození Stalina. Mimo jiné v nich stálo, že strana odmítá „jakékoliv pokusy nasměrovat kritiku kultu osobnosti a subjektivismu proti zájmům lidu a socialismu za účelem očernění socialistické výstavby, diskreditace revolučních výdobytků, revize principů marxismu-leninismu“.⁷⁴ Když si to Tvardovskij přečetl, zachmuřil se a pokýval hlavou: „Jakékoliv pokusy... To znamená, že nelze nic.“⁷⁵

Čtvrtého února 1970 – bez přítomnosti Tvardovského – se konalo zasedání úzkého okruhu členů sekretariátu vedení Svazu spisovatelů, na němž byli jmenováni nový šéfredaktor časopisu *Novyj mir* (stal se jím Kosolapov, člověk s ideologicky bezúhonným profilem, dosavadní ředitel Goslitizdatu, Státního nakladatelství politické literatury) a nová redakční rada tvořená uvědomělými, leč literárně slabými osobnostmi a neméně uvědomělými kritiky a literárními vědci. Jedním z nich byl také literární teoretik Ovčarenko, který těsně předtím, na samém počátku února 1970, vystoupil s hrubou demagogickou kritikou Tvardovského poslední poemy *Právním paměti*⁷⁶ a nazval ji „kulackou“. (Dílo, obsahující mimo jiné pravdu o osudu

Tvardovského otce jako oběti kolektivizace, bylo cenzurou zakázáno a v Rusku uveřejněno až během perestrojky, roku 1987.)

Tisková zpráva o změnách v redakci byla vytvořena tak, aby vznikl dojem, že básník byl na zasedání přítomen. Tvardovského protest proti rozhodnutí komise, s nímž se obrátil na ÚV strany, zůstal bez odezvy. O týden později, 12. února 1970, podal žádost o odchod, jíž bylo okamžitě vyhověno. Ale ještě několik dní příjížděl do redakce v marném očekávání setkání s Brežněvem, jehož o „faktickém rozeznání“ redakce *Nového miru* informoval dopisem. Básník napsal hlavě státu také o svých obavách, že přijatá opatření, jejichž cílem bylo „zkrocení časopisu“, velmi negativně poznamenají nejen literaturu, ale i politickou atmosféru v zemi. „Naši širokou čtenářskou obcí budou nevyhnutelně vnímány jako recidiva stalinismu,“⁷⁷ čteme Tvardovského varovná slova. Ale „politický činitel leninského typu“, jak patolízalsky nazývali Brežněva uvnitř strany, se neuvolil, aby „toho, jenž upadl v nemilost“ přijal.

Konec

Už jednou v našem textu zaznělo, že za smrti duševní následuje brzy i smrt fyzická. V prosinci 1971 šedesátiletý Tvardovskij umírá. „Existuje mnoho způsobů, jak zabít básníka,“ řekl ve smutečním projevu Solženicyn. „A na Tvardovského padl tento úděl: vzali mu jeho dětátko – jeho vášeň – jeho časopis.“⁷⁸ Tvardovskij byl redaktorem *Nového miru* s krátkou přestávkou šestnáct let. Podepsal do tisku téměř dvě stovky čísel časopisu, to je celá literatura. Jeho žurnál byl, jak napsal Solženicyn, „ve srovnání s ostatními literárními časopisy vílou mezi strašáky v poli“.⁷⁹ Historie, a nejen literatury sovětského období, zná nepřeberné množství osobností, jež ve složité době nebyly jednoznačně ani černé ani bílé (v sovětském kontextu bychom volili spíše barevnou symboliku odvíjející se od rudé), a přesto byl jejich vklad do kulturních dějin obrovský. A Tvardovskij jako centrální postava ruského literárně-společenského života šedesátých let právě k takovým osobnostem patří.

Poznámky:

¹ Jednalo se o spisovatele, dramatika a publicistu Arkadije Pervenceva (1905–1981). Viz *Novyj mir: Dněvnik i poputnoje*. Knižnaja palata, Moskva 1991. Dostupné též na [www: http://www.coolreferat.com](http://www.coolreferat.com)

² Zaznamenáno 5. dubna 1927. Viz Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*. Prosveščenije, Moskva 2010, s. 18.

³ Novaja Izba. In: *Smolenskaja děrevnja*, 19. července 1925.

⁴ Isakovskij, M. V. (1900–1973), v letech 1921–1931 redaktor smolenských novin *Rabočij put'*. Vzal od Tvardovského básně a otiskl je zde. V autobiografii Tvardovskij mnohokrát zdůrazňuje, jak mnoho pro něj Isakovskij učinil a že byl jeho básnickým vzorem: ukázal mu, že předmětem poezie může být příroda, vesnický život, svět vlastní básníkům, pocity. Později se Isakovskij proslavil jako autor legendární zhudebněné básně Katjuša (byla poprvé veřejně interpretována v roce 1938).

⁵ Doklad. In: *Oktjabr*, 1929, č. 3.

⁶ Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 23. Zdroj: Tvardovskij, A. T.: *Stichotvorenija i poetry v dvuch tomach*. Chudožestvennaja literatura, Moskva 1951. Dostupné na [www: http://literatura5.narod.ru/tvardovsky_avtobiogr.html](http://literatura5.narod.ru/tvardovsky_avtobiogr.html)

⁷ Tvardovskij, A. T.: *Stichotvorenija i poetry v dvuch tomach*, c. d.

⁸ Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 28.

⁹ Tamtéž (autor se odkazuje na Viktora Akatkina, který se zabýval raným obdobím básnickovy biografie).

¹⁰ Tamtéž, s. 29.

¹¹ Otištěna v dubnu 1930 v moskevském časopise *Resec*.

¹² Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 32.

¹³ V originále *Mužičok gorbatyj*.

¹⁴ První varianta textu neuspěla u Maxima Gorkého. „Podrazil mě, dědek [Gorkij, pozn. aut.]...“ poznamenal si Tvardovskij do deníku (*Rabočaja tětřad'*, 25. srpna 1935), nicméně poemu přepracoval.

¹⁵ „Velkým přelomem“ byl nazýván rok 1929 a léta následující, kdy na vesnici probíhala na Stalinův příkaz plošná nelitostná a krutá kolektivizace.

¹⁶ Tvardovskij, A.: *Země Muravie*. Svět sovětů. Přeložila Zora Baráková. Praha 1956. Z poemu byly vyjmuty mj. tyto verše: „Ich ně bili, ně vjazali, / Ně pytali pytkami, / Ich vezli, vezli vozami / S dětmi i požitkami. / A kto sam ně šol iz chaty, / Kto kidalsja v obmoroki, – / Milicejskije rebjata / Vyvodili pod ruki...“ (Viz Vychodcev, P.: *Pervaja redakcija poetry A. Tvardovskogo „Strana Muravija“*. Tvorčestvo A. Tvardovskogo, s. 286.)

¹⁷ Hospodář si znovu přihne, / zas nalévat začíná. / „Je tu svatba, a s ní ihned za zemřelé hostina.“ [...] „Za zemřelé?“ / „Ano, milý.“ / „A kdo pije?“ / Kulaci! / Za ty, co se utrápili / na Solovkách na práci. In: Tvardovskij, A.: *Země Muravie*, c. d., s. 13.

¹⁸ Tamtéž, s. 149.

¹⁹ *Země Muravie* získala Stalinovu cenu druhého stupně.

²⁰ Stalinova cena byla udělována za mimořádné počiny v oblasti vojenství, vědy a kultury. Měla dva stupně, jež se lišily výškou finanční částky obdržené společně s cenou. Stalinova cena prvního

stupně byla doprovázena částkou 100 000 rublů, druhého stupně částkou 50 000 rublů. Za Velké vlastenecké války patřilo k bontonu se finanční částky vzdát ve prospěch fondu na obranu země.

²¹ Bylo to např. při udělení Stalinovy ceny prvního stupně M. Šolochovovi za román *Tichý Don* (1941) nebo při udělení druhého stupně V. Někrasovi za román *Ve Stalingradských zákopech* (1946).

²² Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 67.

²³ A. V. Makedonov (1909–1994), významný literární kritik, rodák ze Smolenska, Tvardovskij ho nazýval žertovně Sokratem, přátelství z mládí jim vydrželo po celý život.

²⁴ Skatova, N. N.: *Russkije pisateli. Čast' 2*. Prosveščenije, Moskva 1998, s. 426.

²⁵ K dílům tohoto typu patří román V. Někrasova *Ve stalingradských zákopech*. (Podrobněji viz Ryčlová, I.: *Mezi kladivem a kovadlinou*. CDK, Brno 2012, s. 139–160.) Podle Solženicyna je jich maximálně půl tuctu, ovšem kromě Někrasovova románu žádné z podobných „neheroických“ válečných děl nejmenuje. (Viz Solženicyn, A.: *Trkalo se tele s dubem. Autobiografie*. Přeložila L. Dušková. Academia, Praha 2001, s. 17.)

²⁶ Solženicyn, A.: *Trkalo se tele s dubem*, c. d., s. 17.

²⁷ Akatkin, V. M.: *A. T. Tvardovskij i russkaja literatura. Sbornik naučnych rabot, posvjaščennych 90-letiju so dnja roždenija A. T. Tvardovskogo. Materialy konferencii*. Poligraf, Voronež 2000, s. 52.

²⁸ http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Terkin_Veriiskij2.jpg

²⁹ Dopis nemá vrocení, je datován 28. září. Zpáteční adresa: pošní pošta 335.589. Podrobněji viz Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 67.

³⁰ Tvardovskij ji opatřil podtitulem *Kniga pro bojca, Kniha o vojákovu*. Český překlad vyšel v roce 1951 pod názvem *Voják Ťorkin*.

³¹ Bunin, I. A.: Dopis N. D. Těševovi. In: *Děň poezii*, Moskva 1972, s. 205.

³² *Rodina i čužbina*.

³³ Skatova, N. N.: *Russkije pisateli. Čast' 2*, c. d., s. 427.

³⁴ Spoluzapříčiněný jeho nezvladatelným alkoholismem. Jiná hypotéza praví, že za jeho smrti mohl stát sám Stalin.

³⁵ Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 182.

³⁶ Stať se jmenovala *Sila kladného vzoru (Sila položitel'nogo primera)*, autorem statí byl literární kritik A. Gurvič.

³⁷ *Pravda*, 28. října 1951.

³⁸ N. V. Lesjučevskij (1907–1978), literární kritik a publicista.

³⁹ V ruštině *Rajonnyje budni*, dílo Valentina Ovečkina, spisovatele patřícího k tzv. vesnické próze. Do češtiny přeložila O. Mašková (Svět sovětů, Praha 1955).

⁴⁰ Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 189.

⁴¹ Tato linie měla být „jednotně prosazována proudem literárně-uměleckým i publicistickým“. Podrobněji tamtéž, s. 188.

⁴² *Novyj mir*, 1952, č. 7. V ruštině zní titul *Za pravoje dělo*. Do češtiny román přeložila Vlasta Zavázalová (Naše vojsko, Praha 1959).

⁴³ Autorem statí byl spisovatel M. Bubennov, Grossmanův zatvrzelý oponent. V roce 1954 vyšel román v nakladatelství *Vojenizdat* s mnoha autorovými úpravami, jež si vyžádala cenzura. V roce 1956 vyšel znovu v původní podobě.

⁴⁴ *Ob iskrennosti v literatúre. Novyj mir*, 1954, č. 12.

⁴⁵ Mark Ščeglov (1925–1956), v dětství onemocněl kostní tuberkulózou. Za tři roky literárněkritické činnosti napsal mnoho pozoruhodně vyspělých statí o současné sovětské, ale i klasické literatuře.

⁴⁶ Přesné datum bylo 23. 7. 1954.

⁴⁷ *Grobgazeta*.

⁴⁸ Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 199.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Polikarpov, D. A. (1905–1965), nechvalně proslulý organizátor štvavé kampaně proti Pasternakovi.

⁵¹ Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 223.

⁵² Tamtéž, s. 235.

⁵³ Dopis I. Sokolovovi-Mikitovovi. Tamtéž.

⁵⁴ A. T. Tvardovskij – publicist i redaktor žurnala *Novyj mir*.

Dostupné na [www: http://www.coolreferat.com](http://www.coolreferat.com).

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tato linie literatury byla oficiálně deklarována v prosinci 1958 na prvním sjezdu spisovatelů RSFSR ve vystoupení spisovatele Leonida Sobeleva, příznačně nazvaném *Literatura a naše současnost*. Sobelev, autor románů, v nichž je hlavním hrdinou „masa“ – námořní, revoluční, jakákoliv – „správně“ (jak se bylo možné dočíst v reakcích na jeho vystoupení v tisku) řekl, že Pasternak, stejně jako hlavní hrdina jeho románu *Doktor Živago*, je cizí a nebezpečný opravdové ruské inteligenci.

⁵⁷ Autory statí byli V. O. Druzin a B. A. Ďjakov. A. T. Tvardovskij – publicist i redaktor žurnala *Novyj mir*, c. d.

⁵⁸ M. A. Suslov (1902–1982), sovětský stranický a státní činitel, člen ÚV KSSS. Po smrti Stalina se postavil v kritice kultu osobnosti za Chruščova.

⁵⁹ A. T. Tvardovskij – publicist i redaktor žurnala *Novyj mir*, c. d.

⁶⁰ Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 237.

⁶¹ Obdobný motiv použil Venědikt Jerofejev ve své legendární poemě *Moskva–Petušky*.

⁶² Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 237.

⁶³ *Pravda* 1960, 29. 4. a 1. 5.; *Novyj mir* 1960, č. 5.

⁶⁴ V. A. Kočetov (1912–1973), v letech 1955–1959 šéfredaktor časopisu *Litěraturnaja gazeta*, od r. 1961 šéfredaktor časopisu *Oktjabr*, člen centrální revizní komise KSSS. Všemi prostředky bojoval proti *Novému miru*.

⁶⁵ Česky vyšel poprvé v roce 1993 v překladu M. Horáka (nakl. Naše vojsko). Tentýž překlad byl vydán ještě roku 2009 s verši přebásněnými J. Honzíkem (nakl. Knižní klub).

⁶⁶ Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 242.

⁶⁷ Tvardovskij, A.: *Novomirskij dněvnik 1961–1966*. Prozaik, Moskva 2009, s. 123.

⁶⁸ Viz Solženicynem napsanou autobiografii *Bodalsja teljonok s dubom*. Česky *Trkalo se tele s dubem*, c. d.

⁶⁹ Podrobněji viz Tvardovskij, A.: *Novomirskij dněvnik 1961–1966*, c. d., s. 124–126.

⁷⁰ A. T. Tvardovskij – publicist i redaktor žurnala *Novyj mir*, c. d.

⁷¹ Tvardovskij, A.: *Novomirskij dněvnik 1961–1966*, c. d., s. 353.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž, s. 354.

⁷⁴ Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 378.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Český překlad vyšel v časopise *Světová literatura*, 1988, č. 2.

⁷⁷ Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*, c. d., s. 380.

⁷⁸ Solženicyn, A.: *Trkalo se tele s dubem*, c. d. Projev přednesený na pohřbu A. Tvardovského 27. prosince 1971.

⁷⁹ Solženicyn, A.: *Trkalo se tele s dubem*, c. d., s. 198.

Použitá literatura:

- Akatkin, V. M.: *A. T. Tvardovskij i russkaja literatura. Sbornik naučnych rabot, posujaščonnych 90-letiju so dnja rožděnja A. T. Tvardovskogo. Matěrialy konferencii*. Poligraf, Voroněž 2000.
- Akatkin, V. M. a kol.: *A. T. Tvardovskij i russkaja poema XX veka*. VGU, Voroněž 2008.
- Burlak, D. K. a kol.: *A. T. Tvardovskij: pro et contra*. Izd. Russkoj christianskoj gumanitarnoj akademii, Sankt-Petěrburg 2010.
- Fokin, P.: *Tvardovskij bez gljanca*. Amfora, Sankt-Petěrburg 2010.
- Hrala, M.: *Ruská moderní literatura 1890–2000*. Karolinum, Praha 2007.
- Jesipov, V. V.: *Varlam Šalamov i jeho sovremenniki*. Knižnoje nasledije, Vologda 2008.
- Kasack, W.: *Slovník ruské literatury 20. století*. Votobia, Praha 2000.
- Kondratovič, V. A.: *Novomirskij dněvnik, 1967–1970*. Sovetskij pisatel', Moskva 1991.
- Kulinič, A. V.: *Aleksandr Tvardovskij. Očerki tvorčestva*. Vyšča škola, izd. pri Kijevskom universitětě, Kijev 1988.
- Merkin, G. S.: *Aleksandr Tvardovskij. Enciklopedija. Rabočije matěrialy*. SGPU, Smolensk 2004.
- Skatova, N. N.: *Russkije pisatěli. Čast' 2*. Prosveščeniye, Moskva 1998.
- Snigireva, T. A.: *A. T. Tvardovskij. Poet i jeho epocha*. Izd. Uralskogo univerziteta, Jekatěrinburg 1997.
- Solženicyn, A. I.: *Trkalo se tele s dubem*. Autobiografie. Academia, Praha 2001.
- Solženicyn, A. I.: *Bodalsja teljenok s dubom*. Soglasije, Moskva 1996.
- Turkov, A. M.: *Aleksandr Tvardovskij*. Prosveščeniye, Moskva 2010.
- Turkov, A. M.: *Čestno ja tjanul moj voz*. MIK, Moskva 2010.
- Tvardovskij, A. T.: *Lyrika*. Československý spisovatel, Praha 1961.
- Tvardovskij, A. T.: *Novomirskij dněvnik 1961–1966*. Prozaik, Moskva 2009.
- Tvardovskij, A. T.: *Ťorkin na onom světě*. Nakl. politické literatury, Praha 1965.
- Tvardovskij, A. T.: *Voják Ťorkin*. Naše vojsko, Praha 1955.
- <http://www.coolreferat.com/>
- <http://magazines.russ.ru/znamia/2010/>

Ivana Ryčlová, literární historička, překladatelka, zabývá se dějinami ruské literatury a dramatu 20.–21. století a literárněhistorickými aspekty vztahu tvůrčí osobnosti a totalitního systému.

Velký bílý Otec ve Vatikánu

Několik úvah o novém papeži Františkovi

JOSEF MLEJNEK

Personální změna na Petrově stolci v Římě tentokrát neproběhla podle obvyklého pořádku. Dosavadní papež neodešel z tohoto světa, rezignoval na svůj úřad a pouze „zemřel pro tento svět“, když se uchýlil do klášterního ústraní. Únorová abdikace Benedikta XVI. zapůsobila jako ledová sprcha a v souvislosti s touto novou skutečností, jež měla pouze jeden jediný historický precedens, se objevil zcela nový pojem: *emeritní papež*. Z institucionálních útrob katolické církve vyplynou čas od času na povrch nevábne věci a aféra Vatileaks nepatří ještě k tomu nejhoršímu. Abdikace pochopitelně vyvolala řadu dohadů, tím fantastičtějších, čím menší byl jejich reálný základ. Hlavním posláním papeže je bdít nad jednotou této církve, což je u tak početného, různorodého a dynamického společenství, u „domu s mnoha obydlími“, víc než nadlidský úkol. Postavila se papeži do cesty mocenská, politická překážka? Rafinované církevní šachy? Těm by tento tichý, leč rozhodný muž neustupoval. Je proto víc než pravděpodobné, že hlavním důvodem Benediktovy abdikace byl skutečně zřetelný a zjevný úbytek fyzických sil, jímž také svoji rezignaci oficiálně zdůvodnil.

Média přetřásala možnost, že by nový papež mohl být jiné než bílé barvy pleti, že by nemusel pocházet z Evropy, ale třeba z Latinské Ameriky nebo Afriky, nevylučovala se však možnost zvolení asijského nebo severoamerického papeže. A ve hře byl i návrat ke staletími zavedené praxi volit papeže italského původu, obzvlášť když „po ruce“ byli mužové tak vzdělaní a charismatičtí jako milánský arcibiskup Angelo Scola nebo předseda Papežské rady pro kulturu Gianfranco Ravasi. Při ohlášení jména nově zvoleného papeže si mnozí (zklamaně) pomysleli, že nakonec přece jen došlo na

Papež František.

„italskou“ variantu. Byla to pravda, ale jen částečná. Vazby otce Bergolia na Itálii jsou evidentní – je dítětem italských rodičů žijících v Argentině, a žil a byl vychováván v „největším italském městě na světě“, jak kdosi vtipně označil hlavní město Argentiny Buenos Aires. Nový papež vzešel z březnového konkláve stejně rychle jako před osmi lety, hned druhý den hlasování. Volba tedy padla na arcibiskupa Buenos Aires Jorgeho Marii Bergolia, který si dal jméno po světcích z Assisi Františkovi. Ačkoli prý byl „papabile“ již při konkláve po smrti Jana Pavla II. v dubnu roku 2005 – podle výroku jednoho ze zúčastněných mělo být toto konkláve vyrovnaným dostihem mezi dvěma kandidá-

ty: Ratzingerem a Bergolím – nikdo nejen u nás, ale i v celé Evropě o něm nic pořádně nevěděl. A také se kolem nového, značně nekonformního papeže *začaly dít věci*. Nebudu uvádět výčet všeho, čím se odlišil od svých předchůdců a v čem se odchýlil od zavedených zvyklostí, máme vše ještě v živé paměti. Přiznám se, že mne docela potěšilo, když ustoupil od možná poněkud estrádního čtení zdravic v jazycích všech národů zemského povrchu po Urbi et Orbi v neděli na Boží hod velikonoční.

Hojně se také v souvislosti s novým papežem přetrásalo proroctví připisované irskému biskupu sv. Malachiáši ze dvanáctého století, které je ale nejspíš apokryfem z šestnáctého století. Navíc měl podle různých na sobě nezávislých pramenů hrozit světu koncem roku 2012 jeho definitivní konec, a nastojte, podle Malachiášova proroctví měl být nástupcem Benedikta XVI. už jen navráťivší se (?) Petr (*Petrus romanus*), a kruh se měl uzavřít. Bůh si nejspíš v kruzích a vůbec v euklidovské geometrii příliš nelibuje. Těžko lze Malachiášovo proroctví a jeho charakteristiky jednotlivých pontifiků od renesance až po dnešní dobu brát jinak než jako zábavnou kuriozitu, i když některé ze „sloganů“ působí skutečně výstižně a není k nim třeba shledávat krkolomné detaily po rodových erbech nebo genealogiích. Například *Religio depopulata* (doslova: Vylidněné náboženství) charakterizuje pontifikát Benedikta XV., a my víme, že v době jeho vlády zuřila první světová válka a v Rusku se krom jiného spustilo diluviální pronásledování církve a křesťanů. Jeho nástupce Pius XI. je charakterizován přídomekem *Fides intrepida* (Neochvějná víra) – a uvážíme-li, že tento neohrožený muž vydal v roce 1937 prakticky současně encykliky *Divini Redemptoris* (Božský Vykupitel) a *Mit brennender Sorge* (S palčivou starostí) odsuzující obě totalitní ideologie, které v té době měly, každá z jiného konce, zrovna našlápnuto ke světovládě, vypadá proročká ražba k jeho pontifikátu docela jako trefa. A nejznámější kniha o papeži Janu XXIII., z jehož iniciativy byl před půl stoletím svolán druhý vatikánský koncil, nese název *Pastýř a kormidelník*, což je trochu licenční překlad (dílo zbožného přání), sloganu určeného pro jeho pontifikát – *Pastor et nauta* (Pastýř a plavec). Bude papež František skutečně tím

posledním? Nejlépe jsou na tom při výkladu tohoto problému tzv. sedevakantisté, sekta v katolické církvi, nebo spíš už mimo ni, přesvědčená o tom, že počínaje blahoslaveným Janem XXIII. usedají na Petrův stolec lidé tohoto úřadu natolik nehodní, že zůstává de facto uprázdněný (*sede vacante*). Byla by tu potom ještě nějaká rezerva a césura před skutečným příchodem by se dala prodlužovat prakticky na libovolně dlouhou dobu. Ale to už by bylo čiré přitesávání hlavy špatně sednuvšímu klobouku a čirý iluminismus, pokud by někdo něco takového myslel vážně. Máme-li žít podle křesťanské moudrosti tak, jako kdybychom měli zítra zemřít a zároveň jako kdybychom tu měli zůstat na pořád, nevím, proč by nešlo analogicky uvažovat o trvání tohoto světa.

* * *

Nový papež nespadl z nebe, ví, co chce, a ví, co říká. Bude jen třeba se postupně blíže a nezaujatě seznámit s jeho myšlenkovým světem a postoji. Na rozdíl od dvou jeho posledních předchůdců, kteří měli v době svého nástupu za sebou akademickou dráhu a také bohatou publikační činnost, není František filosofem ani teologem z povolání. Tím nemá být řečeno, že postrádá v dostatečné míře odpovídající formaci v obou oborech a že by byl pouhý církevní praktik nebo „selfmademan“.

Ortodoxie a konformismus

O skutečných postojích Svatého otce nám může něco napovědět přednáška, kterou měl jako kardinál Bergolio v roce 2009 a v níž hovoří o *společenské zadluženosti* v Argentině. Připomeňme si, že „nejvíce evropská“ z latinskoamerických zemí v dosti nedávné minulosti prošla krvavou diktaturou Videlovy junty z let 1976–1983 a v roce 2001 zažila státní bankrot. Ona zadluženost nepředstavuje podle arcibiskupa Buenos Aires pouze ekonomický nebo statistický faktor, ale jde zároveň o existenciální dluh vyplývající z krize smyslu života. Mezi lidským rozvojem a společenskou zadlužeností existuje podle budoucího papeže vzájemná souvislost: čím menší je lidský rozvoj, tím větší je také

společenská zadluženost. Nijak nemoralizuje, spíše radí mít se na pozoru před krajnostmi. „Ekonomická aktivita nemůže vyřešit všechny společenské a sociální problémy tím, že bez jakékoli míry aplikuje tržní logiku na všechny oblasti.“ To jistě není výrok vyřčený *a priori*. Nemá přitom jít o to, aby jedni dle libosti současné technologické mentality neurvale válcovali druhé, ale ani o to, aby ti druzí jen postávali s nataženou rukou, odkázáni na cizí pomoc: „Ekonomický sektor není svou povahou eticky neutrální, ale není ani nelidský nebo protispolečenský. Jde o projev lidské aktivity, a právě z toho důvodu, že jde o lidské konání, je nutné, aby se formuloval a institucionalizoval rovněž eticky.“ Jde o to, dostat šanci zhodnotit vlastní práci, a to jak na individuální úrovni, tak na úrovni vztahů mezi jednotlivými státy. To je obzvlášť při odlišné rozvojové dynamice různých částí světa velký problém. Jedním z etických problémů jsou podle Bergolia například investice domácího kapitálu v zahraničí. Kapitál může při investici v zahraničí nést ovoce, ale je třeba brát v úvahu také „spravedlnost“, jinými slovy „nezapomínat na to, jak tento kapitál vznikl, i na ztráty, které tímto přesunem vzniknou lidem tím, že pro ně v místech, kde vznikl, nebude práce“. Jde jistě o slova vyřčená ve složité situaci, kdy jde o to, jak zemi znovu postavit na nohy a vést k prosperitě. Argentinské problémy nám při všech odlišnostech nemusejí připadat neaktuální a nepodobné těm našim. Ve výkladu budoucího papeže není v podstatě nic, co by bylo v rozporu se sociálními encyklikami posledních dvou papežů a s tím, co už delší dobu říká a opakuje církev. Je František levicový, nebo dokonce „levičák“, který chce všechno zpřevrácet vzhůru nohama a který chce dokonce na svět zapůsobit „okázalými gesty chudoby“? Gabriel Marcel napsal už před drahnou dobou esej o ortodoxii a konformismu – jde o dva pojmy, které lidé často zaměňují a užívají jako synonyma. Ale křesťanskou pravověrnost nelze ztotožňovat s konformismem, neboť lze být pravověrný a zároveň velice nekonformní a naopak. V dějinách církve by se našlo dosti příkladů, a jako jeden z nejvýraznějších může posloužit právě světec, jehož jméno nový papež přijal za své. Totéž co o ortodoxii může platit i o konzervativismu – a papež František sám sebe považuje za konzer-

vativce. Jeho neokázalého a nekonformního chování a gest jedni upřímně želí, druzí naopak slyší růst tráv a usuzují, že je „liberálnější“ než jeho předchůdce a že bude přístupnější změnám. Bohužel si pod změnami vesměs dokáží představit jen zrušení celibátu a povolení antikoncepce, popřípadě potratů.

Polní apoštolát?

Všechno časem zatuhne a „zaritualizuje“ se do té míry, že se začíná ztrácet smysl a význam nejen těm, kdo stojí vně společenství, ale samotným zúčastněným. František nepraktikuje žádnou z forem moderní nebo postmoderní demytologizace, jen se pokouší vrátit věci tam, kde mají být v jejich původním smyslu. Nemusel s církevními spin-doktory, pokud takoví existují, konzultovat, co by mohlo u lidí zabrat. Z Argentiny si také nepřináší zatíženost levicovou ideologií, jeho důrazy jsou trochu jiné. Podle Alaina Besançona církev v Jižní Americe nečelí v současnosti hrozbě teologie osvobození – to byl aktuální problém před nějakými třiceti roky a řada latinskoamerických církevních činitelů má z té doby máslo na hlavě, neboť se o toto „obohacení“ křesťanství komunismem a naopak aktivně zasazovala. Otec J. M. Bergolio mezi ně rozhodně nepatřil. Nyní je katolická církev konfrontována především s nástupem evangelikálního protestantismu, který se vykazuje masovými úspěchy obzvlášť v Brazílii. Katolické masy v Latinské Americe tím daly podle francouzského filosofa církvi zřetelně najevo, „že neuspokojuje jejich náboženské aspirace, a obrátily se k sektám, které přece slibují spasení v Ježíši Kristu“. Někomu by se církev i dnes zavděčila snad pouze a jen tehdy, kdyby začala s okamžitou platností proměňovat kameny v chleby (viz Lk 4,3). My, Evropané, chceme už nějaké to století „bez proroků, kteří děsí... budovat, co nás jen slaví“ (Vladimír Holan), a prorocký hlas se nám nemusí nepříjemně připomínat z hlubin biblických věků, stačí, ozve-li se z Argentiny. A po všem potlesku neokázalým gestům nového papeže začnou mnozí brzy shledávat jeho řeč jako příliš tvrdou a patřící do jiné epochy, jestliže ze tří složek důstojenství Izraele, Božího lidu, královské, kněžské a prorocké, bude klást důraz právě na tu třetí. Česky právě vyšla kniha rozhovorů kardi-

nála Bergolia s rabínem Abrahamem Skorkou *O nebi a zemi* (originál vyšel v roce 2010), kde se vedle názorů obou duchovních na řadu věcí „mezi nebem a zemí“ dozvídáme i o životě v jejich rodné Argentíně. Na jednom místě kardinál říká: „Kdyby měl dnes kněz kázat o proroku Ámosovi současným jazykem, tak aby mu lidé rozuměli, určitě by si vysloužil nálepkou komunisty, stoupence třetí cesty a div by ho neposlali za mříže, Boží slovo prosazuje sociální spravedlnost mnohem silněji, než můžeme dělat či říkat my nebo než co snesou naše společnosti.“ Papež František je podle všeho člověkem dobře uzpůsobeným pro polní *prorocký* apoštolát.

V souvislosti s odkazem druhého vatikánského koncilu existuje mezi posledními třemi papeži hluboká návaznost. Pokračoval-li Benedikt XVI. v odkazu své-

ho předchůdce a bude-li František navazovat na odkaz Benediktův a půjde-li v jeho stopách, v žádném případě to neznamena, že by si každý po svém předchůdci obul jeho boty. Byl v danou chvíli někdo lepší než oni? Někdo, kdo by se lépe hodil k tomu, aby stanul v čele katolické církve, „domu s mnoha obydlími“, čítajícím ve svém časném momentu miliardu a čtvrt lidí, „duší“, a čelil aktuálním výzvám doby i jejím protivenstvím? Skutečně to ví jen Bůh, ale zdá se, že pokaždé opravdu šlo o optimální volbu – v Duchu svatém. Tím, že ani jeden ze tří si neobul boty svého předchůdce, jsem chtěl říci, že každý z nich přichází se svým vlastním osobním vkladem, důrazy, a že síla každého z nich má jiné oborové těžiště.

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Institut Václava Klause nabízí sborník **„Dnešní polemika o veřejší privatizaci“** (2013), do něhož přispěli **Jiří Weigl, Václav Klaus, Dušan Tříška, Karel Dyba, Ladislav Jakl, Jan Stráský, Tomáš Ježek a Marek Loužek**. Publikace by neměla chybět v knihovně žádného zájemce o českou privatizaci. Slouží nejen jako zdroj informací o příběhu české transformace první poloviny 90. let, ale také o příběhu české společenské diskuse let současných.

92 stran, 100 Kč.

**institut
VÁCLAVA
KLAUSE**

CEP nabízí sborník č. 100/2013 **„Bankovní unie – morální hazard evropských rozměrů?“**, do něhož přispěli **Vladimír Tomšík, Aleš Michl, Stanislava Janáčková, Charles Dallara, Petr Nečas, Mojmir Hampl, Ivo Strejček, Pavel Kohout, Pavel Páral, Petr Mach, Jan Bureš, Vladimír Pikora, Yuval Levin, Jaroslav Daňhel, Lukáš Kovanda, Tomáš Munzi a Lenka Zlámalová**. Editorem je **Marek Loužek**. Předmluvu napsal **Václav Klaus**.

126 stran, cena: 100 Kč.

objednávky na www.institutvk.cz • e-mail: cep@cepin.cz

Jak moc chutná moc II.

MILAN UHDE

Brněnský spisovatel a dramatik MILAN UHDE (1936) patří ke stálým spolupracovníkům a autorům CDK. Za vlády komunistů byl významným představitelem disentu a po sametové revoluci v letech 1990–1992 působil jako ministr kultury české vlády. Po vzniku samostatné republiky v roce 1993 byl prvním předsedou Poslanecké sněmovny ČR, od ledna až do února roku 1993 na základě čl. 66 Ústavy také vykonával vymezené funkce prezidenta republiky. V současné době dokončuje své paměti, jež pod názvem *Rozpomínky* vyjdou na podzim v nakladatelství Torst. Časopis *Kontexty* přináší druhou ukázkou z šesté kapitoly knihy, v níž autor líčí své aktivní působení v české politice.

Sbohem, Ministerstvo kultury

Teprve bezprostředně po vítězných volbách jsem se od Václava Klause dozvěděl, že ODS v žádném případě nepočítá s tím, že by její člen obsadil křeslo ministra kultury. Důvody jsou praktické: jde o ministerstvo, „přes které“ proudí jen maličko peněz a jehož chudoba plodí neustálé a hlučné konflikty s umělci. Tyto konflikty ostouzejí ministra, ale hlavně jeho politickou stranu. Výrazný zájem o rezort kultury ohlásili lidovečtí koaliční partneři, a designovaný premiér jim vyhoví.

Poukazoval jsem na to, že jako ministr kultury získám naopak pro ODS přízeň občanů: zásluhou Státního fondu kultury nebude docházet ke skandálním střetnutím zaviněným nedostatkem peněz. Privatizace v kultuře probíhá úspěšně, a tak se podaří činy vyvrátit předhůzku, že jako strana nemáme ke kultuře dobrý vztah. Víím, která kulturní zařízení potřebují státní podporu a v čem má spočívat. Znamená minimální částky, jejichž účín se mnohonásobně odrazí ve stoupající kulturní úrovni, a tu si trůufám zaručit.

Premiér Klaus odpověděl, že mě vyslechl. To byla formulace, kterou jsem už znal. Její smysl spočíval v tom, že se se mnou nehodlá přít, ale můj výklad nepovažuje za průkazný a přijatelný. Loučil se se mnou jako s řadovým poslancem. Ujistil jsem ho, že

když se okolnosti vyvinuly takto, budu jím s plným nasazením.

První zasedání České národní rady mi však přineslo další překvapení. MUDr. Petr Čermák, místopředseda ODS kandidovaný na funkci předsedy zákonodárného sboru, oznámil předsedovi strany Klausovi na poslední chvíli, že si kandidaturu rozmyslil a že ji odmítá. Projevila se Klausova schopnost improvizovat, nejméně tak silná jako jeho systémovost a oddanost určitým teoreticky vyznávaným principům: na místě jmenoval náhradního kandidáta; tím jsem se stal já.

Souhlasil jsem; na důkladné rozmyšlení ostatně nebylo kdy. Petr Čermák mi potom prozradil, že svou rezignaci odůvodňoval tím, že není řečník. To mohlo zapůsobit jako náhodný argument v můj prospěch.

Časová tíseň nedovolila předložit nového kandidáta k úvaze koaličním partnerům. Vložili si to jako špatný precedens: byli ochotni dát hlasy Petru Čermákovi, a znenadání a bez předchozího projednání se dozvěděli, že mají hlasovat pro někoho úplně jiného. Přitom byl spontánním kandidátem poslaneckého klubu ODS od počátku dr. Jiří Vlach, poslanec s dvouletou zkušeností úspěšného místopředsedy České národní rady, a jen stranická kázeň zjedнала podporu pro předsedova kandidáta Petra Čermáka. Předsedovo osobní přání, aby se klub bez důkladné příležitosti k diskusi vyslovil pro někoho, kdo předtím nebyl poslancem

a přicházel i po této stránce „odjinud“, dráždilo a povzbuzovalo k odporu: předseda strany si nesmí zvykat, že bude rozhodovat o záležitostech týkajících se poslanců a s nikým z nich se o tom neporadí.

Tak se stalo, že se mi v prvním kole několika hlasů nedostávalo. Někteří kolegové mě přitom pokárali, že jsem se před volbou zbytečně poškodil veřejným prohlášením, že se o dobrý výkon funkce vynasnažím. Tak prý kandidát nemá mluvit; má být sebevědomý a ujistit, že má schopností víc než dost. Přiznávám, že mi to nikdy nešlo dobře z úst. Také s návodem, že mám dát hlas sám sobě, jsem měl určité obtíže. Ale druhé kolo předseda ODS připravil, jak bylo třeba, požádal svůj poslanecký klub i kluby obou koaličních politických stran o podporu pro mou kandidaturu a dosáhl toho, že jsem ve druhém kole obdržel hlasy všech koaličních poslanců s výjimkou jednoho.

Nechyběly kolegiální dohady, v kom mám tak zásadního odpůrce. Domnívám se, že to byl člen ODS, ale toho dojmu jsem nabyl teprve daleko později, když jsem se přesvědčil, že z mé politické strany vzešly mnohé pokusy zdiskreditovat mě na veřejnosti. Jeden čas se z vedení ODS proslechlo, že ztrácím soudnost a duševně chátrám, takže se poslanec-psycholog chystá mě navštívit a odborně diagnostikovat. Pochopil jsem to jako snahu mladších kolegů připravit si půdu pro nástup, kterému bych mohl případně překážet snahou znovu kandidovat.

Tenkrát se mě ujal komentátor *Práva* a pozdější poslanec a ministr kultury Pavel Dostál; dlouho předtím mě sice kriticky okopával, ale pak jsme se blíže poznali a vzniklo mezi námi upřímné přátelství, jaké mezi politiky soupeřících stran zdaleka není standardní. Ocenil mě jako člověka, který v politice duševně nezchátral.

Stále jsem se ovšem nepokládal za příštího politického profesionála, nemínil usilovat o udržení ve vysoké funkci a zabývat se něčími konkurenčními ambicemi a pocity. Václav Klaus na mou poznámku, že by členové strany měli být k sobě loajálnější, odpověděl, že jde o politický boj, a ten je přípustné vést všemi cestami, i postranními a ze zákulisí.

Ústava, nebo puč?

Představu, že Českou republiku, která vstoupí do roku 1993 jako samostatný stát, musí při tom provázet nový základní zákon, totiž Ústava, pokládali poslanci České národní rady za samozřejmou. Jakmile bylo pravděpodobné, že se obě komory Federálního shromáždění shodnou na zákoně, jímž existence společného státu končí, zasedla pod mým předsednictvím poslanecká komise, která si vytkla za úkol spolupracovat na znění Ústavy s republikovou vládou: ta jej měla předložit v termínu, který by dovolil projednat a schválit důležitou předlohu během prosince 1992.

Poslanecká komise pracovala ve složení, které odpovídalo poměru zastoupení jednotlivých politických stran a seskupení ve dvousetčlenném zákonodárném sboru. Tento jakýsi miniparlament diskutoval o principch, kterými se měla nová Ústava řídit, a vztah k nim posuzoval zkusmým hlasováním, aby byla vláda informována, jaké přijetí nebo odmítnutí čeká příslušné kapitoly nebo konkrétní paragrafy.

Žádná strana zastoupená v České národní radě účast v této komisi neodmítla. Mínění se přirozeně lišila; některé opoziční strany zdůrazňovaly svou podporu zemskému zřízení a zakotvení Moravy v příštím územně správním členění České republiky, silné námitky se ozývaly proti záměru pojmout do Ústavy Senát, dlouhé diskuse se týkaly definice a rozsahu poslanecké imunity, ale nikdo nebyl v rozpravě omezován a každý návrh i protinávrh byl posuzován vážně.

Proti výslednému znění se při závěrečném prosincovém hlasování vyslovila část členů Levého bloku, poslanci strany zasazující se za práva Moravy a Sládkovi republikáni. Ostatní opoziční strany, především Liberálně sociální unie sdružující tři spřízněné politické subjekty, vyslovily s předlohou souhlas, ačkoli ne ve všem vyhovovala jejich původnímu přístupu. Ústava tak byla přijata přesvědčivou a důstojnou většinou.

Jako předseda jsem se vždycky snažil vycházet z příměru, kterého jsem několikrát veřejně použil: levice se do společného vozu opírá zleva, pravice zprava, a výsledkem je pohyb, který nedovolí, aby vůz skončil v příkopu. Levice i pravice představují totiž legitimní společenské složky, a jsou proto odkázány na vzájemnou

domluvu; hlasování překlenuje názorové vzdálenosti, které domluvu nedovolily.

Tento přírůbek mi leckdo z mé vlastní strany vytýkal: prý mluvím, jako bych členem této strany nebyl. Ale ani hodnotitelům z opačného politického pólu jsem se nezavděčil. Ing. Petr Uhl, s jehož názory sice velmi často nesouhlasím, ale které mě vždy zajímají jako konzistentní a zdůvodněné a které vyplývají ze statečného a nezávislého postoje a ze spolehlivé jednoty myšlenek, slov a činů, ve svém komentáři při příležitosti dvacátého výročí rozdělení nazval vznik Ústavy pučem. Nebyl sice při její přípravě bezprostředně přítomen, ale klamavá může být i má vzpomínka, a proto jeho výklad pouze zaznamenávám na důkaz, jak odlišně může týž jev dopadnout ve dvojím zorném úhlu.

Vzorem Ústavy z roku 1992, i když zdaleka ne ve všem plně použitelným, byl ústavní zákon z roku 1920. Odmítli jsme nabízenou pomoc odborníků, kteří se rozhodujícím způsobem podíleli na socialistických ústavách z období totality; jediným pomocníkem a rádcem, zato vydatným a obětavým, byl naší komisi doc. dr. Cepl, pozdější profesor a člen Ústavního soudu. Doc. Cepl se ostatně podílel na tvorbě Ústavy i ve spolupráci s vládním týmem, jehož podíl na výsledném znění byl rozhodující, zatímco naše komise pouze pomáhala a v září delegovala přípravu hrubé verze Ústavy na vládu.

S porozuměním jsem po dvě dlouhá desetiletí poslouchal a čítal výhrady právníků i politiků k výsledku naší práce. Většinu z nich musím přijmout. Na druhé straně pokládám za obhajitelné, že navzdory nepochybným nedostatkům sloužil tento dokument ústojně a umožnil řešit vzniklé komplikace, aniž se celý systém zadrhl a neporadil si například s hrozící ústavní krizí.

Závěrečná formulace Ústavy byla předmětem úvah a případných úprav; ústavně-právní výbor České národní rady se k tomu cíli usadil v Lánech, kde mu byl umožněn pobyt, když po abdikaci prezidenta zůstal tamní zámek nevyužitý. Vláda pověřila účastí vicepremiéra Jana Kalvodu. Přijel vybaven kytarou a hned po večeři začal hrát a zpívat a mezi jednotlivými písničkami a šansony vyprávěl vtipné historky zdobené inteligentními aforismy. Byla to okouzující noc, jak svěd-

čili její vytrvalí svědkové; končila mezi čtvrtou a pátou ráno. Přiznávám, že jsem utekl před půlnocí: divadelní divák ve mně podlehl úředníkovi vědomému si povinnosti zahájit v devět ráno jednání.

Vicepremiér odešel spát spolu s ostatními, ale na rozdíl od nich spal do pozdního oběda, zatímco poslanci se snažili pracovat na ústavních paragrafech, ale téměř marně. Po večeři zahájil Jan Kalvoda další vystoupení; byl nevyčerpatelný. Příštího rána byla situace ještě beznadějnější. Popsal jsem ji zvukově jako občasné dunění poslaneckých hlav padajících v ospalosti na stůl. Byla to nadsázka, ale k pravdě neměla daleko.

Po třetí noci jsem se rozhodl zavolat předsedovi vlády a požádat ho, aby vicepremiéra odvolal, jinak Ústava nedospěje do žádoucí podoby. Premiér reagoval překvapivě: „Vy Ústavu přeceňujete. Británie se bez ní obejde dodnes, a jaká je to parlamentní demokracie.“

Premýšlel jsem o motivech, které může vždy ztělesňujícího osobním příkladem nezměrnou pílí a impozantní pracovitostí, vedly k tomu, že tentokrát svého spolupracovníka tak ledově pokropil. Vyloučil jsem, že by se v tom zračila jinak známá Klausova skepse vůči právníkům; vládní návrh Ústavy ležel na jeho stole a do České národní rady měl souzeno doputovat ať už v podobě revidované lánskou pracovní skupinou, nebo v podobě nerevidované.

Pochopil jsem svého předsedu takto: vůči těm, které získal za spolustraníky a spolupracovníky, přestal uplatňovat umění říkat jim, co chtěli slyšet. Začal jim předvádět, že jsou omylní a že jeho rozhledem v žádném případě nedisponují. Zněla mi v tom i určitá zlomyslnost; jen nerad dával za pravdu někomu jinému než sobě a jen málokdy někoho pochválil. Toho jsem si byl vědom od samého začátku naší spolupráce, ale její předností byly pro mě nadlouho důležitější a podstatnější.

Čtvrtého dne vicepremiér Kalvoda z Lán odjel a za zbylé tři dny se intenzivní redigování Ústavy podařilo dovést do konce. Na Jana Kalvodu nezávisle na lánské epizodě vzpomínám jako na vynikajícího politického talentu; pílí sice ani vzdáleně nepatřila k jeho charakteristickým vlastnostem, ale dokud byl předsedou ODA, spájel tuto politickou stranu v akceschopný celek navzdory jednotlivým osobitým individualitám tvořícím její čelo.

„Sarajevo“

Zhruba od poloviny devadesátých let začala situace v ODS připomínat stav, který podle vyprávění přátel-osmašedesátníků nastal před třiceti roky mezi komunisty: v kuloárech téměř všichni kritizovali vedení, ale v sále pak hlasovali pro usnesení navržená shora.

Vzpomínám si, že poslanec Vlastimil Tlustý žertem přejmenoval ODS na Občanskou stranu sociálně-demokratickou, protože její politika se přizpůsobuje opozici: zaujímá vlažný postoj k odškodnění rolníků postižených násilnou socializací, odmítá se zabývat deregulací nájemného a ústy svého předsedy odkazuje privatizaci bankovního sektoru k termínu „střednědobému až dlouhodobému“; partneři z ODA mluvili o „bankovním socialismu“. Kromě toho se oficiálně šířil pocit sebeuspokojení. Transformace prý skončila; do voleb 1996 – koalice v nich těsně ztratila parlamentní většinu – vykročila ODS pod nadutým heslem „Dokázali jsme, že to dokážeme“.

Autorem byl ideolog strany Josef Zieleniec. Mezi poslanci měl přesto pověst muže mimořádného rozhledu a vzdělání. Ačkoli byl slabý řečník, slynul jako jediný odhodláním oponovat předsedovi; podílel se například na česko-německé deklaraci, která Václava Klause nenadchla; jednou mu ji jako ministru zahraničí vyčetl. Klaus rozhodně nebyl germanofil.

[...]

Josef Zieleniec na rozdíl od nás několikrát veřejně vyslovil mínění odlišné od předsedova. Učinil to však pokaždé za okolností, kdy byl předseda v zahraničí. Otevřenou výměnu názorů s Václavem Klausem z očí do očí nikdy nepodstoupil. I z toho se stal precedens; ani Ivan Pilip a Jan Ruml si nepočínali jinak: 28. listopadu 1997 vyzvali premiéra, aby odstoupil; mezi nimi a jím se v tu chvíli táhla vzdálenost mezi Prahou a Sarajevem, kde pobýval.

Jejich výzva, pro mě překvapivá, rozuzlila zostřující se konflikt. Poslanci už dlouho předtím počítali s tím, že se koalice rozpadne. ODA ji soudila zprava, Lux a jeho KDU-ČSL zleva. Jedněm byl Klausův přístup k pokračování v reformách nevstřícný, podle druhých neodpovídal principům sociálního státu. K dovršení všeho se Václav Klaus ke koaličním partnerům nikdy

nechoval ohleduplně. Snažili se dosáhnout na něm například pravidelných setkání ve třech, kde by si vyměňovali názory a hledali kompromis. Pokoušel jsem se prostředkovat: setkání pomohou koalici upevnit. Václav Klaus se jim bránil: O čem si budou povídat? Jsou na něj dva, a přitom za ním stojí třikrát víc poslanců než za oběma jeho koaličními protějšky dohromady. Nedopustí přece příležitost zákulisně jej majorizovat.

Zvláště Josef Lux, ze začátku spolehlivý plnitel koaličních dohod, se cítil v koalici stále cizeji, soudě aspoň podle toho, jak veřejně vystupoval. Domníval jsem se, že právě on jednoho dne oznámí, že z koalice vystupuje, a její vládu ukončí. Kromě jiných výhrad a námitek vznášel marně návrh na vyrovnání církevních restitučních nároků. Byla to pro něj záležitost nejen přesvědčení, ale i politické prestiže. Patřil jsem k poslancům, kteří se přimlouvali, aby vláda těmto podnětům vyšla vstříc.

Vzrůstající napětí vyvrcholilo tedy výzvou Ivana Pilipa a Jana Rumla, aby Václav Klaus odstoupil. Vláda se rozpadla. Ruml měl přitom například už na brněnském kongresu ODS v prosinci 1996 příležitost vyjádřit se ke stavu věcí kriticky. Podle mě jí využil jen částečně.

Rozhodl jsem se povědět delegátům kongresu za přítomnosti novinářů všechno, co jsem tak dlouho ke škodě věci zamlčoval a co jsem považoval za jakési kritické minimum: strana se přestala zasazovat za slušného občana, je se sebou smrtelně spokojená a její aktiv podléhá živnostnickému pojetí politických funkcí. Předseda za to nese odpovědnost. Ocitli jsme se na křižovatce mezi uskutečňováním politického programu a mezi podřízením politiky ekonomickým zájmům funkcionářů.

Přátelé mi potom řekli, že po celých deset minut, co jsem na předsunuté řečnické tribuně četl svůj projev, vrtěl Václav Klaus za předsednickým stolem demonstrativně hlavou, aby dal auditoriu najevo, že můj hlas není v souladu s vedením. Přesto jsem sklídl potlesk, s jakým jsem se nesetkal po žádném svém vystoupení na stranické půdě.

Svědčí to podle mě o tom, že v ODS zrála tehdy atmosféra pro pokus o vnitřní reformu a očistu. Jenže v ni zřejmě nevěřili a nestáli o ni ani koaliční partneři,

ani lidé kolem Václava Havla a Hradu, ba ani oba iniciátoři premiérový rezignace. Za motiv si zvolili nikoli překonání celkové stagnace stranické politiky, nýbrž mravní pohoršení nad popíranou existencí zahraničního účtu. Na reformu a očistu nevěřil ani Josef Zieleniec; v říjnu 1997 se vzdal funkcí a v lednu 1998 vystoupil ze strany, protože se odmítal nadále podílet na jejích nepravostech. Své kritické druhy ponechal jejich osudu.

Jako ten, kdo na reformu a očistu ODS nevěří, jsem se zachoval také já. Teprve někdy na jaře 1998 jsem si uvědomil, že měla naděje na uskutečnění za předpokladu, že o ni – jako o každou systémovou změnu – budeme usilovat zevnitř, a třeba proti předsedově vůli, i když jsem přesvědčen, že kdyby získala většinovou podporu, jako demokrat by se jí neprotivil.

Namísto toho jsem z ODS odešel a vstoupil do Unie svobody. Dosáhli jsme toho, že se ODS zapouzdřila a dodnes k očištné reformě nedozrála, zatímco nově vzniklá strana se ukázala jako krátkodechá politická mátoha. Po neodpustitelně dlouhém mlčení vůči stagnaci strany znamenal můj čin další hrubou politickou chybu; před volbami v roce 1998 jsem z toho vyvodil důsledek: definitivní odchod z politiky.

V Unii svobody

Rád bych však přece jen zhruba vylíčil pár měsíců strávených v Unii svobody. Seznámil jsem se totiž na vlastní oči a uši s procedurou vzniku politického subjektu. Byla to neobyčejně užitečná lekce, i když jsem věděl, že ji prakticky nikdy neuplatním. Měl by se s ní však podrobně seznámit každý, kdo uvažuje o založení politické strany.

Především zněl ze všech stran požadavek, aby se tato strana opírala o nová jména. Vedle vzdělaného sociologa a schopného řečníka dr. Petra Matějů se však na ústřední i regionální scéně objevili četní věční čekatelé příležitostí k veřejnému uplatnění bez ohledu na politický názor. V Brně se kromě nich jako uchazeči o vliv a o případné funkce vynořili podnikatelé a jiní nositelé toho, co jsem předtím na kongresu ODS nazval politickým živnostnictvím. Nabídl mi podporu pod podmínkou, že se budu na oplátku interně i ve-

řejně zasazovat za jejich podnikatelské ambice v Jižním centru. Jiní spolustraníci mě upozornili, že se ve prospěch kandidátů do parlamentních voleb začínají nakupovat takzvané mrtvé duše, a nabídli mně stejnou službu, jinak prý se do parlamentu nedostanu. Už v tom směru začali pracovat. To jen hlouběji utvrdilo mé odhodlání skončit.

Příznacně proběhlo jednání o stranický programový dokument. Šlo spíše o nejednání, smím-li použít Klausova oblíbeného slovo tvorného principu. Aniž se o programu diskutovalo, objevil se v jedno prosincové úterý 1997 na stole poslaneckého klubu v definitivní podobě zároveň s informací, že text na objednávku vypracovali odborníci a Jan Ruml jej v pátek předloží na tiskové konferenci novinářům. Na dlouhé diskuse není kdy; vlastně není kdy na žádné diskuse.

Nejen já, ale i ostatní členové klubu jsme si dokument ihned přečetli. Našli jsme spoustu bodů a tvrzení, s nimiž jsme se neshodovali. Žádali jsme o diskusi s autorem nebo autory a s členy prozatímního vedení. Dozvěděli jsme se přitom, že Unie svobody není opravená a očištěná ODS, nýbrž nová strana s novou ideovou základnou, a že proto hledat v programu výchozí principy Klausovy strany může být marné. Navzdory tomu jsme jako poslanecký klub trvali na tom, že chceme o svých výhradách někoho odpovědného informovat.

Dostali jsme příležitost předložit je ve čtvrtek poslanci Michalu Lobkowiczovi. Nemíním se pouštět do jejich úplného výčtu; týkaly se zejména tezí o překonaném rozdílu mezi pravicovým a levicovým přístupem ke skutečnosti nebo o možnosti zásadní rozpravy na téma jaderné energie. Poslanec Lobkowicz zamítl požadavek, aby naše námitky někomu předal. Autoři programu považují zmíněné teze za svůj základní myšlenkový přínos, pochyby o nich nepřipustí, a je tudíž zbytečné jim je tlumočit.

Na příštím zasedání klubu jsem programový dokument v záměrné nadsázce přirovnal ke klobouku, z něhož ekvilibrista vytahuje různobarevné králíky. Vyvolal jsem okamžitou a neobyčejně podrážděnou reakci pana doktora Matějů: dokázal jsem z ní aspoň rozpoznat, kdo je jedním z utajovaných autorů. Zachoval se jako ješitný básník, který se považuje za jediného suveréna své tvorby.

Pochopil jsem, že jsem se ocitl ve straně, ve které jsem v žádném případě nechtěl být. Jakkoli vyčítám Václavu Klausovi návyk na nekritické přijímání vlastních návrhů, nikdy jsem se nesetkal s tím, že by nějaký písemný materiál nebyl oficiálně a včas vystaven všestrannému posouzení, i když se nakonec většinou nikdo do skutečně kritického posuzování nepustil.

Jako zcela logický důsledek svých vystoupení jsem přijal veřejnou výzvu dr. Matějů, abych Unii svobody opustil. Kandidát na funkci předsedy strany Jan Ruml se mě sice zastal, ale to nic nezměnilo na mém přesvědčení, že má dr. Matějů vlastně pravdu, i když ji zdůvodňuje jinak než já: ve straně, kde své názory nemohu projevit a žádat na ně odezvu, nemám co pohledávat.

Hodnocení toho, co se odehrálo, jsem vyslovil v článku nazvaném 22 bodů o pravicové havárii. Ale nálada ve sdělovacích prostředcích svědčila pro Unii svobody. Dostal jsem od nich co proto, nejszíravěji od Miroslava Koreckého v Lidových novinách; shrnul můj politický profil: vypovídal jednoznačně o mé bezcharakternosti.

Jsem dlužen povědět na plná ústa něco, co mi ani dnes v očích mnoha čtenářů a přátel neposlouží: za krátkou dobu aktivního členství v Unii svobody jsem na vlastní kůži zakusil, čím hrozí rub představ o takzvané občanské společnosti.

Její líc byl vlídný a podnětný. Byl jsem přesvědčen, že demokracie přímo předpokládá účast angažovaného občana na nevolených iniciativách a respekt k jejich relevantním hlasům. Se členy Helsinského výboru a s jinými představiteli podobných hnutí jsem se jako předseda Poslanecké sněmovny setkával a jejich podněty bral neméně vážně jako hlasy kolegů-poslanců: občan jako občan.

Nepropadl jsem zbožňování politických stran; příliš dobře jsem se seznámil s mezemi jejich kolektivního poznávání. Vážil jsem si politicky nezávislých postojů. Přinášely mi obohacení. Teď jsem však zakoušel manipulaci, jakou jsem v poslanecké funkci do té doby nezažil. Stal jsem se bezmocným nástrojem vyšších úradků, se kterými mě sporadicky seznamovali pověření prostředníci.

Ing. Josef Tošovský, nepochybně zkušený bankéř, kterého jsem kdysi s přesvědčením potvrdil jako guver-

néra České národní banky, přijal úlohu premiéra na žádost prezidentovu. Představil se mi jako muž bez barvy, chuti, zápachu a bez politické i lidské tváře. Ústřední postavení zaujal jeho mluvčí Vladimír Mlynář, vynikající novinář, jehož kvality jsem ocenil jak na základě ostře kritických a zesměšňujících článků, které mi věnoval, tak na základě obsáhlého a objektivně vedeného a zveřejněného rozhovoru se mnou. Stal se členem Unie svobody teprve v březnu 1998, ale všichni jsme věděli, že postupuje v souladu s představami Václava Havla a na stanoviska prozatímního vedení Unie má silný vliv.

Počínal jsem si loajálně a podporoval vládu, jakkoli jsem silně pochyboval o tom, že všichni její členové jsou odborníci a všichni odborníci mají schopnost řídit rezort. Přímo špatnou zkušenost jsem udělal například s ministryní spravedlnosti Vlastou Parkanovou. Pokusil jsem se přijít s návrhem na jednání se Soudcovskou unií, a to na téma účinnější vymahatelnosti práva a na téma odstranění překážek, které zaviňují průtahy v soudním rozhodování. Nedočkal jsem se odpovědi; z mlčení paní ministryně jsem usoudil, že se v krátkém období zbývajícím do voleb nemíní do ničeho pouštět. Ale členové Klausovy vlády poslancům odpovídali, byť často negativně.

S přesvědčením jsem v Poslanecké sněmovně hlasoval pro vstup do NATO. Tento jednací bod se stal citovým argumentem, pro který jsem nerezignoval na poslanecký mandát dávno před jeho skončením.

Malá vzpoura

Jedinkrát jsem se vzbouřil a provinil proti poslanecké kázni.

Prezidentův podíl na manipulativních metodách, které provázely vznik „odbornické“ vlády Josefa Tošovského, jsem považoval za natolik důležitý, že jsem se při jeho lednové volbě roku 1998 rozhodl hlas mu nedat. Jeho počínání mi připadalo jako odvozené z pochopitelného návyku z dob Charty 77, kdy státní moc nedovolila signatářům svolat a uskutečnit schůzi, na které by se všichni vyjádřili ke společným tématům. Mluvčí a předáci Charty byli proto nuceni pracovat v úzkém a důvěrném kruhu, který si vytvořil užitečné

a bezprostředně účinné mechanismy. Jednotlivá prohlášení Charty například formulovali mluvčí, pokud nebyli zatčeni; pomáhalo jim společenství bývalých mluvčích a aktivisté orientovaní v příslušném oboru jako odborníci nebo ochotníci. Řadová signatáři mohli s prohlášeními souhlasit buď úplně, částečně anebo vůbec ne, ale pokaždé ex post.

Tuto praxi, která neměla alternativu v rámci diktatury jedné politické strany a v době, kdy neexistoval otevřený demokratický diskurs, uplatnil podle mě prezident se svým okruhem v podmínkách parlamentní demokracie po pádu Klausovy vlády v roce 1997. Moc politických stran, jejichž svět byl Václavu Havlovi vzdálen, tím nepochybně oslabil. O to mu šlo. Způsob, jakým k tomu došlo, jsem však považoval za škodlivý precedens; obával jsem se, že by jej prezident uplatňoval v celém svém příštím volebním období. Václavu Havlovi jsem se k tomu z očí do očí přiznal až v posledním roce jeho života. Ale v poslaneckém klubu Unie svobody jsem svůj postoj a své odhodlání netajil.

První kolo prezidentské volby nedopadlo pro Václava Havla dobře. Následovala procedura, kterou poslanci nazývají masáží. Jan Ruml a Vladimír Mlynář obcházeli členy klubu, které předcházela pověst vzdorovitých, a domlouvali jim.

Přišli i za mnou.

Nepatřím k citlivkám a za osm let politické kariéry jsem prošel několika ostrými konflikty; nikdy dosud se však nestalo, že by na mě někdo řval. Teprve tentokrát jsem okusil, jak to chutná.

Václav prý se vyjádřil, že neprojde-li ve druhém kole, ukončí kandidaturu a do třetího kola nepůjde. Beru na sebe těžkou odpovědnost, jestli setrvám na svém.

Poznal jsem Václava Havla v době, kdy ani jeden z obou mých hlučných mentorů ještě nic o něm ani o politice nevěděl, nesmírně jsem si ho vážil jako autora, považoval ho občansky za svůj vzor a osobně za přítele; tento vztah trvá dodnes a ani smrt na tom nic nezměnila. V konkrétní politické situaci počínaje podzimem roku 1997 jsem se však s ním rozcházel. Přitom jsem si nebyl zcela jist, zda je mé rozhodnutí stran prezidentské volby správné. Slíbil jsem, že je přezkoumám a případně změním, ale řekl jsem to také proto, abych

ukončil projevy panské hrubosti vůči kmánovi; nedokázal jsem jí jaksepatří čelit.

Pro Václava Havla jsem nakonec přece jen nehlasoval. Můj hlas nedostali ani volební kandidáti Unie svobody v Brně. Když jsem uviděl jejich seznam a srovnal jej s kandidátkou ODS, zůstal jsem aspoň hlasováním věrný straně, kterou jsem navždy opustil.

Bez vši okázalosti jsem v roce 1999 nezaplatil Unii svobody stranické příspěvky, a tím se podle stanov stal nestraníkem, odhodlán zůstat jím nadsmrti.

Milan Uhde, dramatik a kritik. Je předsedou Rady České televize.

revue PROSTOR

společnost politika kultura umění

Stati, názory, eseje, diskuse, rozhovory, poznámky na téma:

Krise a vize demokracie v česko-německé diskusi

Úvodník Milana Hanuše *Zkusme to jinak* ■ Názory Petra Robejška *Obrozená demokracie* a Jaschi Rohra *Proč potřebujeme parlamentní občanskou radu?* ■ Komentář Michaela Franka *Nedostatek politické spirituality* ■ Analýzy Wolfganga Merkela *Výzvy demokracie v 21. století* a Thomase Leifa *Demokracie a lobbismus* ■ Stati Petra Pitharta *Unavená demokracie, anebo omrzeli demokracie?* a Emila Páleše *Vnitřní pilíře demokracie a střídání politických ústav* ■ Diskuse Antona Pelinky, Petra Saka a Alexandra Tomského ■ Úvahy Silke Helfrichové *Z čeho všichni společně žijeme?* a Toma Atlecho *Hlubinná demokracie a moudrost společenství* ■ Konfrontace názorů Egberta Jahna, Martina Potůčka, Věry Mongové, Andreje Babiše, Ondřeje Slačílka a Romana Jocha ■ Rozhovory s Tānou Fischerovou a Vladimírem Justem ■ Reportáž Ley Gathenové *Návštěva v Göttingenu* ■ Fejetony Romany Křenkové a Dietera Halbacha ■ Povídka Johannese Heimratha *Světla ve ztrouhivěném dřevě* ■

Nové dvojčíslo revue PROSTOR 97/98 (199 Kč) vyjde v květnu 2013 a můžete je zakoupit ve vybraných knihkupectvích a přímo v redakci časopisu, nebo objednat v rámci celoročního předplatného (čtyři čísla za 430 Kč) na adresu redakce, Politických vězňů 15, 110 00 Praha 1, tel./fax 222248052, 605125020, revue.prostor@utlas.cz. Vydává Sdružení pro vydávání revue PROSTOR, www.revueprostor.cz

Hradecký architekt

Život a dílo Vladimíra Fultnera (1887–1918)

MARCEL PENCÁK

Jméno VLADIMÍRA FULTNERA, který se narodil v Hradci Králové před 126 lety, bylo dosud v historiografii české architektury opomíjeno či ponecháváno na okraji zájmu. Při podrobném výzkumu se však ukazuje, že jeho tvorba se opírala o nevšední talent a vynikala uměleckou úrovní a nespornou originalitou na podkladě soudobého architektonického vývoje. Zasluguje tedy přehodnocení svého významu pro formování domácí modernistické tradice, přestože je soustředěna do nepatrného časového období (1908–1913) a sevřeného realizačního prostoru (Hradec Králové a Jaroměř, marginálně Praha, Kutná Hora, Brno).

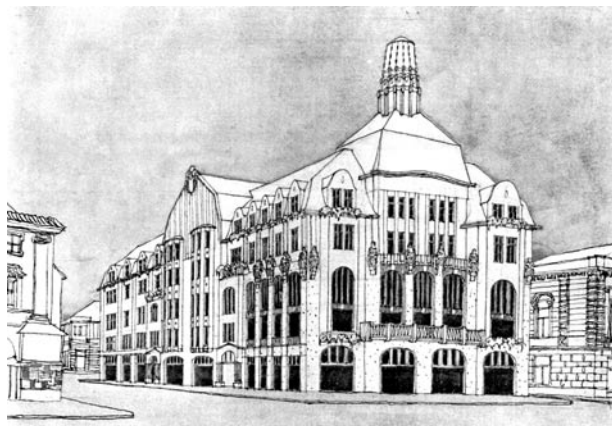
„Byl hodný a nadaný hoch... Jako já měl málo porozumění pro umění, on měl smyslu pro krásné vědy až příliš. Studoval architekturu, krásně kreslil, maloval i modeloval. Byl umělci uznáván a měli jej rádi. Ale byl ‚bohém‘. Měl originální nápady a svůj zvláštní styl. Škoda ho, byl by se stal jistě slavným architektem. Učil se dobře, rád a sám... Co to však bylo vše platno, když střepina granátu skončila ten nadějný život, než mohl rozkveti...“

Paměti Jaroslava Fultnera (nevydaný rukopis),
1943, s. 120.

dý Vladimír Fultner patřil k nejvnímavějším pozorovatelům, když se v Hradci Králové na přelomu století bouraly pevnostní brány, hradby a vojenské objekty, prováděly se zásadní terénní úpravy jako zasypávání vodních příkopů, vyrovnávání značných inundačních rozdílů a rodila se nová zástavba. Snad pod dojmem těchto událostí odešel po maturitě na reálné škole na podzim 1904 do Prahy studovat architekturu na české technice. Tamní výuka pod vedením Josefa Schulze a Jana Kouly však byla pokrokovými tvůrci považována za zpátečnickou. Pod vlivem agilních spolužáků

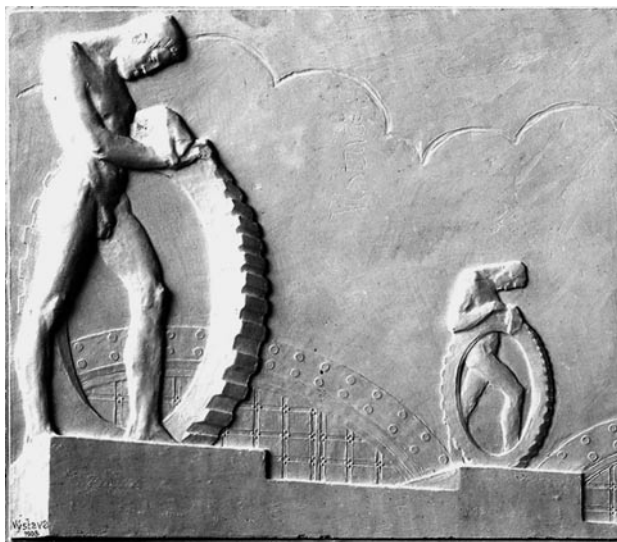
Na studiích

Vladimír Fultner přišel na svět 28. července 1887 jako nejmladší ze tří dětí v rodině zemského advokáta Karla Fultnera a jeho ženy Anny, rozené Hanušové. Jeho otec ve městě patřil ke společenské elitě a aktivně se angažoval ve prospěch emancipujícího se národního hnutí. Vladimír vyrůstal v Hraci Králové konce 19. století, v inspirativní atmosféře odstraňování nefunkční josefínské pevnosti a netušeného rozvoje příští regionální metropole. Tento proces prostupoval každým metrem čtverečním starého sídla a jeho okolí, nastavoval parametry rozvoje moderního velkoměsta a dotýkal se života většiny hradeckých obyvatel. Snad právě mla-

Vladimír Fultner a Oldřich Liska, soutěžní návrh paláce Všeobecné úvěrní společnosti, 1910.

(Pavel Janák, Josef Chochol, Vlastislav Hofman, Emil Králík, Vladimír Zákrejs, Oldřich Tyl, Josef Rosipal ad.), jejichž „*mysli byly vzněcovány myšlenkou moderní architektury a ohnivou vírou v ní*“, se proto Fultner zapojil do činnosti obrodného studentského Spolku posluchačů architektury (zal. 1900). Jeho členové se domáhali odstranění rozporu mezi historizujícím školním programem a stavebními výzvami soudobého života. Vzor ideálního partnerství pedagogů a žáků nalézali ve způsobu, jakým Jan Kotěra vedl od roku 1898 speciální školu architektury na Uměleckoprůmyslové škole. Mladé generaci zprostředkovával ideová schémata vídeňského směru a výuku posouval podle opravdových společenských potřeb blíže studentům, jejich předpokladům a potenciálu. V kontaktu s nastupující architektonickou modernou a v přimknutí se ke kotěrovským individualistickým zásadám vzdělávání spatřovali studenti kolem Janáka naději i pro budoucnost techniky. Při přetrvávající netečnosti konzervativního profesorského sboru, který veškeré reformní snahy odmítal, však Fultner od roku 1906 vykazoval studium na této škole pouze formálně a vzdělával se kdesi v okruhu žáků a ateliérových zaměstnanců Jana Kotěry.

Otakar Španiel a Vladimír Fultner, soutěžní návrh plakety pro výstavu Obchodní a živnostenské komory v Praze, sádrový model, 1908.

Vladimír Fultner, 1902.

Iničiační rok

V roce 1908 dostal Fultner příležitost pracovat na drobných zakázkách pro velkolepou Jubilejní výstavu Obchodní a živnostenské komory v Praze, a znovu se tak zařadil po bok svých vrstevníků, iniciativních spolužáků z techniky a spřízněných Kotěrových studentů (Pavel Janák, Josef Gočár, Karl Göttlich, Bohumil Waigant, Richard Novák). Nejvíce na sebe upozornil prostřednictvím expozice Ústřední banky českých spořitelén v pavilonu bankovníctví, kterou navrhl s využitím „*neobyčejně originálních diagramů*“. Podle referujícího tisku jeho společná práce se sochařem Karlem Opatrným zaujala dokonce i samotného následníka rakousko-uherského trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda. Fultner však při této výstavní akci navázal podnětnou spolupráci zejména s Otakarem Španielem. V soutěži na výstavní plaketu podpořil proměnu sochařova výtvarného projevu, který se pracoval ke zpevnění linie reliéfního tvaru, a dvojice za svůj návrh obdržela třetí cenu. Ve stejné době začal Fultner získávat uznání také pro své kreslířské dovednosti, které rozvíjel při zakázkách na plesové dekorace a taneční pořádky. Významným počinem bylo publikování dvou návrhů pian pro hradeckou firmu Petrof v časopise *Dílo*. Jejich výtvarné pojetí evokuje estetiku obdobných výtvorů Josepha M. Olbricha a Otto Wagnera, která zachycovala přechod od vysoce stylizované florální výzdoby k jednoduchým geometrickým obrazcům a liniím. V lednu 1909 architekt zhotovil netra-

diční instalaci výstavy malíře Josefa Navrátila v pražském Rudolfinu. Pracoval v intencích námětu Miloše Jiráčka, který doporučil upravit výstavní prostory v dobových interiérech z padesátých let 19. století, zařízených empírovým a biedermeierovým nábytkem. Fultner tuto myšlenku přetavil ve funkční a divácky vděčný koncept. Nábytek i obrazy rozmístil tak, aby navodil dojem návštěvy některého z podobně zařízených bytů majetných pražských občanů. Pro svůj „*intimní ráz*“ a „*dobovou přesnost*“ se výstava dočkala vřelého přijetí u odborníků i laického publika a Fultnerovo jméno vešlo díky četným recenzím v širší známost.

Hanušův dům

Ve sféře projektování měl Fultner mimořádné štěstí na příznivé výchozí podmínky, na jejichž základě rozvinul svůj talent s veškerou mladickou odvahou a energií. Svě předpoklady a plány mohl ověřovat při opravdových realizacích, jak po tom toužili jeho spolužáci z techniky. Svou krátkou profesní kariéru zahájil ve věku pouhých 21 let, o což se nepřímo zasloužil i starosta František Ulrich, který proslul svým plánem na přeměnu někdejšího pevnostního města v moderní urbanistické centrum. V Hradci se tak na expanzi kvalitní architektury vedle Kotěry podíleli také mnozí mladí tvůrci – jeho žáci a spolupracovníci v čele s Gočárem nebo Ohmannovi následovníci Rudolf Němec a Bedřich Bendelmayer. Ulrichova veřejná akce povzbuzovala i soukromé stavebníky, aby svěřovali zakázky slibným nováčkům. Na Fultnera v tomto smyslu připadl jeden z nejtěžších úkolů, když zde jako první etabloval modernistickou zástavbu v historickém sídelním útvaru. Příležitost, s jakou se v tomto věku mladí umělci prakticky nesetkávali, mu poskytl strýc, kožedělný průmyslník Antonín Hanuš, který již v roce 1908 pojal úmysl přestavět své tři sousedící historické domy na tehdejším Svatojanském náměstí. Fultner svým návrhem jednotícího řešení fasády v symbolické i stylové rovině propojoval starou městskou zástavbu se skupinou nových Kotěrových realizací (městské muzeum, Okresní dům, Grandhotel Urban) na labském nábreží, uvolněném od fortifikačních objektů. Při zasahování do urbanistické struktury architekt cit-

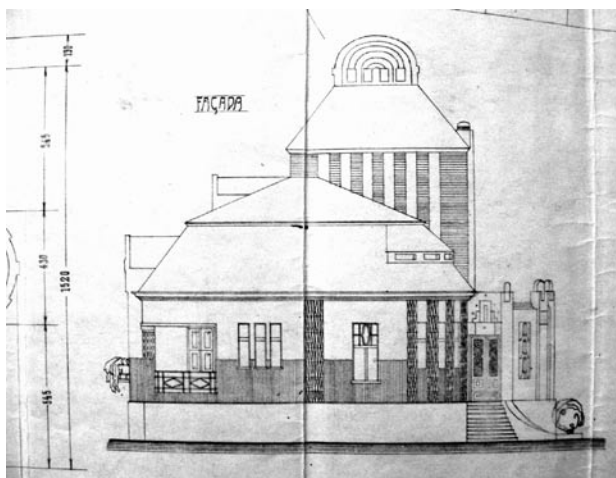

Vladimír Fultner, dům Antonína Hanuše čp. 169–171
v Hradci Králové, celkový pohled.

livě dbal na ohleduplnost novostavby k historickému kontextu. Fultner na Hanušův dům zasvěceně a pro naše prostředí poučně převedl vysokou estetickou hodnotu vídeňských stylových předloh. V jeho kompozici objevíme spoustu umně interpretovaných podnětů zakladatele tamní moderní architektury Otto Wagnera včetně pravdivého pojetí konstrukce, užití přiměřené tvaroslovné řeči a „poetického“ dotváření stavby. Jen sporadicky článkovanou, plochou fasádu Hanušova domu Fultner nakonec s Ulrichovou pomocí prosadil i přes počáteční nevoli městských úředníků a nakonec si vysloužil i zastání v hradeckém tisku, podle kterého „*fasáda... s ohledem k vypjatosti budovy nad celým svým okolím působí stylově velmi lahodně*“.

Vily v Hradci Králové

Fultnerův příklon ke stylu geometrické secese vyvrcholil v Hradci Králové realizacemi ve Střelecké ulici, ve vilové zóně budované za hrází bývalé inundační kotliny. Zde vyrůstaly rodinné domy pro střední a částečně i vyšší třídu, tedy typ bydlení, který se v expandujícím

Vladimír Fultner, plán Píšovovy vily, pohled ze Střelecké ulice, 1909.

urbanistickém celku dosud objevil pouze na pravém břehu Orlice při cestě do Mašovic. Zatímco tam ale vznikaly vily s eklektickými fasádami, tady přišla ke slovu také elegantní geometrická moderna. Příležitost k praktickému ověření svých tvůrčích invencí a dovedností se otevřela i pro mladého Vladimíra Fultnera, který se prezentoval dvojicí rodinných domů nepřehlédnutelné umělecké hodnoty, při jejichž navrhování se spoléhal na podobné kompoziční, tvaroslovné a výtvarné zásady. V projektech pro bankovního ředitele Václava Píšu a úředníka železniční společnosti Václava Charváta (1909, dokončení staveb 1910) architekt obrátne a ve stále širším spektru nuancoval Kotěrovu tvůrčí linii, využívaje přitom prostorové účelných sestav, vhodných konstrukčních řešení a podpůrné dekorativní linky. V rozvrhu fasád se zřetelně soustředil i na práci s povrchovým a barevným kontrastem materiálů. Také typologicky vyrůstaly obě vily z aktuálních kotěrovských základů. Jejich půdorysné řešení ovlivnila snaha o výtvarný účinek celé kompozice, která vyústila ve znatelnou hmotovou rozvolněnost, vzbuzující až neklidný dojem. Podobný princip členitosti bylo tehdy možné rozeznat v portfoliu některých Kotěrových žáků (Karel Starý ml., Bohumil Waigant). Věžovitá schodiště, přiznávající inspiraci vlastní vilou Jana Kotěry na Vinohradech, ilustrovala Fultnerovu zálibu v dominantních svislých kompozicích.

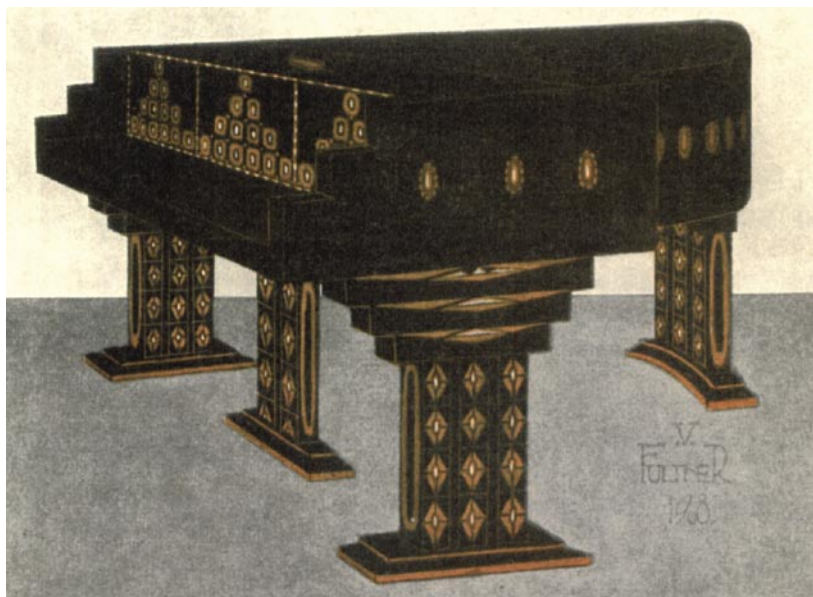
V následujících desetiletích vzhledem k potřebám nových majitelů zasáhly oba domy výrazné dispoziční úpravy, došlo k jejich rozšíření o přístavby a Charvátova vila podstoupila zásadní adaptaci hlavního průčelí do Střelecké ulice.

Živnostenský dům

Na počátku roku 1910 Fultner navrhl pro Hradec dům pro Spolek pro zvýšení lidového blahobytu. Jednalo se o zájmové seskupení drobných živnostníků a dělníků, kteří s podporou starosty Ulricha usilovali o zlepšení podmínek pro svou výrobní a pracovní činnost družstevní svépomocí. Exponovaná parcela a výhodně zajištěné financování přivedly architekta k unikátnímu typu zakázky na reprezentativní „palác řemesel a dovedností“, kde měli členové spolku provozovat své dílny, ateliéry a obchody a zároveň i bydlet. Výsledná podoba Živnostenského domu dokládá, jak pozorně Fultner zaznamenal tehdejší příklon jisté skupiny vůdčích architektů, jako byli Josef Hoffmann či Joseph M. Olbrich, ke klasickým stavebním principům a formám. Užití vznosného klasicizujícího řádu v symetrickém rozvrhu fasády pramení také z dobré znalosti práce Josefa Záscheho. Svým způsobem Fultner dokonce v našich zemích předjímal novou vlnu obliby *biedermeieru*, kterou reprezentuje hlavně pozdější ostravské dílo Wunibalda Deiningera. Živnostenský dům vznikl

Vladimír Fultner, Živnostenský dům Spolku pro zvýšení lidového blahobytu, 1911.

Vladimír Fultner, návrh klavíru pro firmu Petrof v Hradci Králové, 1908.

Vladimír Fultner, taneční pořádek plesu českých techniků, leden 1908.

Vladimír Fultner, dům Antonína Hanuše
čp. 169–171 v Hradci Králové,
celkový pohled + detail.

Vladimír Fultner, Čerychova vila v Jaroměři, 1912–1913, hlavní průčelí se vstupní bránou, současný stav.

Čerychova vila, západní průčelí s kubistickými prvky.

Čerychova vila, okno
v mansardovém patře.

Čerychova vila, ochoz v prvním patře.

Čerychova vila, průhled z pokoje v přízemí do centrální haly se schodištěm.

Vladimír Fultner, vila Václava Píši v Hradci Králové, 1909–1910, současný stav.

Vladimír Fultner, vila Václava Charváta v Hradci Králové, 1909–1910, současný stav.

kal v počátečních fázích formování Husova náměstí (dnes Masarykovo). Úpravou regulační čáry pozemku i velkorysým pojetím stavby Fultner prozíravě vystihl a do značné míry definoval budoucí uspořádání tohoto prostranství. V obdobném stylovém rozpětí se pohybuje i druhý dům Antonína Hanuše na nedaleké třídě Karla IV., jehož autorství se rovněž připisuje Vladimíru Fultnerovi. Realizace projektu v letech 1911–1912 již spadá přímo do období Deiningerovy neobiedermeierové architektury, což se projevilo v dekorativní složce jinak hladké a jednoduše členěné fasády. V rozvrhu, který znovu sleduje konstrukční logiku, její zřetelnost a celkový vertikální akcent, původně figurovaly pouze geometrické vzory, například kosočtvercové pásy či čtvercové spirály. Ve výsledném provedení je ale většinou nahradily zoomorfní motivy.

Velké náměstí

V soutěži na palác Všeobecné úvěrní společnosti na místě zbořených Caivasových domů (1910) získal Vladimír Fultner druhou cenu za návrh vytvořený s Oldřichem Liskou. Základní kompoziční myšlenka, složení hmot a rozvrh fasády vycházely z projektu Živnostenského domu. Varianta vznosné architektury modernizovaného klasického řádu měla dominovat dotčené části Velkého náměstí stejně jako dům pro živnostníky určoval poměry na zakládaném Husově náměstí. Liskův přínos nejspíš spočíval teprve v provádění různých doplňků a finálních úprav návrhu, které lze rozpoznat v typické tvaroslovné dikci některých částí mansardového patra a v prvcích dekorativní povahy. Brzy poté se Fultner vydal cestou sestavování jasných tvarových konstrukcí, kdy se mnohem více spoléhal na svou uměleckou intuici. Krátce po soutěži na bankovní palác vypracoval první návrh domu pro textilního obchodníka V. J. Špalka na sousedním pozemku. V něm se od počátku přimkl k prostorové představě Viktorina Šulce, který vyhrál soutěž na palác VÚS, zejména v nastavení výškové hladiny, která u dvojice postranních arkýřů dosahovala až čtvrtého patra. Hlavní průčelí domu mělo kvůli úzké středověké parcele a zachované historické podsíní nezvyklou orientaci do boční Klicperovy ulice. Přesah domu nad okolní zástavbu

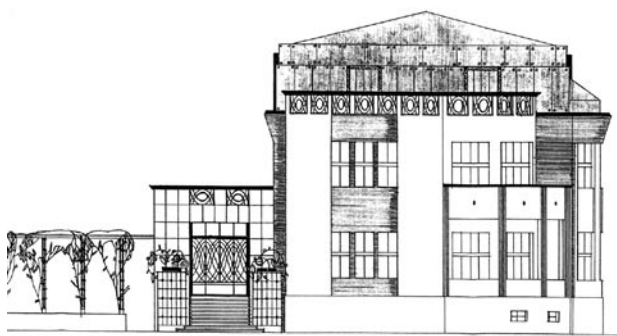

Vladimír Fultner, obchodní dům V. J. Špalka, současný celkový pohled.

spolu s uvolněným vertikálním laděním fasády zapříčinil veřejnou kontroverzi a protestní kampaň hradecké odnože Klubu Za starou Prahu, k nimž se připojil například i Jan Kotěra. Kritici se vehementně snažili dokázat, že výstavba obou zamýšlených domů znehodnotí převládající historický ráz náměstí. Mezi prvním (srpen 1910) a druhým (první čtvrtletí 1911) návrhem Špalkova domu Fultner opustil wagnerovský racionální styl, snad pod vlivem tehdy zveřejněné průlomové stati Pavla Janáka *Od moderní architektury – k architektuře*. Místo rytmizované struktury geometrických ornamentů, která dokreslovala konstrukční schéma stavby, se rozhodl pro plasticky propracovanější hmotu a oproštění od samonosné zdobnosti. Umělecká složka se i v jeho podání stala synergickou součástí tvůrčího procesu. Novým pojetím fasády Špalkova domu se Fultner nakonec také svědomitě vypořádal s předchozími námitkami odborných autorit.

Čerychova vila

Výhradní autorství Vladimíra Fultnera v projektu vily pro jaroměřského textilního průmyslníka Otakara

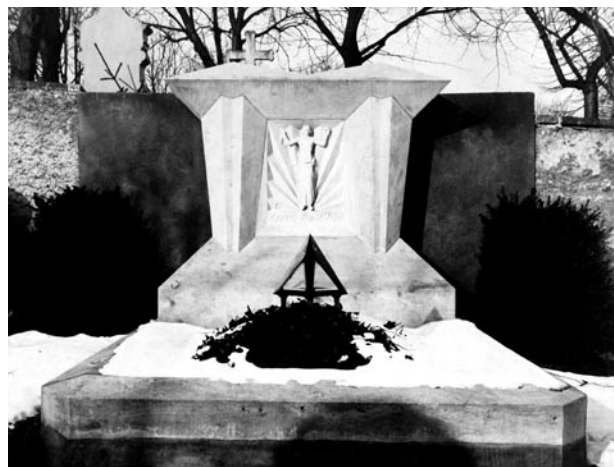
Vladimír Fultner, plán vily manželů Čerychových, pohled z ulice, 1912.

Čerycha se podařilo prokázat teprve před časem. Právě tento architekt, a nikoliv dosud uváděný Oldřich Liska, zde již v prvních plánech z května 1912 osobitě interpretoval myšlenky pozdní fáze geometrické moderny. Její obraz navíc v zajímavé syntéze prolнул s klasickými vyjadřovacími prostředky, prověřenými již u Živnostenského domu. Najdeme zde například paralely s Kotěrovou přestavbou bubenečské vily Bianca, byť Fultner souměrnost půdorysu i skladby průčelí tentokrát posunul do iluzorní roviny. Dekoraturní stylizace měla nejprve citovat soudobé práce Josefa Hoffmanna ve Vídni a Bruselu a zahradní úprava opět signalizovala spřízněnost s tehdejšími Deiningrovými návrhy. Nakonec stavba sehrála důležitou roli v procesu kubistického experimentování, když některé ozdobné prvky, původně zamýšlené v secesně-geometrickém provedení, Fultner modifikoval do zalamané formy (1913). Patří k nim úzké, šikmo vytáčené lizény na fasádě, hranaté balkónové balustrády, paprskovitá okenní ostění v mansardovém patře a prolamované sloupky v oplocení pozemku na straně přiléhající k ulici. Zajímavou ozvěnu některých prvků na fasádě lze nalézt také uvnitř domu, na sloupech nad schodištěm – jejich hlavice pokrývá pravidelný reliéfní pás tvořený okosenými trojúhelníkovými tvary. Současná podoba vily navozuje v divákovi až monumentální dojem, který původnímu záměru odpovídá jen částečně. Zapříčinily jej teprve dvě přístavby uskutečněné v letech 1926–1928 podle plánů pražského architekta Oldřicha Brabce a hradecké projekční kanceláře Karla Marvana. V jejich důsledku se podstatně změnil pů-

dorys objektu, rozložení hmot a vzhled tří domovních průčelí. Neskromné úpravy však i přes některé problematické symptomy našťastí nesetřely přesvědčivý výraz, který jedné ze svých vrcholných realizací vtiskl talentovaný architekt.

Náhrobky

Dosud zcela neznámou kapitolou Fultnerova díla byl soubor čtyř realizací sepulkrální architektury. Při modelaci objemů a práci s hladkými plochami, vycházející z modernistického náhledu, neopomíjel ani zde klasické kompoziční a formální principy. Důsledně používal osovou symetrii a na všech provedených náhrobcích včetně kubistických uplatnil v modifikacích klasickou konstrukci, v níž dva sloupky na zvýšené podnoži nesly jednoduchý štít. Jeho sestava podpěr a břemene vytvářela rámec pro reliéfní plastiky Otakara Španiela a později i Ladislava Kofránka. Ze spolupráce s druhým jmenovaným sochařem vzešla dvojice realizovaných náhrobků, které jsou výjimečnými funerálními objekty v rámci celého stylu. Ztělesňují ústřední téma celého Fultnerova a Kofránkova počínání, v němž rezonovalo tehdy obecně aktuální hledání *modu vivendi* mezi kubistickou architekturou a tradiční figurativní plastikou. I díky náhrobkům rodiny Koníčkovy v Kutné Hoře a rodiny Prášilovy v Praze náleží Fultnerovi mezi kubisty nepřehlédnutelné místo.

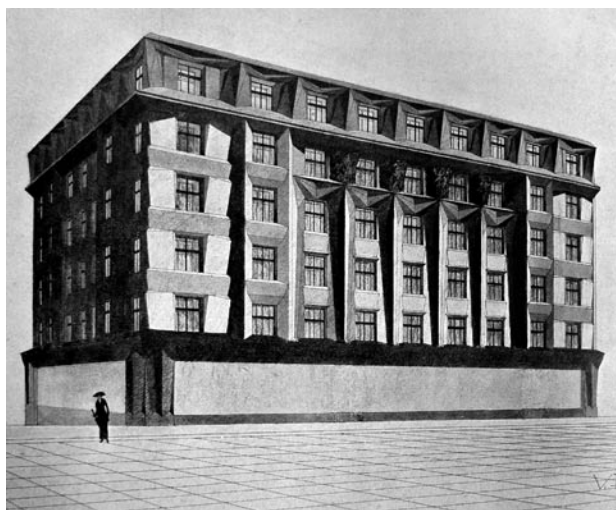

Vladimír Fultner a Ladislav Kofránek, náhrobek rodiny Koníčkovy, Kutná Hora, 1912.

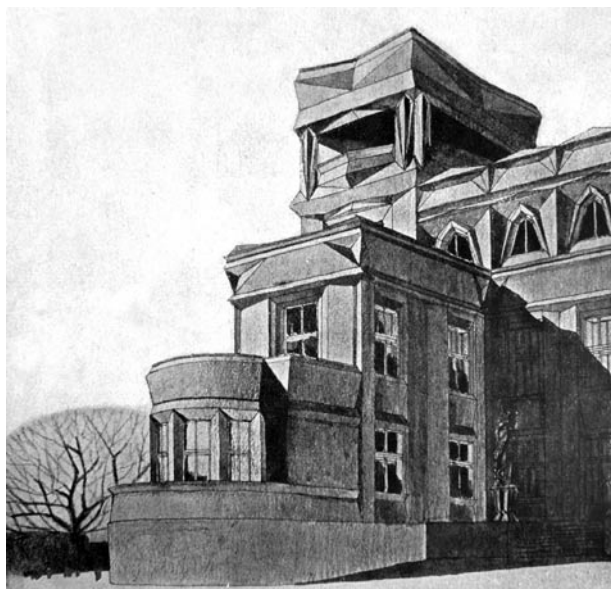
V daném stavebním typu se k obdobně ryzímu plastickému účinku hmoty propracoval nejspíše pouze Pavel Janák (náhrobek K. Gutfreunda ve Dvoře Králové nad Labem, 1913) a s mírným zpožděním i Ladislav Machoň (náhrobek C. Pecivala v Praze, 1915).

Kubismus

V průběhu roku 1912 převážil u Fultnera zájem o nové teorie Pavla Janáka a Josefa Chochola, které proklamovaly odklon od striktní účelnosti „moderní architektury“, a tedy potlačení konstruktivní a materiálové složky ve prospěch svěbytného uměleckého úmyslu. Kubistické stavební umění našlo svůj výraz v plastickém protváření hmoty, jakkoliv se projevovalo opět především v průčelí navrhovaných staveb. Tento trend dokládají i návrhy tří Fultnerových staveb (vila, obchodně-obytný dům a činžovní dům), publikované v roce 1913 v časopise *Styl*. Datují jeho umělecký přesun do druhé poloviny předchozího roku, kdy se vrátil do Prahy, aby učinil autentickou zkušenost s domácím ohniskem nového umění. Tyto nerealizované projekty spolu s již zmíněnými provedenými náhrobky svědčí o Fultnerově tvůrčím přerodu, opírajícím se o důkladnou teoretickou průpravu a vytříbenou kvalitu uměleckého zpracování. Jak před časem poznamenala historička umění Marie Benešová, Fultnerovy známé

Vladimír Fultner, návrh činžovního domu, 1912(–1913?).

Vladimír Fultner, návrh vily, 1912.

kubistické práce mají „úroveň srovnatelnou s koncepty architektů vůdčí skupiny“. Recepce kubistického tvaroslovného kánonu pomáhal Fultner ustanovit volnou skupinu mladých architektů, kteří sice nepředkládali teoretické postuláty nového programu a neměli možnost vytvářet jeho stěžejní realizace, ale progresivní hnutí následovali a snažili se naplňovat jeho předsevzetí. Kromě Fultnera na sebe v tomto „druhém sledu“ upozornili mj. Josef Rosipal, Oldřich Tyl, Petr Kropáček, Bedřich Feuerstein, Josef Štěpánek, František Vahala, Alois Balán, Vojtěch Šebor či Jaroslav Rössler.

Žižkův pomník

V roce 1913 se uskutečnila první soutěž na zbudování pomníku Jana Žižky na vrchu Vítkově, kde husitský vojevůdce při obraně Prahy odrazil útok oddílů krále Zikmunda. Specifikum pomníku, který měl kromě bezprostředního účinku patřičně působit i při pohledech z dálky, vyžadovalo široké uplatnění architektů. Mezi nimi se objevila celá řada představitelů kubismu včetně Pavla Janáka, Josefa Gočára a Vlastislava Hofmana, což přispělo k pozdějšímu vnímání soutěže především jako vrcholné prezentace možností tohoto směru. Kromě radikálních návrhů vycházejících

Vladimír Fultner a Ladislav Kofránek, soutěžní návrh Žižkova pomníku (model), 1913.

z architektonického řešení, kterému se sochař zcela podřídil, přicházelo v úvahu také volnější propojení kubistického podstavce s osamocenou tradiční plastikou. Soutěž nakonec skončila z mnoha důvodů neúspěchem – porota žádný soutěžní návrh nedoporučila k realizaci, nejlepším udělila jen tři druhé ceny (Jan Kotěra a Jan Štursa; Čeněk Vořech a Vojtěch Šapík; František Bílek). Třetí cenu získal návrh Vladimíra Fultnera a Ladislava Kofránka („Černý kalich“), traktovaný jako kubisticky tvarované vyhlídkové plató s podstavcem ve formě komolého jehlanu, na němž stála mohutná Žižkova socha. Autoři svým ideovým záměrem zřejmě jako jediní odkazovali ke konkrétním událostem bitvy roku 1420, navíc celkovým ztvárněním pomníku dosáhli harmonického poměru mezi strohou monumentalitou urbanistické dominanty a vstřícnou lapidárností místa lákajícího k návštěvě a vzájemnému setkávání.

SVU Mánes

Od října 1912, kdy byl s doporučením Jana Kotěry přijat za mimořádného člena Spolku výtvarných umělců Mánes, patřil Fultner k aktivním činovníkům jeho sekce Sdružení architektů. Spolu s J. Chocholem, V. Hofmanem, J. Rösslerem, J. Rosipalem a několika dalšími kolegy se angažoval v případech, kdy modernisté čelili stupňující se ofenzivě konzervativních tvůrců (druhá soutěž na Národní divadlo v Brně; plánovaná výstavba v historickém centru Pardubic, 1913). Členové Sdružení razantně vystupovali proti zpáteč-

nickým a falešně progresivním tendencím ve stavebním umění, které se tehdy u mnoha autorů projevovaly se stále větší pragmatičností a emancipací, a požadovali „uznání zásad moderní architektury všude“. Po rozepři kolem odvolání Antonína Engela z poroty brněnské soutěže a jeho odchodu ze Spolku, se Fultner dokonce stal Chocholovým zástupcem ve vedení Sdružení architektů. Společně s ním a Rösslerem příslušel Fultner na přelomu let 1913–1914 do organizačního výboru, který začal připravovat mánesovskou výstavu architektury. Grandiózně zamýšlená akce měla obhajovat jméno české stavební produkce a ukazovat, že „není ve vleku historismu nebo levného napodobení cizích vzorů“, ovšem plánovaný podzimní termín zhatilo rozpoutání válečného konfliktu.

Válka

Závěr svého života strávil Vladimír Fultner v uniformě rakousko-uherské armády na bojištích první světové

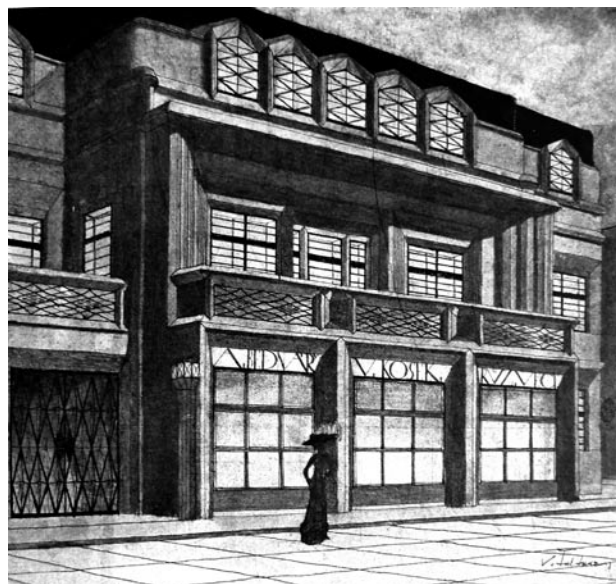

Nadporučík rakousko-uherského dělostřelectva Vladimír Fultner, 1918.

války. Jako nadporučík dělostřeleckého pluku se hned v září 1914 zúčastnil prvního tažení do Srbska. Poté působil déle než tři roky na italské frontě, kde v mnoha bitvách podstoupil ostré střety na Soče a v okolí Gorice, při nichž „s rozhodnou vytrvalostí a statečností se neúnavně staral o bojeschopnost svého praporu ohroženou značnými ztrátami“. Získal několik vyznamenání za zásluhy a statečnost, ale těsně před vyhlášením samostatnosti podlehl 2. října 1918 v Záhřebu následkům zranění granátem. Jeho tělo bylo posléze uloženo na tamním hřbitově Mirogoj. Truchlivá, byť předvídatelná dohra přišla v roce 1962, kdy byly kvůli nesplacení pronájmu hrobového místa architektovy ostatky exhumovány a přeneseny do hromadného hrobu či kostnice. Nenechme se ovšem mýlit, temná clona zapomnění překryla Fultnerův odkaz už vzápětí po jeho smrti, kterou prostřednictvím pouhé kratičké zprávy v královéhradeckém denním tisku zaregistroval málokdo. I v postupně se obnovujících uměleckých časopisech na něj zbylo místo jen v rámci jediného, lakonického oznámení kolegů z Mánesa ve *Volných směrech*: „Úmrtím ztratili jsme z řádných členů loňského roku sochaře Jaroslava Wimmra a architekta Vladimíra Fultnera.“

Vladimír Fultner v české architektuře

Nečetný soubor Fultnerových staveb, provedených v průběhu pouhých čtyř let, se nakonec jeví jako koncentrovaná vzorkovnice směrů, které se u nás na počátku 20. století programově dotýkaly problematiky nového uměleckého tvoření. Jednotlivé objekty reprezentují s využitím různých inspiračních zdrojů poněkud odlišné styly, které se ale kontinuálně prolínají v přechodných fázích. Vypůjčené prvky však Fultnerovi nesloužily k mechanickému, samoučelnému kopírování. Dokázal je převést na autentická vyjádření nebo je užíval jako pomocné nápovědy a citace, které napomáhaly objasnit předkládaný plán. Pozorné vyhodnocení místní situace a čisté zvládnutí zvoleného tvarosloví obohacoval ve svých návrzích o svoji inven-

Vladimír Fultner, návrh obchodního a obytného domu Antonína Bednáře ve Vamberku, 1912.

ci, vytvářel specifické rozvrhy fasád a neotřelé estetické koncepty. Navzdory mimořádně mladému věku se autor od svých prvních tvůrčích počínů efektivně podílel na rozšiřování limitů tuzemské geometrické moderny. Důležité je také nové zhodnocení Fultnerovy skutečné role ve vývoji kubistické architektury. Nechal se ovlivnit autory, kteří v největší míře určovali její ráz, ale na jejich podkladě sám vytvářel vzácné hodnoty. S citem pro Gočárovu plastičnost vystavěnou na „masivní nosnosti“ a Chocholovu volně rozpohybovanou, oživenou hmotu vytvářel osobité hodnoty, vzácné svým radikálním provedením i samotným definováním některých typů staveb.

Marcel Pencák (1975) pochází z Hradce Králové. Vystudoval historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Na stejné škole absolvoval doktorandské studium dějin architektury. V současnosti žije v Praze a pracuje jako nakladatelský redaktor. Jeho kniha *Hradecký architekt. Vladimír Fultner ve spleti české moderny* vychází tento měsíc v nakladatelství Barrister & Principal.

Židovství mu bylo vůní domova...

Rozhovor s Jaroslavem Stríteckým o Josephu Rothovi

Stálý zájem *Kontextů* o rakouského spisovatele a novináře Josepha Rotha (v minulém čísle 2/2013 jsme uveřejnili článek J. Hanuše o románu *Pochod Radeckého*) vyjadřujeme rozhovorem s filozofem, sociologem a estetikem JAROSLAVEM STRÍTECKÝM (1941), který patří ke znalcům Rothova díla – častokrát o něm přednášel a psal. Jaroslav Strítecký působí na Filozofické fakultě MU a na JAMU a patří k nejvíce inspirujícím osobnostem brněnského kulturního a vědeckého života.

Staré Rakousko-Uhersko považoval Joseph Roth za svou vlast, kde mohl být údajně i světoobčanem. Jak se vlastně dívat na tento stát v jeho posledních desetiletích a letech? V čem vidíte jeho největší pozitiva a slabiny? Otázka se dá položit ještě osobněji, s trochou nadsázky: Chtěl byste žít řekněme na přelomu 19. a 20. století, třeba jako univerzitní profesor ve Vídni?

Když osobně, tak osobně. Ve Vídni bych jako univerzitní profesor chtěl žít kdykoli kromě: za morových epidemií; za tureckého obležení 1683 (měl bych asi hlad); za éry nacistické. Ani by se mi nestýskalo. Vždyť Vídeň byla při posledním sčítání lidu před první světovou válkou největším českým městem. Kdykoli jsem ve Vídni měl přednášku, přicházeli za mnou diskrétně mluvčí jednotlivých českých vrstev a upozorňovali mne, kdo všechno mezi vídeňskými Čechy je agentem StB. Skoro jako doma.

Za tzv. konsolidace jsem vzpomínával na Josefa Svatopluka Machara, jak naříkal, že musí dřepět v tom odporném hlavním městě. Za našich časů by byli mnozí čeští intelektuálové rádi, kdyby byli i s rodinami vyhnáni z Prahy a okolí do matičky Vídně! Ba i ten Brixen by byli rádi brali... Podařilo se to jen Pavlu Kohoutovi, který hlasitě protestoval, že jej tam proti jeho vůli komunisté dokonce vynesli. A Pavlu Landovskému, kterého jeden redaktor rakouského rozhlasu veřejně upozorňoval, že němčina je jazyk, jemuž se lze naučit, když už člověk chce vystupovat na jevišti Burgtheatru."

Jak rozumět Rothovu ideovému vývoji? Prý se po válce v novinách podepisoval jako „Der rote Joseph“ a posléze končil elegií na starý konzervativní řád. Čím byl dán tento posun? Lze ho brát jako růst citlivosti na evropský vývoj? Dá se to brát i jako svého druhu konverze?

Snad to ani nebyl vývoj, nýbrž jakési nepřehledno v očekávání Nového Jeruzaléma po generální zkoušce na konec světa. Franz Blei, duch svobodný a nekonformní spisovatel, chodil po Vídni s transparentem „Ať žije komunismus a katolická církev!“. Myslel to vážně – a ani zdaleka nebyl sám. Přečtete si Brochovu trilogii *Náměsíčníci*, zvláště druhý díl! Zakrátko se ukázalo, že ta zkouška přes svou důkladnost byla jen generálkou na opravdovou generálku i s těmi dvěma japonskými městy na závěr.

Spíš než o konverzi šlo u Brocha o nejistou sebeidentifikaci, která se naštěstí projevovala též uvolněným představitelstvem (kolikrát se jen docela věrohodně vydával za levobočka významných aristokratů!) a darem krajního vcítění. Opravdově konvertoval koncem života ke katolicismu. Přivedl jej k tomu rodilý Žid pater Österreicher, který jej nakonec v Paříži i pohřbil.

Málo se ví o Rothových novinářských cestách po Rusku, Albánii, Itálii, Polsku. Jaký byl vztah Rotha-novináře a Rotha-romanopisce? Spisovatel musí být jistě bystrý pozorovatel, ale nebral to spíše jako něco okrajového, jako jisté „nezbytí“ typické pro poutníka, který ztratil vlast? Novinaření bylo Rothovi obživou, obživou důstojnou a v kosmopolitním kontextu. Tedy nic „okrajového“,

povrchního. Tehdy ještě zcela vážně (i třeba texty humorné) psávali do novin spisovatelé prvotřídní! Vzpomeňme třeba na Waltera Benjamina nebo u nás na Jana Neruda nebo Karla Čapka nebo Karla Poláčka nebo Rudolfa Těsnohlídka atd. atd. Také František Josef ani poslední císař Karel – ať si mysleli, co si mysleli – nedovolili si veřejně nadávat na novináře tak hulvátsky jako dnešní čelní mužové čeští. Chcete-li se stát lidovými oblíbenci v hospodě, musíte křičet a druhé překřikovat, bývá to pokládáno za upřímnost. Kdežto šlechtictví zavazuje.

V Rothových životopisech se píše, že když roku 1938 hrozila Rakousku německá anexe, vypravil se tam z Paříže přesvědčit vládu, aby předala kancléřství Ottovi Habsburskému. Je to jen pouhá historka, nebo je o tomto pokusu známo něco víc? Co si od toho Roth sliboval? Byl to „čin ze zoufalství“? Potřeba prostě něco udělat, nesedět se založenýma rukama, když je ohrožen svět?

Myslím, že je to jen historka. Ve vídeňské vládě by tehdy byl s Josephem Rothem sotva někdo jednal. Úplně ze vzduchu však taková historka přece jen usnována není. Roth si Otty Habsburského cenil jako možného následníka trůnu i jako člověka. Zcela vážně mu například slíbil, že přestane pít. A opravdu se snažil, podstoupil vcelku úspěšnou protialkoholickou léčbu, jenže jako abstinentovi se mu pak přese všechno úsilí nedařilo nic napsat. Sen o obnovení staré dobré monarchie jistě v srdci nosil, věděl však, že je to jen sen, sen tesklivý, protože nostalgický. Otto Habsburský vypadal ve skutečnosti jinak než v českých projekcích ducha haškovského. Po roce 1933 odmítl nabídky Hitlerovy, odebral se do emigrace v USA, kde působil spolu s německými osobnostmi antifašistickými. Jeho politická dráha vyvrcholila poslaneckým mandátem v Evropském parlamentu a možná by se vyvíjela výrazněji, nebýt kletby jména, za niž samozřejmě nemohl.

Přestože jste psal doslov ke knihám Pochod Radeckého a Kapucínská krypta, které dílo J. Rotha máte nejraději? Jak hodnotíte román Job, který patří k jeho nejznámějším? – Mimochodem, prý byl z této předlohy natočen americký film, který je zcela prost židovské problematiky,

Jaroslav Střítecký. Foto Jiří Hanuš.

což je absurdní... Jaký byl vlastně vztah Josepha Rotha k sionismu?

Pochod Radeckého pokládám za velké a zralé dílo. Na *Kapucínské kryptě* jsou přece jen patrný Rothovy potíže, v opilosti ztratil část původního textu, román dopisoval pod nakladatelovým tlakem, neudržel dokonalou kontinuitu jednotlivých linek vyprávění. Vroucí dech tohoto rozloučení se světem včerejška, jak rovněž nostalgicky pravil Stephan Zweig, je přesto srdcervoucí. Stephan Zweig měl Josepha Rotha rád. V Belgii ho potkal zanedbaného, v ušpiněných kalhotách, a tak jej ihned vzal do dobrého obchodu a koupil mu krásné nové kalhoty. Za dva tři dny se opět potkali a Zweiga zarmoutilo, že i nové kalhoty byly již plné skvrn a fleků. Zweig byl, podobně jako Roth, maniodepresivní typ se sebevražednými sklony. Ty se prozrazují již v závěru románu *Opojení z proměny*: rozhodnutí ke společné sebevraždě osvobodí milence k závratí

ze života; ukradnou značný obnos a sebevraždu odloží až na chvíli, kdyby byli chyceni. Nakonec Zweig sebevražednému mámení podlehl právě ve chvíli, kdy se mu dařilo výborně, nacismus byl poražen a lepší budoucnost se rýsovala zcela věrohodně. Vlastní rukou skončil život svůj i život krásné a milované ženy. Své první ženě Frederice napsal na rozloučenou jímavý dopis, v němž svůj čin vysvětluje únavou. Roth svým alkoholismem unikl z tíže života všedního do světa fantazie, a konal tak sebevraždu postupnou.

Dnes by bylo pro mne z Rothových textů těžko nějak vybírat. Zvláště mne fascinovala próza *Falešné závaží*, vpravdě haličská, o ničivém rozhodnutí řádného otce rodiny ke svobodě a neodpírání pudové síle, té přírodě v nás, o níž mu nakukali, že je zlá a nemravná. Mnoho jsme se o Rothovi nadebatovali s Janem Skácelem. Ač na to jako jemný a cudný poeta nevypadal, byl uhranut rothovskou Haličí, tím nevypočitatelným světem mezi neurčitým a naprosto určitým, světem tvrdým i unikavě záhadným. Skácelovi učaroval *Tarabas, host na této zemi*. Mne pak četba Rotha přivedla k nádherným pamětem Manése Sperbera, jejichž první díl (*Die Wasserträger Gottes*) je věnován Haliči a útěku z ní. Kam? Do Vídně přece, ale pak do Berlína (kde byl asistentem slavného psychologa Adlera) a nakonec spěšně do Francie, kde se prchající a putující host na této zemi naštěstí stal francouzským spisovatelem Sperberem.

Mluvil jsem již o Rothových potížích se sebeidentitou. To se týkalo i jeho židovství. Bylo mu vůní domova, rozuměl jeho představivosti, jeho vyprávěním, jeho životnímu způsobu a nikdy to nezapíral. Trvale se však necítil jeho součástí, jak odpovídalo vídeňské tradici židovského osvícenství. Jako mnozí jiní, např. Sigmund Freud, stal se uvědomělým Židem vlastně druhotně, z odporu proti vlně antisemitismu, která byla ve Vídni zvláště silná a přecházela již od antisemitismu pouze náboženského k antisemitismu biologickému. Dodnes mi bývá mdlo, když jdu ve Vídni kolem Luegerovy sochy. To byl úspěšný starosta města, budovatel též ve smyslu kulturním, ale bohužel demagog, který dokázal masám prostých lidí namluvit, že (po krizi 70. let předminulého století) se stali hospodářskou obětí židovského spiknutí – a tomu pro vět-

ší efekt bezostyšně říkal křesťansko-sociální politická orientace. Bohužel to mělo i horší důsledky, než že se mazaný Lueger stal miláčkem lidu a hravě sbíral volební hlasy.

Sionismus byl jednou z reakcí na tuto konstelaci. Jeho zakladatel Theodor Herzl byl původně liberální novinář a první verze jeho sionistického programu vlastně požadovala něco jako národní obrození pro Židy. Psal např. Bismarckovi, aby sionistům poskytl Ugandu, že tam všechno moderně vybudují a stanou se mj. předpolím německého vlivu v Africe. Tedy prvotní orientace sionismu stála ve znamení moderní občanské společnosti. Haličtí Židé vypadali v tomto světle jako středověcí zaostalci, kteří židovskou myšlenku jen kompromitují. Derou se do Vídně v zástupech, nosí pejzy, chodí po moderním velkoměstě v kaftanech, dělají ostudu. Proto se haličský Žid Joseph Roth, rakouský vlastenec v novodobém smyslu státně občanském, nestal a nemohl stát sionistou této vlny.

Až po první světové válce a hlavně za konfrontace s nacionálně socialistickou genocidou nabyt sionismus na vlídnosti a haličtí Židé stali se mu hrdinnými svědky viny otců.

Poté, co jsem napsal předcházející otázku, jsem si vzpomněl, že v doslovu k Pochodu a Kryptě jste se vyjádřil v tom smyslu, že nejkrásnějším Rothovým textem je Legenda o svatém opilci (Nyní vyšla znovu jako Legenda o svatém pijanovi, což se mi zdá lepší, kdyby se to napsalo s velkým „P“, mohlo by to být skutečně jméno světcovo...). Proč je podle Vás nejkrásnější?

Už mne přešlo to mladicky soutěživé rozlišování na dobrý, lepší, ještě lepší, nejlepší a non plus ultra... Na *Legendě o svatém pijanovi* mne tehdy hluboce zaujala sebereflexe alkoholika a věrnost víře, víře v naději navzdory vši lidské slabosti a hříšnosti.

U románů Pochod Radeckého a Kapucínská krypta se říká, že vyjadřují nostalgiu po ztracené minulosti. Co je to nostalgie? Smutek po ztrátě jistých hodnot, které se již nevrátí? Neznamená nostalgie vždy jistou deformaci skutečnosti, jakési růžové brýle při pohlednutí na minulost? Do jaké míry je to idealizace vlastního mládí, do jaké

míry představa, že „první věk byl zlatý“? Nebo je to protest proti běhu historie?

Jistě, nostalgie vždy přináší deformaci skutečnosti. Již proto, že se netýká skutečnosti právě existující, nýbrž té, která již byla. A způsobem podprahovým též té, po níž toužíme, aby opět nastala. Růžové brýle by byly trochu moc prostomyslné, s idealizací vlastního mládí – nejen toho, že a jaké bylo, ale hlavně toho, jak je máme v srdci stále, když se dokážeme usebrat k rozpo-
menutí – je to už lepší. Vídeňský kolega Freud tomu říkával regrese, ale to se mi zdá surové, zmrzačené evolu-
cionismem 19. století. S tím se báječně vypořádal Walter Benjamin ve svých *Dějinně filozofických tezích*, které vrcholí závrtnou výzvou, že každá vteřina má zůstat otevřenou branou, jíž může vejít Mesiáš. Snad kvůli té se tak zalekl vlastní myšlenky, že se text ostý-
chal poslat příteli Adornovi, a tak jej opatrně zaslal jen jeho ženě. Historický evolucionismus je podvod: utahuj si opasek, lidský dobytku, aby se jednou (až přimě-
řeně naprší) na štavnatých pastvinách měla lépe tvoje mládátka, co je porodí tvá vnučka...

*Nostalgie je zřejmě skvělým zdrojem umělecké tvorby (vzpomněl jsem si na Tarkovského), i když hrozí, že au-
tor sklouzne do sentimentu. Čím to je, že Roth do něho nesklouzl? V čem to je, že román obsahuje tolik životního
napětí, a přesto je vyprávěn chronologicky, v klidu? Do-
konce se dá říci, že Roth není sentimentální, i když ně-
které z jeho postav sentimentální jsou – a to často přispěje
k jejich záhubě...*

Joseph Roth ve svých nostalgických vyprávěních do sentimentu sklouzl, ba vnořil se. Sentiment není spros-
té slovo, za cit netřeba se stydět. Nebereme-li nostalgii jako pouhou regresi, bez citu není možná. Zdá se to neuvěřitelné, ale steskem po světě starého řádu, nos-
talgii prodchnutou mnohem více citem než rozumová-
ním, žili i masarykovští Češi první republiky. Joseph Roth byl jejich nejoblíbenějším spisovatelem němec-
kého jazyka, ač o nich či jejich předcích nenapsal ani jedinou lichotnou větu. Mladá česká lékařka, zaměst-
naná v nemocnici, v níž Roth, příkurtován k loži, po

několik dní v deliriu bledně umíral, plakala a hlasitě naříkala, že kdyby byla věděla, přinesla by Mistrovi číši koňaku a hned by se zklidnil.

Klid Rothových vyprávění našťastí s koňakem ne-
souvisí. U zralého prozaika způsob vyprávění souvi-
sí s vyprávěným. Nostalgický duch klid a přehlednost vyžaduje. Životní napětí, často drásavé, se proti světu, jenž se ještě zdál být v pořádku, ostře projevovalo jako drama osob. Jako by se soukromost nemohla vejít do objektivitu ustálených životních forem, zlobí v nich. Řádem ale zatím neotřese. Strážníka Slámu ani nena-
padne, že by mohl starého Trottu vydírat tím, že mu mladý Trotta svedl manželku. Protivilo by se to slu-
žebnímu řádu. Než se otřesete hnusem a začnete horlit o lidských právech, uvažte, zda v tom není jakási sluš-
nost, svérázná – ale slušnost. Tichá a citlivá.

*Moc se mi líbí Rothův výrok, že „spisovatel, který tráví čas
čtením, je jako číšník, který tráví čas jídlem“. Jde tomu
rozumět i tak, že se Roth nestaral o to, jak se píše v jeho
přítomnosti, a že příliš nesledoval moderní literární tren-
dy? Tedy že je jeho pozdní dílo tradiční nejen tématem,
ale i stylově?*

Myslím, že Joseph Roth nebyl nějaký naturščik v lite-
ratuře. Jistě byl spisovatelem vzdělaným, i když dnes těžko říci, do jaké přesně šíře a hloubky. Jeho texty působí dojmem tradičním, neznamená to však, že by neměly co činit s dobovou modernou.

Mívali jsme doma nádhernou secesní petrolejku, babiččin svatební dar z roku 1909. Maminka ji schová-
vala na záchodě a vytahovala, jen když vypnuli elektriku, což v padesátých letech bylo časté. Maminka byla česká učitelka a věděla, že secese je kýč. Vidíte, kam až pronikl vliv avantgardy! Jako by první světovou válku po francouzsku vyhrála i ve stylu! Že středoevropská moderna existovala, jen byla jiná, došlo nám až léta po světové válce druhé. Jen srovnajte Kokoschku, Klimta nebo Schieleho s Picassem, André Bretona s Hugo von Hofmannsthalem či Hermannem Brochem!

Rozhovor vedl Jiří HANUŠ.

„Tatínka vnímám především jako básníka duše“

Rozhovor s Ivanou Srbkovou, dcerou básníka Josefa Suchého

V letošním roce si připomínáme hned dvě kulatá výroční významného básníka, prozaika a překladatele JOSEFA SUCHÉHO (1923–2003), jehož životní osudy byly do velké míry spjaté s městem Brnem. O spisovatelově životě a díle jsme rozmlouvali s jeho dcerou Ivanou Srbkovou, překladatelkou a bulharistkou působící ve Slovanské knihovně v Praze.

Letos v březnu uplynulo od narození vašeho otce devadesát let. Narodil se, jak známo, v rodině rolníka v Lesním Jakubově, nedaleko Náměště nad Oslavou. Ačkoli prožil většinu života v Brně, je dnes vnímán především jako básník pevně svázaný s venkovem, s rodným krajem Českomoravské vrchoviny. Souhlasíte s tímto hodnocením?

Osudy umělců vydají často na další samostatné plnohodnotné dílo. Troufám si říci, že tomu tak bylo i u tatínka. Ostatně krásně to vyjádřil otcův starší přítel básník Jan Zahradníček, když si do deníku poznamenal, že život je víc než literatura. Co do Vysočiny a literárních vzorů – tatínka dále velmi ovlivnilo přátelství s Jakubem Demlem, o jejichž seznámení zde vypovídá ukázka z Eliášova světla. Krajina v díle Jakuba Demla bylo také téma tatínkovy diplomové práce. A samozřejmě byl velkým ctitelem Otokara Březiny. Nejsem zrovna příznivcem literárního zařazování, škatulkování. Rodný kraj byl pro tatínka životně důležitý, představoval zdroj neustálé umělecké inspirace, já sama ho však vnímám především jako básníka duše, pro mne je nejvíc obohacující filozofický, meditativní rozměr jeho tvorby, kde krajina představuje onu překrásnou scénu, na níž myšlenky tančí... Vezměme si třeba závěrečnou báseň z našich ukázek Pouť. Nejde mimo jiné i o jakýsi „manuál“, jak dobře a přitom krásně žít? Dříve či později se k podobnému poznání, jakémusi krédu naší životní pouti, dopracujeme všichni. Jenže básník to umí pojmenovat...

To je zajímavý postřeh. Z kterého je ta báseň roku?

Tatínek ji napsal v nějakých svých pětadvaceti letech, možná i dříve. Na podobnou bilanci byl, dalo by se

říci, poměrně „mladý“. Ale na druhé straně – právě čtyřicítka představuje pro člověka jakýsi zlom, snad poprvé si vážně uvědomuje svoji pomíjivost, věk. A tatínek dostal navíc do té doby od života hojně impulsů... Já osobně si myslím, že čím dříve k podobnému „prozření“ dospějeme, tím lépe...

To už nebyl tak mladý, uvážíme-li navíc, co vše už měl za sebou... Ale ještě k těm literárním vlivům. Říká se, že poezie vašeho otce byla ovlivněna Janem Skácelem, jenž také patřil mezi jeho blízké přátele...

Ano, Jan Skácel a můj tatínek byli blízcí přátelé, ale to přátelství vzniklo později, nebylo z let tatínkových studií, scházeli se i jako rodiny, moje maminka například paní Skácelovou navštěvovala až do její smrti. (Já jsem od ní dostala k svatbě krásný ubrus a umělecký hedvábný šátek...) Ale otázka literárních vlivů – to je spíš parketa pro vědce a teoretiky. Já si myslím, že poezie obou básníků je krásná, hluboká, ale prostě „každá jiná“. U Skácela třeba cítím víc hravosti, lehkosti, zpěvnosti...

Vraťme se ještě na chvíli zpět k otcovým kořenům a jeho rodině...

Co do Lesního Jakubova a tatínkova rodu – to je kapitola sama pro sebe. Tatínkův otec, můj dědeček, byl velmi zajímavý člověk. V Jakubově působil i jako starosta, psal kroniku, četl v překladu antické klasiky. Sám nemohl studovat, a tak se velmi těšil z návštěv tatínkových přátel z dob vysokoškolských studií v Jakubově na „gruntu“, účastnil se jejich literárních de-

bat. Manželé Slavíkovi zde dokonce trávili svatební cestu. Podle rodinné legendy zachránil předek z rodu Suchých jednomu z Haugviců během kteréśi války život a on mu pak z vděčnosti dal statek v Jakubově zba-vený roboty. Ze statku dokonce vedla vysoká a dlouhá podzemní chodba. Návštěvy mého dědečka u nás v Brně mám navíc spojeny s až dobrodružným vyprávěním jeho zážitků z první světové války, kterou trávil jako voják v Bosně. Tatínka také svým odkazem velmi ovlivnil jeho strýc Rudolf Suchý, stavební inženýr, katolický kněz a básník, s nímž se minul v životě a smrti – je dochována rodinná fotografie rodu Suchých z Jakubova – tatínek na klíně své maminky jako miminko v zavinovačce, strýc Rudolf již průzračně bledý s pohledem jakoby zahleděným na onen svět...

To působí jako idylické dětství, ale pak přišla válka, během níž otec studoval klasické gymnázium v Brně...

Tatínek začal gymnázium studovat v Tišnově, bydlel na faře u svého strýce z mamčininy strany, katolického faráře. Po strýcově smrti přešel na klasické gymnázium v Brně na dnešní třídě Kapitána Jaroše, které ukončil v roce 1942 (mimochodem třeba tatínkovy znalosti latiny byly i po letech obdivuhodné). Jeho rod vždy sídlil v Jakubově na statku (dnes tam žije můj bratranec Jiří Suchý), takže tatínek bydlel v Brně na podnájmu, a to společně se svým starším bratrancem Františkem Soukopem, kterého velmi obdivoval. Ten se později zapojil do odbojové skupiny Obrana národa, byl zatčen a ve Stuttgartu popraven.

Tatínka ovlivnil i další bratranec z této rodiny, katolický kněz Josef Soukop. Působil mj. i v chrámu sv. Tomáše v Brně a byl velmi oblíbený, na jeho kázání prý chodili i ateisté, v kostele prý nebylo volného místa. V tomto směru byl v Brně podobně populární, jako je dnes P. Tomáš Halík v Praze v kostele Nejsvětějšího Salvátora. Později za totality byl devět let vězněn...

To jsou velmi pohnuté životní osudy. Co dělal otec během války, když dokončil studia?

Za války byly, jak známo, vysoké školy zavřeny, a tak tatínek pracoval doma v zemědělství.

A poválečná studia na brněnské Masarykově univerzitě?
Po válce studoval v letech 1945–1949 obor čeština a filozofie na Masarykově univerzitě. Tehdy bylo možné strávit část studia na Karlově univerzitě v Praze. Studenti zde vytvářeli skupinky podle svého zaměření a zájmů a do jedné z nich, kde působili mladí katoličtí básníci Emanuel Frynta, Ladislav Novák, Ladislav Dvořák, Ivan Slavík a prozaik Evžen Liška, se tatínek aktivně zapojil. Byl to podle všeho krásný čas mladistvých ideálů, naplněný vedle studia bohatým kulturním životem, diskusemi dlouho do noci. Únor 1948 je rozval po celé republice, ale přátelství zůstala... Tatínek rovněž moc rád vzpomínal na přednášky Jana Patočky z filozofie...

Otcova první sbírka Žernov vyšla v již zmíněném osudovém roce 1948, a jakoby předznamenala jeho smutný osud v padesátých letech...

Je to tak. Mám za to, že ve Vyšehradě si byli vědomi, že musejí vydat sbírku co nejdříve, dokud je to vůbec možné... Nebezpečí, úzkost, smutek je cítit nejenom z veršů samotných, ale i z rukopisných věnování přátelům. Původní vydání dnes opravdu existuje jen v několika vzácných exemplářích. Naše rodina například vlastní pouze jediný výtisk, který původně otec věnoval svému příteli básníku Bohumilu Pavlokovu a jeho ženě Blažě. Pavlok byl tatínkův kamarád z brněnských vysokoškolských studií, seznámil je Jan Zahradníček. V tehdejších bytě Pavlokových na Kamenné se často scházeli mladí literáti a studenti, tatínek u nich dokonce před ukončením studia nějaký čas bydlel...

V roce 1949 byl otec komunisty odsouzen za protistátní činnost na tři roky těžkého žaláře, které si také odseděl. O co tehdy šlo?

Tatínek byl zatčen za pomoc při ilegálním přechodu hranice a odsouzen za protistátní činnost na tři roky těžkého žaláře. Učil v té době na Střední dopravní škole ve Valticích a jeho bývalý kolega emeritní středoškolský profesor Ludvík Blaha na tyto události vzpomínal na konferenci u příležitosti tatínkova úmrtí v roce 2003. Tatínek a jeden učitel z Valtic se chystali převést jistého majora generálního štábu do Rakouska a profesor Blaha si živě pamatoval, jak se šli před nebezpečnou

noční cestou pomodlit... A dále uvedl, jak 20. května 1949 příslušníci policie „básníka a věřícího člověka“ zatkli dle jeho slov tím nejstupidnějším způsobem: vtrhli do jeho vyučovací hodiny a od studentů ho odvedli. Jeden student z tatínkovy třídy to profesoru Blahovi přišel oznámit do kabinetu a tlumočil mu tatínkovu prosbu, aby událost sdělil příteli, básníku Janu Zahradníčkovi, což Blaha splnil. Od tatínka vím, že major utíkal se svým synem a že se převedení podařilo.

Vyprávěl vám otec o podmínkách v tehdejší komunistické vězení?

Tatínek o tom všem mluvil zřídka a nikdy si nestěžoval. Jisté však je, že se z vězení vrátil s podlomeným zdravím. Přišel o zuby, měl dlouhodobé značné potíže se žaludkem. Je známou skutečností, že „kriminály“ 50. a třeba 80. let se nedají srovnávat. Vězni s dlouhodobými či doživotními tresty by nevydrželi „letitý nápor“ nočních směn, takže ti s kratšími tresty, jako byl třeba i můj tatínek, to brávali za ně. Ale během dne se po „šichtě“ ve velké místnosti s běžným ruchem nedalo spát... Tatínek vypadá na fotografiích po propuštění z vězení skoro jako z koncentráku. V porovnání s tím byla vojenská služba u PTP pro něho úlevou, hlavně také proto, že se zde setkal s Riem Preisnerem – a toto přátelství mu velmi pomohlo.

Literární večer věnovaný Josefu Suchému, Muzeum Kroměřížska, Kroměříž 14. 5. 1998. Foto Josef Ruszelák.

Pokud vím, otec nesměl publikovat až do roku 1966. Pak se vše na chvíli obrátilo k lepšímu...

Tatínek měl jít po návratu z PTP pracovat do dolů, ale jakýsi lékař se za něj zasadil, že by to prý nepřežil, a tak se otec mohl vyučit soustružníkem a působil až do roku 1968 v Závodu na kuličková ložiska v Brně-Lišni. Maminka, ač vzděláním sociální pracovnice, pracovala ve zdravotnictví a v jedné z brněnských nemocnic se tehdy uvolnilo místo knihovníka, ale ani to tatínkovi nebylo povoleno. Maminčin tatínek, můj dědeček, jak se tehdy říkalo živnostník, koupil rodičům dům v Brně-Maloměřicích, ale ten byl plný nájemníků, v 1. patře dokonce bydlel tajný... Dnes mi přijde skoro k neuvěření, že jsme několik let žili všichni včetně maminčina o 10 let mladšího bratra, který v té době v Brně studoval, v jedné jediné podkrovní místnosti, přičemž sociální zařízení bylo ve sklepě... Tatínek nemohl pracovat ve své profesi, ale v továrně v Lišni byli lidsky dobří lidé, jen ho i nadále vyčerpávaly noční služby. Jeho záživací potíže však jakoby zázrakem vyléčila tibetská houbička kefir, kterou mu věnoval jeden lékař, když klasická léčba neuspěla. Maminka byla názoru, že velkou měrou přispělo i celkové společenské uvolnění 60. let.

V roce 1968 získal otec místo redaktora v brněnském nakladatelství Blok, prý na přímluvu básníka Jana Skácela. Jak vnímal tuto pozitivní životní změnu?

Jan Skácel měl zásluhu i na vydání sbírky *Jitřenka v uchu jehly* v roce 1966, dokonce vymyslel její název. Co do místa redaktora v Bloku – tatínkovi se Skácel pak zmínil, že otcovi literární přátelé apelovali, aby „se Josefovi v Brně pomohlo“. Tatínka to překvapilo a samozřejmě potěšilo, a tak se od Skácela ještě dověděl, že nejvíc se za něho přimlouval a horoval za něj Ivan Slavík.

Váš otec zůstal redaktorem Bloku i během normalizace. Jak se mu tam – jako bývalému politickému vězni – podařilo udržet?

Myslím si, že měl štěstí na dobré lidi. Navíc Blok byl nevelké nakladatelství a sídlil v Brně, otec měl na starosti jako redaktor umění, literaturu, etnografii, vlastivědné publikace apod. Třeba v Odeonu by to jistě

možné nebylo. A vůbec v Praze. O štěstí mohu mluvit i já. Chodili jsme s rodiči pravidelně v neděli do kostela. A já chtěla na základní škole na prvním stupni navštěvovat i hodiny náboženství – upřímně řečeno hlavně proto, že tam chodily všechny moje nejlepší kamarádky. Jeden rok jsme musely jít dokonce požádat ředitele do ředitelny o souhlas, nestačila evidence u třídní učitelky. Mávnul nad tím tehdy rukou, ale především nám to žádné nenapsal do posudku, všechny jsme se dostaly na střední školy.

Proč jste si později na vysoké škole zvolila jako obor bulharistiku?

Obor čeština-bulharština jsem si na Masarykově univerzitě zvolila kvůli tzv. nepříznivému kádrovému profilu. Češtinu jsem studovat chtěla a na této kombinaci jsem měla šanci. Těžko bych se dostala na psychologii, která mě velmi lákala.

Výuka češtiny byla i tehdy (v letech 1975–1980) v Brně velmi kvalitní. Tak třeba profesor Milan Suchomel měl po roce 1968 značné potíže, ale na fakultě ho nechali, zůstal na pozici pouhého asistenta, ale učit směl. A takových případů bylo víc. Tyto situace jsou často o lidech. Pražské kolegyně mi říkaly, že něco takového by v Praze možné nebylo. Vysokoškolská léta patřila k mým nejhezčím vůbec, bulharistiku jsem si nakonec zamilovala a nikdy jsem své volby nelitovala. A navzdory kádrovému profilu mi pro výborné studijní výsledky nabídli po škole na bulharistice místo asistentky...

Ale zpět k vašemu otci. Ivo Harák nedávno napsal, že sedmdesátá a osmdesátá léta se u něj vyznačují poklesem tvůrčí energie a uměleckým hledáním sebe sama, což mohlo souviset s únavou normalizací a šedí tehdejšího života. Jak prožíval toto období?

To je těžká otázka. Goethe řekl něco v tom smyslu, že aby se člověk stal básníkem, musí být zamilován či nešťasten. Něco na tom je. Tatínkovi poezie pomáhala přežít všechna ta nelehká léta, bez psaní prostě nemohl být, šlo o něco tak pro život nezbytného, jako je třeba dýchání. Velkým štěstím až životní záchranou pro něho bylo manželství s maminkou, oba byli silné osobnosti, vzájemně se doplňovali a vytvořili vzácně harmonický pár. A u tatínka se také ujalo pro překonává-

Manželé Eliška a Josef Suchých doma v Brně-Maloměřicích, 1998. Foto: Josef Ruszelák.

ní životních těžkostí tolik potřebné maminčino semínko – smysl pro humor spojený s jiskřivou energií.

A je to taky věc názoru a literárního vkusu. Život prostě tatínkovi přinesl radosti, především rodinné; jinak žil, takže i jinak psal. Mamince třeba věnoval půvabný cyklus milostných veršů *Z tvého šatníku*. Věnoval se uměleckému překladu z němčiny a lužické srbštiny. Nesmírně se radoval z vnučky, mé dcery Kateřiny, o které napsal řadu fejetonů do *Lidové demokracie*. A věřte mi, existuje nemálo čtenářů, kteří právě tento optimistický tón v tatínkově tvorbě uvítali. Ostatně posuďte sám – báseň Česání vlasů na konci našeho rozhovoru je právě z onoho období 70.–80. let. Mluvil byste o poklesu tvůrčí energie? Pokud jste zmínil Jana Skácela, tady jako bych něco na způsob „skácelovské noty“ trochu cítila, ale možná se mýlím...

A o určitém rozradostnění, vyrovnání, zoptimistštění průběhem let směrem ke stáří se přece hovoří třeba i u Jana Nerudy, a to šlo o bezdětného starého mládence...

Je tady však ještě jedna skutečnost. Tatínek v roce 1985 prodělat těžký oboustranný zápal plic. Tehdy mu bylo doporučeno ihned přestat kouřit, což dodržel. Ale společnost cigarety mu při psaní velmi chyběla...

Jak vnímal otec zhroucení komunismu na podzim 1989? Nepřišla pro něj svoboda příliš pozdě, bylo mu nějakých 66 let, byl nemocný? Na druhé straně ale je zřejmé, že jeho tvorba jako by tím dostala nový impuls...

Tatínek se radoval nejen jako umělec, ale především jako člověk. Maminka velmi úspěšně pracovala po revoluci jako místostarostka Městské části Brno – Maloměřice a Obřany a on tu pracovní euforii sdílel s ní, pomáhal, kde bylo třeba. Těšil se z toho, že jeho milovaná vnučka Katka, která začala chodit do školy v roce 1990, je ušetřená oné „schizofrenie“, kterou jsem prožívala třeba já, kdy se jinak mluvilo doma a jinak ve škole. Že zatímco já jsem byla v rozpacích nad tím, že se učitelka stále dokola vyptává na onen rozpor mezi tatínkovým povoláním středoškolského profesora a zaměstnáním soustružníka, ona se chlubí, že má v pokojíčku stejnou lampu, jakou viděla v televizi „u Havla“...

Jsem bulharistka, tak si dovoluji zmínit alespoň fakt, že tatínek byl prvním českým básníkem, kterého Obec spisovatelů v roce 1990 vyslala na dny poezie do Sofie. Tatínkovo literární „turné“ po Bulharsku mělo velký úspěch, na což rád vzpomínal básník, překladatel a porevoluční kulturní atašé Bulharské republiky v Praze Vaťo Rakovskij.

Ale choroby se opět přihlásily... Až nakonec, ač u příležitosti svých 80. narozenin 1. března 2003 se tatínek ještě radoval z výboru *Srdce a kámen*, po dalším záchvatu mrtvice se domů vrátil už upoutaný na lůžko, takže se dá říci, že odchod na onen svět 30. května téhož roku byl pro něho vysvobozením.

Na rozdíl od řady jeho generačních soupeřů nebylo dosud zahájeno vydávání sebraných spisů vašeho otce. Proč? Tatínek byl skromný, nevzpomínám si, že by se o tom někdy zmínil. Maminka, věrná ochránkyně jeho literárního odkazu, si však sebrané spisy velmi přála...

Je to spíš otázka pro nakladatele. Doba se změnila. Vezmeme si například osud porevolučních sebraných spisů Bohumila Hrabala, a to šlo o autora téměř masově oblíbeného. „Byznys“ to rozhodně není, kdo si dnes domů pořídí sebrané spisy?

Přece však mají takové spisy svůj hluboký smysl badatelský, jsou dostupné uživatelům knihoven atd. Tatínkova tvorba se například stala námětem mnoha diplomových prací (i jeho vnučka Kateřina o něm napsala velmi zdařilou maturitní práci z češtiny). A i pro tyto a podobné případy a účely by takto bylo autorovo dílo komplexně k dispozici. Ze strany badatelů je

rovněž zájem o jeho písemnou pozůstalost, kterou pro Památník národního písemnictví v Praze na Strahově maminka zpracovávala... Takže já bych takový nakladatelský počín jednoznačně uvítala...

Co máte vy osobně jako dcera z otcovy tvorby nejraději? Čím si ho nejraději připomínáte?

Kamarádka mi říká, jak se mám – pro každou situaci mohu najít v tatínkově poezii radu. A nejen to – mám-li někomu přát k životnímu jubileu, k svatbě, k narození dítěte či vyjádřit soustrast s úmrtím blízkého, zalistuju v jeho knížkách... Takže nejmilovanější básně se střídají podle životních okolností... Velmi si vážím odkazu nejen svých rodičů, ale celého rodu z otcovy i matčiny strany, v něm cítím velkou sílu, takže tady ke mně trvale promlouvá báseň Kamenný dvůr. Co do duchovního života – posiluje mě Ohnivzdorný palouček, co do řeckého vztahu k vlasti – Domov. Ale mám-li citovat něco stručného a přitom vřelého i půvabného, je to báseň Česání vlasů ze sbírky *Strnadi nad sněhem*, kterou mi tatínek věnoval...

ČESÁNÍ VLASŮ

Česávala mi dcera vlasy,
doposud vidím chvěť se řasy
a drobná tvář se ke mně sklání,
sám červánek a usmívání.
A dosud cítím onu něhu,
s níž vlnka laská travu břehu,
než rozloučí se, dá jí sbohem
a zmizí v proudu za ostrohem...

Rozhovor připravil FRANTIŠEK MIKŠ.

Ivana Srbková (1955) absolvovala obor čeština-bulharština na FF MU v Brně. Působí v NK ČR – Slovanské knihovně. Zabývá se propagací bulharské kultury v Česku. Jako překladatelka se zaměřuje na současnou bulharskou literaturu; vedle knižních titulů (Gospodinov, Georgi: *Gaustin neboli Člověk s mnoha jmény*, 2004; týž: *Přirozený román*, 2005; Popov, Alek: *Zelný cyklus*, 2008) překládá i pro literární časopisy a pořady. Je autorkou populárně naučné publikace *Co víme i nevíme o Bulharsku* (2004).

„Tiše mě ubývá“

Z tvorby básníka Josefa Suchého

Eliášovo světlo

(O seznámení s Jakubem Demlem)

Ale nesmím zapomenout na básníka, v jehož slovech dostalo ono vábení jihu nový rozměr a jasnější podobu.

Když se rozpomínám, jak jsem ho poznal, jak jsem poznal i jiné lidi, kteří vyryli v mém životě rýhu nesmazatelnou, napadá mi: s kolika velkými živými mě seznámili mrtví...

Bylo to při pohřbu mého strýce z matčiny strany. Otec a básník stanuli při obřadech na hřbitově vedle sebe. Znali se už od dřívějška. Pod květnovým sluncem přepásaným velkopáteční černí jsem byl představen a pozván.

Přijel jsem k němu na kole po maturitě. Nevím, byla-li to výhoda či nevýhoda, že vstoupil do mého života před svými knihami. Kloním se spíš k prvním.

Vítala mě tehdy u zahradní branky pod stříbrným smrkem útlá a křehká „hradní panna ze století třináctého“, oděná jakoby obláčkem, za ní jsem cítil druhou éterickou postavu, cosi se odtud kladlo na vlasy jako pohlazení, cosi vyzařovalo úsměv, voněly řecké fialy, a potom promluvil ze široka rozkročeným, rozšafným hlasem on a zval mě do domu.

Můj ostych tál kupodivu rychleji, než by se dalo očekávat. Přispíval k tomu básníkův třaskavý humor, který tě vzal do kola jako při muzice, až se ti zatočila hlava. Nepoznal jsem snad dodnes srdečnějšího člověka, jako byl on. V té době jsem ovšem neměl tušení, nad jakými propastmi se tento smích vznáší a co vyvažuje.

Uhranutý jsem si prohlížel nevelký obraz na stěně jeho knihovny. Šlehalo z něho barvy jako peří ptáka ohniváka. Zeptal jsem se a dostalo se mi odpovědi, že je to dalmatská krajina při západu slunce.

Pak básník hovořil o Dubrovniku a oči mu hořely. Když jsem se loučil, daroval mi mezi jinými svou knihu, do níž vepsal: „Milý Jozífku; nezapomeňte putovat do Dubrovníka! Už kvůli mně!“

Tu knihu jsem otevřel při zpáteční cestě hned za vesnicí, tak jsem byl nedočkavý. Jeho slovo mě uvedlo do vytržení. Střídala se v něm pľnoční tma s řřavým poledním světlem, protikladné dálky se snoubily bleskem krátkého spojení. A potom. Přistupovalo k věcem jakoby zároveň ze všech čtyř světových stran.

Zvláštní. To, o čem jsem v knize četl, zvedalo se z plochy do prostoru, vystupovalo ze stránek a zaujímalo místo v krajině kolem. Tvary útlé, křehké a chvějné jak stěbla třeslice. Lehké jak prachové peří. A jiné svalnaté, tuhé a lesklé jak paže zápasníků. Tvrdé a těžké jak žulový balvan, na němž jsem seděl.

Tak se zrodilo pryskyřníkové stromořadí na lukách za potokem a poblíž jalovců vyrostl vavřínový háj. Tak se proměnil bílý zájezdni hostinec U svěžesti v dům setkání duší. Tak se ladily struny na pavučinové kytare jívý. A na obzoru, jehož jsem se dotýkal chřípím i očima, chrľila bez ustání lávu hyacintová sopka.

A zase hnědé hroudy a brázdy táhly se zvenčí ke mně a končily v knize. Mezi řádky se vlnil ve větru zelený oves, z květů kopretin se vznášeli motýli a usedali na květy slova, sunul se tudy pokojný pohled kolemjdoucího venkovana, a ve chvíli, kdy jsem se chystal s váháním obrátit jednu z překrásných stránek, položil se na ni stín mramorového oblaku s poštolkou, aby tam setrval navždy.

Když jsem tu knihu doma dočetl, byl jsem jako mladý topol, ohýbaný a hnaný větrem k jihu. Jako by tam na mě něco čekalo...

Elegie

Janu Zahradníčkovi

Tak smutno –
Ano, stále nás něco opouští.
Tak smutno –
To ty nejjemnější ze všech ztrát.

Jen lesy, lesy dodnes mají onen dech,
ostatní změnilo se.
Šeptají bolestně, jak zároveň by krev jim tekla z úst.

Tiše. Je třeba hlavu sklonit, pak pomalu krok
za krokem jít.

Tiše.
Neusilovat, nevzpínat se, nemířit.
Kdo chce, ten vzdaluje se již.
Tiše jít.

A hle,
ach, andělovy vlasy prýští dosud, jak jednou tudy
mihl se?

Nějaká svěžest dávná blíží se po rose,
jak čerstvé dřevo borové by štípal,
vůně a melodie vyvěrají
a na rtech sládnou.

To bylo tehdy. Já drobounký chlapec opodál stál.
Proti velikému červenému jablku slunce,
jež kutálelo se za obzor,
v zeleném sále lesa
hrála muzika,
dívky jak kopretinky ve vánku
v náručí chlapců vznášely se tam.

Tě modré závratí,
když hlavy dvě se dotknuly
a pousmály plaše.
Potom pozvolna tu krásu někdo zhášel,
nad zapadlým sluncem kvetly bledé petrklíče,
křídlovka samotná vyzpěvovala
a zatesknulo ticho.
I stromy opustily mě,

byl jsem sám
a zaplakal, jak bych měl umřít.
Nastaly hvězdy.

— — —

Tak dávno
a má dětská rána přece nezhojila se.
Když se stmívá, tichý vím,
že daleko až za obzorem světa
hrá čistá muzika
a tancuje tam, výská útlé jaro, navždy nepřítomné zde.

A dosud v této chvíli
květinou, již u nás říkají závoj,
někdo se lunny dotýká.
A hvězdy teskní –

Ze soumraku

Ladislavu Dvořákovi

Takový soumrak – pozvolna a jistě
nezřené nehty mračna trhaly,
až vyšlo nebe
nahé jako dávná freska.

Tam byli, odtud blížili se
velmi útlí, skoro průhlední,
podobní
zhmotnělým vánkům,
na obličej si ruce kladli,
míjeli s hlavou zvrácenou
jak v závratí.

Cítil jsem tam tak blízko
podoby svých dědů
a mému strýci Rudolfovi
poslední pramínek krve
tekl z úst,
maminka

přecházejíc hranici
očíma modrýma
těmi hlubokými tesknými oblohami
naposled obklopila mě,
ale to nebolelo.

Někdo se blížil zezadu,
otvíral náruč,
chystal se promluvit,
jako když puká poupě růže.

Kdykoli jsem se pohnul,
mnoho jiných vyvstávalo jak sen,
který se zrovna stává skutečností
a také každým dechem jsem jich tolik vzbouzel,

tak krásní bez veškerých šatů světa
nesli se trošku nad zemí,
ach, není jediného člověka,
jehož bych nemiloval.

Dotýkal jsem se potom věcí
a nesmělá mlčenlivá světla se rozsvěcovala,
melodie jindy velmi pomíjivá
ovíjela mě přitom pomalounku, neustále
jak závatný nekonečný sladký šál.

Býval bych nikdy nevěřil,
jak lidé mohou mít vlastnosti květin.
Tak tiší, tiší míhali se
pohnuti
a každý ke mně vzhlédl,
jen tak se tázal, dychtil, úpěl nebo usmíval se.

Byla to chvíle,
kdy jsou pruty z vrb už dobré
na otloukání píšťaly,
z večera je velechrám březové vůně,
ptáci jen crčí jak tenké varhany,
tráva je tolik zelená, že hoří,
a všichni máme zlaté vlasy
a všichni máme zlaté oči.

Tak sladko – ten
překrásný soumrak stále ještě nepřechází,
ale
kdo jenom tolik
najednou rozesmutnil moje prsty?
Ustaly teskně,
ani se nepohnou.
A nikdy se to nenavráť.

*(Básně z prvotiny Žernov, jejíž sazba byla po zatčení
autora rozmetána a podařilo se zachránit pouze
několik výtisků.)*

Osudy

Jak strnad v drápech jestřába
to tiklo.
Pak
veliké ticho přelilo se a šumí dokola.

V prachu jsou všechny Babylony, které budoval.
Jsi sám.
Cos miloval,
prošlo rukama tvýma
jak voda, jak povětrí.
Nepatří ti nic.
Ještě pohled zpátky.
Bylo to půvabné
a utkvívá to dosud křehké –
popel věcí právě shořelých.
Jako by byly a přece nejsou již.
Srdce se ještě vzpouzí, dotlouká.

Utiš se. Neplač. Neváhej. Cesta vede jinam.
Vysoká chvíle nebývá dána dvakráte.

A podívej se. Tento prostor, jak ti prohlubuje oči,
je skutečná krajina osudu.
Nezapomeneš strom –
pěšinu v trávě, která něžně svírá,
pahorky, které popásají se.

Tady je čistý podzim.
Pokojná melodie vyvěrá –
průzračná dálka modrá
s odletem ptáků smířená.
Nepláče nikdo.
Pozvolna sladká závrať zachvacuje tě –

Ale žes dosud v půli cesty,
obrácen zpátky vidíš:
tam ti dva
červeným úpěním obklopeni
drží se. Teď
pustili ruce jako srostlé –
Crčí krev.
A strhl je opačný vítr.

Umřela matka.
Odtud a odtud crčí krev,
všude je vzdutá hladina
a muky,
až se hory třesou
z jejího mlčení.

Pohled. Nenaříkej. V končině této nemá místa pláč.
List odevzdal se. Klasy. Ptáci jinam.
Všechno se odevzdává.
Všechno se navrácí.
Křišťál.
Pahrbky věčné se pasou
po tichém obzoru.

Tak tedy zde v pohodě zraje
ovoce rozluky.
A bude sladké
v den sklizně – – –

(Jitřenka v uchu jehly)

Nezmate mne

Na stole prsty,
na mrtvých hlína,
nad živými dům.
Povětrí vře.
V základech zvolna voda vzlíná
nezdržitelná jako mor.

Nezmate mne,
že mnohde v pokojích
se teplo zdá
pohotové
zkřehlého obvázat –
tam ti dva se právě políbili
a za ruce se berou děti –

Okna jsou vytlučena.
Rozlity všechny sklenice.
Na nábytku si dělá hnízdo
déšť a sníh.
Krbý jsou zhašeny.
Až v kostech mám ten dvojnásobný chlad –
Všude je venku – všude slepo.
Nepochopitelné černé potoky tu tekou –
Kdekoli mezi stromy cítit lidi plápolat –
Jiní jako by viseli a ve větru
sem tam o sebe zavádí –
taková smutná je to řeč –

Je tento okamžik pln úst,
co vzdychla naposled.

(Jitřenka v uchu jehly)

Úděl

Křivolace
štván z místa na místo –
se slunce do stínu –
s prostranství do tísně –
zároveň ovšem
vždy o stupeň níž –

krom toho zpovzdálí
sledován vysokým
supím tónem
dospíváš posléze k určité hranici,
která má takovou tvář:

několik infernálních mračen Rouaultových nahoře,
dole pak po zemi
lebečně lysé
štítivě do svítek se svinují barvy,
sloupaná plet' věcí.

Svah po levici –
Zeď po pravici.

Tedy zde,
poněvadž znovu a znovu
odmítáš cestu provazu a skoby,
zbývá ti věru málo utěšlivý,
avšak důstojnější
úděl Sisyfa.

(Jitřenka v uchu jehly)

* * *

Nebývá lehkou člověku v době
podzimní rovnodennosti
když vidí,
jak pták a jablko se chystají
k odletu ze zahrad,
když cítí, jak dobré se krátí
a zlé natahuje,
když projde poloprázdnou komorou
a neví,
zdali se při skrovných zásobách dočká
zimního slunovratu
a jara...

(Ve znamení vah)

* * *

Čtyři řádky stromů na sněhu
jak první sloka básně,
kterou nemohu hnout dál.

Ze zdola se dere k světlu něco radostného.

Petrklíčově to přešlapuje kolem,
bohužel neprojde
uzoučkou brankou k duši
za ostnatým drátem.

(Ve znamení vah)

* * *

Pták má své peří a hnízdo,
ústřice lasturu.

Ale já –
pro mne jako by nebylo na zemi místa,
kam bych se skryl.

Jsem kůží na trhu.
A všemu na dostřel.
Všude na dosah zlého.
Dobrého pomalu.

K večeru růžovým
jak čerstvě napadený sníh.

Tiše mne ubývá.
A pod chodidly chodců
sejdu brzy...

(Ve znamení vah)

* * *

Ačkoli nohama se země dotýkám,
jdu vlastně duší.

To duše nese tělo na zádech
a časem vleče za sebou jak cár.

Tělo se vzpouzí,
má ústa plačtivá i výmluvná
a snáší popeleční důkazy.

Tělo se zpátky obrací
a míří do země.

A duše neodpovídá,
jde, hledí před sebe
a vidí v dálce safírový květ.

A když jej nevidí,
utvrzuje se, že jej uvidí.

Tělo reptá, duše mlčí.
Trpělivě nese kupředu
malověrného na zádech
a vidí v dálce safírový květ.

(Ve znamení vah)

Děšť

Jako když tuhé,
temně zelené lupeny lopuchu zvedá
a zase přiklápí zvědavý vítr,
za oknem šumí déšť.

Ale duše
zřetelně cítí své dno pokryté údery
a je jí úzko
z tolika nezvratných důkazů pádu – – –

(Ocínová flétna)

Smlouva

Stále tu cosi schází –
stále se čehosi nedostává.

Ale smlouva,
kterou jsme uzavřeli kdysi
s kořenem borovice,
platí až dodnes.
Ba v druhé půli,
kdy cesta se počíná svažovat,
skoro tím spíš –

Jenže se ostýcháme
rozhrnout nevinnost jak houští –
vykročit po mechových stupních
k hostinci U vstavače,
kde se při luně tančí
doposud polka a valčík,
abychom nevydělali konvalinkovou mládež
a svého dvojníka
tváří, zoranou rádlom
tolika třesutých let – – –

(Ocúnová flétna)

Slzy věcí

Ivanu Slavíkovi

Tváří v tvář pozdnímu červánku
neklidným ptákem,
co s větve na větev poposedá,
je duše.

Anebo v pomlkách
to křišťálově
klove a naráží v kupuli ze skla –

O pláči,
který se ozývá ve čtvrtém rozměru,
svědčí tu slzy věcí – – –

(Ocúnová flétna)

Pouť

P o l é t a j s e m č e k a l c o s i o d ž i v o t a .

A bylo to trmácení lesem
kosmatým svrchu tak,
že nevidět na krok.
Dole mokvání černé stojaté vody,
konoušky třasovisk,
řezavá ostrice mokřin.

P o z d ě j i j s e m s e s t a l s k r o m n ě j š í m .

I začalo ubývat tmy,
les řídnul,
odlehčenými kroky jsem se dotýkal mechu,
voněla tráva,
jahody kvetly v šerozeleni,
vzdálený kos tříbil flétnu.

N y n í n e č e k á m u ž o d ž i v o t a n i c .

A kupodivu je mi,
jako bych vstupoval do otevřené krajiny,
kde najdu všechno.

(Okov)

Jekyll a Hyde

Dvojí já

JIŘÍ HANUŠ

Nepoznávám se ve svých skutcích; vždyť nedělám to, co chci, nýbrž to, co nenávídím. (...) Objevují tedy nový zákon: Když chci činit dobro, mám v dosahu jen zlo. Ve své nejvnitřnější bytosti s radostí souhlasím se zákonem Božím; když však mám jednat, pozoruji, že jiný zákon vede boj proti zákonu, kterému se podřizuje má mysl, a činí mě zajatcem zákona hříchu, kterému se podřizují mé údy. Jak ubohý jsem to člověk! Kdo mě vysvobodí z tohoto těla smrti?

Římanům 7, 15; 21–24

Život Roberta Louise Stevensona byl zvláštní, do jisté míry rozeklaný jako život jeho postav. Na jedné straně chmurná kalvinistická výchova, na druhé straně touha po plnosti života, na jedné straně cesty po zámorí, na druhé straně zdravotní omezení, nutící autora po spočinutí v bezpečných přístavech. Byla zde přítomna i jistá rozporuplnost vnitřní, o které tak pěkně napsal Jan Čep v doslovu k překladu *Pokladu na ostrově*:

„Miloval odvahu a mužné ctnosti, ctnosti činné a válečnické, nebo řekněme přímo ctnosti vojevůdcovské, jeho ironický osud ho však udělal takřka na celý život, ostatně nedlouhý, invalidou a rekonvalescentem a přinutil ho hledat náhradu za své skutečné činy ve výtvorech obraznosti. A Stevenson byl umělec tělem i duší, měl vášnivý poměr ke slovu a k jeho zvukové kráse.

Vedle tohoto světelného, arielovského živlu byl však v jeho povaze také živel kalný, hamletovský, těžkomyslný. Stevenson mívával návaly duševní skleslosti, podrážděnosti, býval nedůtklivý a prchlivý. Jeho nepřátelé – nebo spíše ti, kdož nenáleželi ke kruhu jeho osobních přátel a citelů – zdůrazňují jeho ješitnosti, a berouce za slovo

jeho samého, prohlašují, že to byl egoista, který miloval lidi jenom proto, že oni milovali jeho a že se o něho zajímali. Jisto je, že byl šlechetný a rytířský do krajnosti...“ (s. 57–58)

Tedy určitá vnitřní nejednotnost, rozporuplnost, ambivalence, s níž bylo Stevensonovi dáno žít. Možná to byl i jeden z důvodů nejosobnějších, který ho přiměl napsat povídku o doktoru Jekylllovi a panu Hydoovi, kdo ví.

Dr. Harry Jekyll byl mužem inteligentním, společenským, vlídným, oblíbeným ve společnosti. Jeho nitro však rozežírala tížádost. Na jedné straně si chtěl užívat života, a to nad míru určenou společenskou konvencí, na straně druhé chtěl žít na veřejnosti s nezkaženou pověstí. Ve své vlastní výpovědi to popsal tak, že pociťoval hluboký předěl mezi oblastmi dobra a zla, mezi svářícími se silami ve své vlastní osobnosti. Byla to opravdu velice pozoruhodná povaha:

„Ačkoli jsem vlastně vedl podvojný život, nebyl jsem vůbec pokrytec – obě stránky mé povahy byly smrtelně vážné: se stejnou opravdovostí jsem se vrhal do hanebností, jako jsem v životě veřejném usiloval o vědní pokrok nebo o úlevu v soužení a útrapách mých bližních. A tak mi mé vědecké bádání, veskrze zaměřené k mystice a transcendentálním sférám, hodně přispělo, že jsem si velmi jasně uvědomoval boj mezi mými dvěma bytostnými elementy. Každým dnem a obojí poznávací schopností, etickou i rozumovou, jsem se takto ustavičně přibližoval pravdě, jejíž částečné objevení mě nevyhnutelně přivedlo k tak strašlivému ztroskotání: že člověk není bytost celistvá, ale rozdvojená.“ (s. 79)

Vědecké, či spíše paravědecké zájmy přivedou rozervaného přírodovědce k podivnému experimentu, zda by se totiž dva protikladné elementy jeho jediné osobnosti daly rozpojit. Na počátku jeho pokusů je tedy svého druhu odborný zájem, v němž je ještě hluboce přítomná Jekylllova starost o lidstvo, o vědecký pokrok, tolik drahý jeho současníkům na Ostrovech i na kontinentě:

„Říkal jsem si: kdyby se každý z nich mohl vtělit v jiného jedince, zbavil by se život všeho, co je v něm nenesitelné – hříšník by si mohl jít svou cestou, osvobozen od ctižádostivých snah a od výčitek svědomí svého ctnostnějšího dvojníka, a spravedlivý by se mohl vytrvale a bezpečně ubírat svou strnou stezkou, mohl by konat dobré skutky, v nichž nachází zalíbení, a nehrozila by mu pohana a kající pokuta za zlo spáchané tím druhým. Je to kletba lidstva, že dva zcela nesourodé pruty jsou takto spolu svázány – že ti protinožci musí spolu ustavičně zápasit ve zmučeném lůně vědomí.“ (s. 79)

Antropologickou skutečnost, danost provázanosti dobra a zla v jedné lidské bytosti, se hlavní hrdina pokusí překonat, a to prostřednictvím domácí laboratoře (jak typické pro anglickou vědu 19. století: domácí laboratoře!). Zde se po mnoha neúspěšných pokusech podaří Jekylllovi nemožné – oddělit ctnostné Já od svého tělesnějšího, hříšnějšího Já. Doktor Jekyll stvořil pana Hyda, s pomocí chemické sloučeniny, bez ohledu na pochybnosti, které při svých experimentech pociťoval. Z jedné bytosti se ovšem nestaly jednoduše dvě, které by si šly po svých. Dr. Jekyll se pouze na čas proměňoval v pana Hyda, nejdříve na chvíli a řízeně, později na stále delší dobu a bez ohledu na to, co chtělo a po čem toužilo jeho druhé, stvořitelské Já. Pan Hyde zkrátka získával moc na úkor pana Jekylla, který jej přestal ovládat. A z vědeckého pokusu byla rázem tragédie!

Je otázka, zda úspěch Stevensonovy povídky od druhé poloviny 80. let 19. století až po dnešek nespocívá mimo jiné ve faktu, že si nejsme jisti, k jakému žánru máme tento text přiřknout. Je to moralita varující soukromé badatele před nebezpečnými výzkumy a současně je ironizující? Je to jeden z prvních hororových příběhů, líčících mnohokrát s děsivou přímočarostí a detailností „proměnu“ hlavního hrdiny

z ctnostného muže v bídáka – což je mimochodem jedno z filmových klišé století dvacátého? Anebo se jedná o zakladatelský příběh vědeckého sci-fi, na který mohli i v následujícím století navázat další autoři, například Američan Ray Bradbury (u kterého je mimochodem blízkost sci-fi a hororu zřejmá)? Nebo se jedná o psychologickou novelu připomínající blízké studium Já s jeho temnými silami na jisté vídeňské lenošce? Pro psychologizující výklad by určité svědčily následující úvahy pana Jekylla, který v nich popisuje postupující destrukci své původní osobnosti:

„Mé dvě povahy měly společnou paměť, ale všechny ostatní schopnosti byly mezi ně rozděleny velmi nerovnoměrně. Jekyll (který se skládal z obou) někdy se zřejmými obavami, jindy zas chtivě a s gustem ze sebe vyloučil Hyda a bral účast v jeho zábavách a dobrodružstvích, ale Hyde na Jekylla vůbec nedbal, leda jen potud, pokud si nějaký bandita z hor připomene jeskyni, v níž se může skrýt před pronásledováním. Jekyll měl více než otcovský zájem o Hyda, kdežto Hyde byl vůči Jekylllovi lhostejný jako nezdárný syn. Rozhodnout se provždy pro Jekylla znamenalo umrtvit v sobě všechny choutky, jež jsem dlouho potají ukájel a jimž jsem v poslední době bezuzdně hověl. Rozhodnout se pro Hyda znamenalo odumřít tisícovým zájmům a ctižádostivým snahám, rázem a provždy se octnout bez přátel a upadnout v opovržení. Zdá se možná, že to nebyla těžká volba, ale padala zde na váhu ještě jedna okolnost. Jekyll by totiž musel snášet citelná muka ve výhni odříkání, kdežto Hyde by si ani neuvědomoval, co ztratil.“ (s. 88)

Psychologicky přesvědčivý je i „postupný a pomalý sestup do propasti“, který autor líčí se zvláštním důrazem. Pokud se již dr. Jekyll rozhodne, že pana Hyda zničí a nebude jej více vyvolávat, při každém dalším zaváhání vůle je pan Hyde silnější, nenasytnější, bezuzdnější, násilnější. Příběh se ostatně vyhróti právě chvíli, kdy se pan Hyde neovládne a zavraždí nevinného chodce. Povídka poté dostane spád a děj se nezadržitelně blíží k tragédii – smrti Já jekylllovského, a tudíž i hydovského.

O detektivní příběh, a to ne ledajaký, se jedná díky spisovatelově vypravěčskému talentu. Čtenář je

Jekyll a Hyde. Kreslila Anička Balíková.

postupně vtahován do děje a neví dopředu, kdo je vlastně ten tajuplný pan Hyde, který se čas od času zjeví v ulicích města. Stevenson nechává zapeklitý případ luštit přátele pana Jekylla, právníka a lékaře, kteří jen postupně a s velkou námahou prozkoumávají celou záhadu. Na své si zde přišel i Stevenson, jak jej známe z *Ostrova pokladů* – vypravěč akčních příhod, které jsou plny detailů a současně poezie:

„Vida, to přece není hlas Jekyllův – to je hlas Hydův!“ vykřikl advokát. „Poole, vyrazte dveře!“ Poole se přes rameno rozpráhl sekerou, padla rána, až se otrásl celý dům, a dveře potažené rudým sukrem poskočily v zámku i ve stěžích. V pracovně se rozlehl příšerný skřek, jakoby vyděšeného zvířete. Sekera se rozmáchla znovu, a znovu zapraskaly dveřní výplně a veřeje se zatřásly. Čtyřikrát padla rána, ale dřevo bylo tvrdé a řemeslná práce byla znamenitá. Až při páté ráně zámek praskl a trosky dveří třískly na koberec v pracovně.

Útočníci, polekaní vlastním řáděním a náhlým tichem, trochu ucouvli a nakoukli dovnitř. Uviděli před sebou pracovnu v klidném světle lampy, v krbu hořel a praskal vydatný oheň, kotlík si bučel slabým sykotem, tu a tam otevřená zásuvka, na psacím stole pěkně urovanané hromádky papírů a poblíž krbu stolek prostřený k čaji – člověk by řekl: nejklidnější pokoj, a nebyt zasklených skříní plných chemikálií, nejnórmálnější pokoj té noci v celém Londýně.“ (s. 65–66)

Podobnou scénu mohl prožít i mladý plavčík z *Ostrova pokladů*. Čtenář přímo slyší zvuk praskajícího dřeva a svištění sekery! Mistrovský je autorův popis, který se vyžívá především v interiérech. Mimo chodem, máloco tak nadchne u anglických romanopisců jako popisy pokojů, pověstných salónů, ale třeba i půd a různých sklepů. V tom jsou Angličané nedostižní – lépe už umějí líčit jen jídelní zvyklosti a různé druhy chodu! I v novele o nešťastném vědci Jekyllovi nalezneme popisy tohoto druhu, například v případě nalezení druhého bytu pronajatého Edwardem Hydem. A jak se daří Stevensonovi charakterizovat temnou duševní stránku svého nešťastného hrdiny – díky popisu typického londýnského podzimu:

„Zatím už bylo ráno, skoro devět, a snesla se první podzimní mlha. Oblohu zahalil hustý čokoládový příkrov, ale vítr ustavičně rozháněl a rozrážel nakupené vodní páry, a jak se drožka opatrně plížila z ulice do ulice, byl pan Utterson svědkem podivuhodného střídání různých odstínů a barev soumraku – někde byla tma jako pozdě večer, jinde se zas roztřela zlověstná, rezavá zář jako odraz nějakého podivného obrovského požáru, tu se zas na okamžik mlha úplně roztrhla a jejími rozkolotanými kotouči prudce prorazil snop slunečních paprsků. Neutěšená čtvrt Soho, když ji advokát viděl v takových náhlých proměnách, s blátivými ulicemi, ošuntělými chodci a svítilnami, jež snad nebyly ráno ani zhašeny, nebo byly znovu rozsvíceny, aby zápolily s opětným náporom ponuré tmy – ta neutěšená čtvrt mu připadala jako nějaké město ve strašidelném snu.“ (s. 43–44)

Do jaké míry samotná městská čtvrt odpovídá neutěšené, temné, „rezaté“ tváři Edwarda Hyda, do jaké míry se zde kryje podmračená městská tvářnost s duší člověka, kterého opouští jeho ctnostná polovina? Do jaké míry špinavé uličky, otrhané děti, hokynářské krámky, ženy opilé kořalkou dokreslují duši člověka, který se pod vlivem neznámé chemické sloučeniny proměnil ve zrůdu? Ostatně, čím by byla dobrá anglická detektivka bez londýnských mlh?

Co se týče filmových zpracování, většinou dali tvůrci přednost hororovému prvku. I nejzdařilejší zpracování z roku 1941, kde se tvůrci odvážně pustili

do předvedení proměny Jekylla v Hyda a samozřejmě naopak takzvaně v „přímém přenosu“, bylo pouze volným zpracováním na motivy románu – zřejmě proto, aby mohla být angažována (samozřejmě vynikající!) herečka Ingrid Bergmanová. V tomto filmu byl však alespoň zvyrazněn jeden z podstatných aspektů předlohy – doktor Jekyll proměněný v Hyda už se vůbec nekontroluje, neovládá: zlo prostupuje člověka dokonale, bez možnosti obrany, bez možnosti východiska. Příběh může končit pouze smrtí, která je pro nešťastného vědce vlastně vysvobozením.

Ale ať už jde o dobrou detektivku, horor, či sci-fi, je to podružné. To, čím je nesen příběh rozdělené lidské bytosti, je onen paradox křesťanské antropologie, respektive sama její trest. Jak ubohý jsem to člověk! praví apoštol a rozvádí svou nauku o lidském rozdělení: mysl s radostí přijímá dobro, v lidském konání ale dobro mizí, člověk se stává zajatcem „zákona hříchu“. Zajímavá je na tom především skutečnost, že Pavel neprovádí tuto sebeanalýzu na své staré židovské existenci, jako by si chtěl stěžovat na svou minulost, ale na své obrácené, křesťanské, pokřtěné bytosti, která by už měla být takových nedokonalostí prosta. Ale není. Skutečnost tohoto rozdělení je zřejmě antropologická konstanta, ale její míra je u každého člověka jiná – proto si s ní mohl koneckonců pohrát i anglický spisovatel osmnáct století po svatém Pavlovi, a radikalizovat tak tento základní problém až do krajnosti.

Avšak právě druhá polovina 19. století, v jejíž části prožil Robert Stevenson svůj život, začala být na tuto „antropologickou konstantu“ opět velmi citlivá (i když jí tak neříkala), a to v několikerém smyslu. Objevují se nečekané vědecké cesty, které se týkají dobývání vnějšího prostoru Země, ale i vnitřního prostoru člověka. Objevují se myšlenky o novém, neprozkoumaném vesmíru, který tvoří lidská duše s jejími mohutnostmi. Objevuje se představa, že člověk bude moci zakusit dobrodružství poznání jako nikdy předtím. Lidské Já se stane novým vesmírem, jehož zákony údajně vytvoří prostor k odbornému průzkumu.

Stevensonova „alegorická moralita“ (Jan Čep) tudíž cosi podstatného vypovídá nejen o tomto „znamení času“ posledních desetiletí 19. století. Umožňuje také

zamyšlení nad hranicemi takového průzkumu a jeho tragédiemi. Umožňuje také zamyšlení nad tím, co je to zlo. Většinou totiž je pro nás zlo něco objektivního, jako třeba bolest nebo smrt, nebo to, co způsobujeme druhým, jako třeba ponižování, vandalství nebo teror. Je pak zlo jaksi chladné, vypočítavé, neadresné, jako je sobectví, bezohlednost, hrabivost, lhostejnost, popřípadě zlo, které sice není násilné, ale poškozuje druhé lidi, respektive lidské vztahy a podrývá důvěru ve společnost (Jan Sokol). Stevenson nám však v Jekyllovi a Hydovi ukázal ještě další z mnoha forem zla. Zlo, které se na počátku jeví jako dobro pro společnost a jednotlivce, a teprve později se vyjeví jeho pravá povaha. Zlo, které je formou utopie, protože chce překonat omezení, jež tvoří jádro a podstatu člověka.

Ale ještě jedna drobnost na závěr. Stevensonovy povídky jsou často naplněny jemným poukazem k tomu, co překonává těžké, ba tragické životní chvíle. Elity v jeho pojetí jsou plné ušlechtilých ctností, k nimž patří upřímnost, ochota pomoci, statečnost, stavovská čest. I osud nešťastného Jekylla, jakkoli špatně skončí, je obetkán tímto předivem přátelství, které je ochotno vnímat nouzi a pomoci v těžkostech. Přátelství je u Stevensona postaveno velmi, velmi vysoko a dokáže odvrátit, či alespoň umenšit mnoho zla. V tomto případě však nedokázalo odvrátit zkázu. Jsou situace, kdy je rozvrat a pád člověka neodvratitelný ničím. Smrt přichází spíše jako vysvobození z nesnesitelné trýzně.

Literatura:

Dr. Jekyll a Mr. Hyde. Film USA z roku 1941. Režie Victor Fleming, v hlavní roli Spencer Tracy.

Sokol, Jan: *Člověk a náboženství. Proměny vztahu člověka k posvátnému.* Exkurz: problém a teodicea, s. 217–219. Portál, Praha 2004.

Stevenson, Robert Louis: *Podivný případ dr. Jekylla a pana Hyda.* Odeon, Praha 1965. Přeložila Jarmila Fastrová. Vyšlo společně s povídkami Franchardský poklad a Falesánské pobřeží.

Stevenson, Robert Louis: *Essaye.* Vetus Via 1999. Zde též citovaný doslov Jana Čepa z knihy *Poklad na ostrově.*

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Léta pro mne překládání bylo jen hýčkanou představou

Rozhovor s Jiřím Reynkem

JOSEF MLEJNEK

Překladaťel Jiří REYNEK je synem básníka a výtvarníka Bohuslava Reynka (1892–1971) a francouzské básnířky Suzanne Renaudové (1889–1964), takže je od dětství vybaven dvěma rodnými jazyky. Spolu s o rok starším bratrem Danielelem a jeho dětmi žije v domě po rodičích v Petrkově. Jiří celý život (narodil se 5. července 1929) pracoval v místním JZD. Překládání se soustavně věnuje posledních zhruba dvacet let. Přeložil prozaická díla Henriho Pourrata a Jeana Giona, poezii Francise Jammesa. K vydání je připraven jeho překlad sbírky francouzské básnířky Marie Noël *Zpěvy podzimů*, přeložil rovněž několik básní z pozůstalosti své matky.

Tvoji rodiče byli generačními vrstevníky s Marií Noël. Dopisovali si s ní? Znali se s ní osobně?

Tenkrát bylo celkem běžné, že se lidé tak moc nenavštěvovali, nevyhledávali se. Nebylo to jako dneska, že se každý většinou s každým seznámí osobně. Navíc byla Marie tenkrát známá jen jisté elitě a byla dlouho i upozaděná jednoduše proto, že nežila v Paříži a neměla velké kontakty s pařížským literárním světem. Měla sice mezi svými přáteli velice významné literáty, ale pokud byla už tenkrát celebritou, tak šlo o celebritu velice skrytou. Maminka měla nicméně její knížky už v třicátých letech. Byly to dvě sbírky básní, *Radostný růženec* a *Zpěvy slitování*. Maminka měla tehdy v Grenoblu přítelkyni, jistou paní Mionovou, kterou měla velice ráda. Ona byla vdaná a moc chtěla mít děti, ale její manžel si je nepřál. Chodívala k nám na návštěvu, brala si mne do náručí a citovala Marii Noël, právě z *Radostného růžence* jeden velice pěkný verš, který neznám z paměti. Takže v tomto okruhu lidí žilo dílo Marie Noël docela intenzivně.

Byli rodiče alespoň v písemném kontaktu s básnířkou?

Nebyli. Po válce to nebylo možné, před válkou by to šlo, ale oba rodiče byli dost nesmělí. Ačkoli obdivovali

takového Henriho Pourrata, tak patrně nepovažovali za docela normální se takhle prezentovat.

Nevtíravost plachých tvůrců. Ale třeba s Bernanosem si pan Reynek psal?

Vyměnili si pár dopisů, ale to bylo tím, že tatínek měl možnost se s ním osobně setkat v Grenoblu při nějaké přednášce. Navázat kontakt bylo pak jednodušší. Kdežto cestovat do Auvergne za Pourratem už bylo složitější, i když by se tam rádi vydali. Navíc jsme byli tehdy s Daníkem malí, rodiče se o nás starali, museli vycházet se skromnými financemi. Bylo hodně různých jiných překážek, ale i zde hrál roli jejich ostych. A sociální kontakty tehdy skutečně nebyly tak samozřejmé jako dnes. Později, už po válce, jsme dostali první nabídku knih z Francie, už si nevzpomínám, jak to k nám zabloudilo. Tatínek objednal sbírku, kterou jsem právě přeložil, a ta se tady, u nás v domě, těšila velkému uznání.

Kdo ji kromě rodičů ještě četl?

Já jsem se na ni těšil, protože to byla první knížka, která nám po válce přišla z Francie, moc jsem chtěl ji číst, ale bylo mi tehdy kolem šestnácti let a příliš jsem jí nerozuměl. Ale zvláštní úcta ke knize ve mně zůstala,

a to mne nakonec po těch šedesáti a více letech přimělo k tomu, že ji budu překládat.

Byla to jenom úcta?

Tenkrát jako kluk jsem od ní čekal cosi jiného. Jsou tam místa, která nejsou pro úplně mladého člověka.

Nemá v sobě potřebný rejstřík, aby je mohl odpovídajícím způsobem odebrat?

Jsou to místa příliš hořká a příliš mimo jeho zkušenost.

Před Marií jsi překládal Francise Jammesa. V čem jsou srovnatelní?

Myslím, že oba jsou především hodně jiní. Co se týče formy, připomíná mi Marie Noël více Péguyho než Jammesa. I hudbou verše a zacílením své poezie. Oba jsou sice označováni za katolické básníky, ale to je přece jen trochu rychlý soud. Že jsou oba, Noël i Jammes, katolíci, to platí, ale prožívání právě této skutečnosti je u Marie Noël vnitřnější. A možná intenzivnější, i když Jammes není plochý věřící. Je možná trochu víc roztěkaný.

A není více obrácený ven než dovnitř? V čem vidíš spřízněnost Marie Noël s Péguyem?

Jak ve formě, tak i v duchu. A možná také ve všech životních zkouškách. Oba, Marii Noël i Péguyho, stíhaly těžké životní zkoušky.

V jakém smyslu?

U Péguyho to bylo jeho manželství i jeho neúspěchy. Naproti tomu takový Jammes byl nakonec oslavovaný básník. Kdekdo ho napodoboval, a nikdo to neuměl. Marie Noël se obětovala pro rodinu a dům. Byla zcela utištěna okolnostmi a zvyklostmi měšťanské rodiny. Nechtěla se bouřit, a tak všechno po celý život trpělivě snášela. Velikou bolest pro ni znamenala ztráta malého bratříčka někdy počátkem dvacátého století. A prožila rovněž velké milostné zklamání z toho, že si jí nikdo nikdy nevšiml, ačkoli by zřejmě ráda potkala životního partnera.

Viděl jsem její fotografie z mládí, a dá se říci, že to byla pohledná žena.

Přitom měla utkvělou myšlenku, že je ošklivá.

Tak to u některých hezkých holek bývá.

Ji to trýznilo, ona prostě nebyla žádná jeptiška, měla by ráda rodinu a ráda by žila po boku někoho, kdo ji miluje.

A jaké jsou korespondence mezi poezií tvé maminky a Marie Noël?

Část jejich osudů by se srovnat dala. Například to, že Marie Noël žila v úzkém kruhu rodiny, známých a sousedů. Maminka tady zažila něco podobného. V tom si podobny jsou, ale v poezii bych podobnosti nehledal, ačkoli maminka měla verše Marie Noël velice ráda. Ale její vlastní poezie byla po mém soudu dost odlišná. A pokud jde o její obdiv, ten patřil především Baudelairovi, ale jemu se blíží výjimečně.

Jaký vztah měl k Marii Noël pan Reynek?

Měl ji velice rád, ale přeložil od ní jedinou básničku.

Vyšla ve Staré Říši, jestli se nemýlím. Proč tak málo?

Bylo to způsobeno hlavně tím, že knížka *Zpěvy podzimu* nám přišla v roce 1946 a tatínek tehdy neměl na nějaké překládání vůbec pomyslení. Takže přeložil jen tu jednu velice hezkou, ale ne zas tak typickou báseň o kozím listu, a víc se k tomu nedostal. Navíc si myslím, že poezie *Zpěvů podzimu* je hodně chmurná. Jsou tam pasáže velice tvrdé a tatínek měl už dost jiných chmur kolem na rozebrání, že se mu do toho ani moc nechtělo. Jde o moji domněnku, on to sám nikdy neřekl. Navíc kdo by to tehdy vydal, když byl ve vzduchu vítězný únor. To nemělo šanci, vůbec nic by nesmělo vyjít.

A ty sám ses k překladu odhodlával delší dobu?

Ne. Měl jsem tu knížku u sebe trochu jako amulet prakticky po celý život, ale nikdy jsem se do ní nepouštěl už proto, že ze zásady, za bolševika, za těch čtyřicet let nikdo, kdo chtěl takovouhle poezii překládat, tak se do toho vůbec nepouštěl. Bylo by to hodně práce – ale v podstatě do šuflete. To, co dneska víme, že to jednou skončilo, to jsme tenkrát nevěděli. Kdo to neprožil, těžko to pochopí. Opravdu to byl takový přivalený kámen na všechno.

Považuješ ta léta pro sebe za ztracená? Nelitoval jsi toho, že ses nemohl věnovat překladům jako svému povolání hned od začátku? Že ses nemohl více věnovat botanice?

Myslím, že v té době byla podobná starost trochu luxurní. Většinu času jsme byli rádi, že jsme vůbec doma, že nedostáváme nějakou škaredou poštu a že je aspoň zdánlivý klid. Po překládání jsem toužil už desítky let, ale to byla pro mne jen taková hýčkaná představa, že bych něco takového mohl někdy dokázat a také dělat. Nemůžu ale říct, že mě to mučilo. Litoval jsem té nemožnosti, ale všechno šlo trochu stranou, protože nad hlavou visely horší otázky. Když se nakonec všechno změnilo, tak jsem se do překládání ihned pustil, a je to už přes dvacet let, co překládám. To je také kus života. Existence, která je poctivě prožitá, byť tomu tak bylo v ne zrovna lehkých podmínkách, není jen prozatímní nebo náhradní. Všecko záleží na úhlu pohledu. Byl jsem docela rád, že se můžu starat o rostlinky, že můžu číst botanickou literaturu, kterou jsem miloval. Sytil jsem se tak také tímto.

Jak poezii Marie Noël výstižně pojmenovat? Má určitou až mystickou dimenzi. Říkám to opatrně, slova mystika se často zneužívá. Zárukou pravosti bývá zakořeněnost, uzemnění v reálném světě. Lze toto kritérium vztáhnout i na dílo Marie Noël?

Je to především poezie konkrétního života, jejího života, a pak v tom vidím a cítím velkou obeznamenost se vším, co ji obklopuje, co je kolem ní. Nechci mluvit o přírodě, to už je otráskané téma, ale je to tak. Je to poezie konkrétního a bohatého života, je to její zrcadlo, možná víc její zrcadlo než u jiných básníků. A jde vlastně o dost ojedinělý zjev. Neznám dalšího básníka, který by psal podobně, mám-li být přesný, podobně konkrétně. Ona je uzemněná a přitom má velice bohatou výbavu, co se týče vnitřních problémů, vnitřních těžkostí, které umí velice výstižně a velice ostře pojmenovat. Skutečně si podobného básníka nevybavuji.

V čem si jsou podobní Marie Noël s Jakubem Demlem? Deml jako lyrik je nepřekonatelný, jako mluvčí češtiny je nepřekonatelný rovněž, myslím si jen, že zkouš-

ky, jimiž prošla ona, byly tvrdší než to, kvůli čemu a pro co nařikal Jakub Deml. On byl trochu háklivej a měl své...

Úlety?

O těch teď nemluví. Myslím určitou jeho choulostivost ve vztahu k lidem, kdy se nedokázal trochu ukrotit, ukočírovat, kdežto ona zřejmě polykala všechny křivdy a hořkosti až do jakési svatosti nebo obdoby svatosti.

Soudy o viditelné církvi a o kněžích v jejím intimním deníku jsou velmi tvrdé až kruté, ale ona dokáže zcela přesně odlišit podstatné věci od těch méně podstatných.

No právě, v tomhle byla velice spravedlivá a schopná rozlišujícího úsudku. Nenechala se strhnout ke spektakulárním hněvům, jaké vidíme často u Bloye a které někdy přesahují hranici únosnosti. Bloy také není tolik básník. A pokud jde o mystiku, Marie Noël vše prožívala velice do hloubky.

Jaké měla rodinné zázemí ve věcech víry?

Od dětství ji prozíravě vedla jedna z jejích tet, jediný člověk z celé rodiny. Otec byl osvícenec, pokrokař, matka byla trochu nemocná na nervy. V bezprostředním okolí neměla Marie Noël nikoho. Mohla spoléhat jen na silnou vlastní intuici, která ji bezpečně vedla. Ve světě víry se orientuje velice neomylně.

Nemoralizuje, ale hovoří z vidění.

Ale vrátím se k poezii. Někdy mne opravdu uhranula. Mám na mysli básnické postřehy, které nenosila nijak dlouho v hlavě a které ji zřejmě napadly v danou chvíli. Jsou přitom velice přesně vykreslené. Vybavuji si jeden veršík, který mi při překládání přímo učaroval. Mluví se v něm o tom, jak se k člověku někdy blíží pokušení, když se o člověka pokouší nedobrý duch. Marie Noël o něm říká, že je jako sršeň, který lítá po zahrádce a škádlí, ponouká zasetý hrách. To ji spontánně v tu chvíli napadlo, celé dvojverší je skvělé a přitom v celé básni přesně sedí. V těch až umanutostech zlem působí něco takového jako malá oáza. Na dvou řádkách.

V Zápiscích má bravou až snovou úvahu o tom, jakou rostlinou nebo zvířetem by chtěla nebo nechtěla být. Nevznikla z podobně bezprostředního impulsu?

Jde o momentální inspirace. U některých básní může poznat každý, co ji v tu chvíli napadlo, a že to vtělila do básně. Ona měla i velký smysl pro melodii a pro rytmus, takže pro ni možná nebylo zase až tak obtížné vytvořit dobrý verš ve chvílce náhlé inspirace. Jiný básník by možná o tom musel přemýšlet déle.

Podobné momenty zažívá asi každý autor – něco z něj vypadne, ani neví jak, lehounce, jako když se jen podíváš ven z okna. Netřeba nic pilovat, brousit, křížit.

Pamatuješ, jak jsi kdysi dávno nazval ten krásný velký kaštan před domem v Lípě Jakub? To tě také muselo napadnout v podobném okamžiku, nebo ne?

Mně se jednou zdálo, že se zpovídám v nazelenalém přitmě jeho listů. On je proti tomu kaštanu na dvoře – nebo mi tak přišel – více obrácený vzhůru a je i méně ryšavý. Byli pro mě oba jako Jakub a Ezau.

Ezau skutečně byl více u země a od země.

Překládáním Marie Noël jsi patrně vstoupil, a po překladech Jammesa jsi musel vstoupit, na méně známý a méně hmatatelný terén, na méně pevnou půdu. Muselo to pro tebe tím pádem být i mnohem obtížnější překládání. Můžeš prozradit, jaké obtíže se s tím pojily?

Ono je to hodně subjektivní. Když jsem překládal básně Francise Jammesa, šlo o první mé překlady ve vázaném verši. Navíc jsem předtím překládal vždy jen prózu. Zpočátku mi to moc nešlo, a na tom překladu je to znát. Najdou se tam drobná zakopnutí. Ale u Marie

Bohuslav Reynek se syny Daniele (vpředu) a Jirím. Foto Dagmar Hochová.

Noël jsem byl už touto disciplínou trochu prohnáný. Byla tu změna atmosféry, to jistě, ale dost brzy jsem se do textů vpravil a práce mi přijatelně ubývala. Netrápil jsem se tak, byť i tam jsou samozřejmě místa, která v překladu prostě nevyjdou. Ať s tím děláš, co děláš, kouzlo skryté v originálu nepřeskočí. I to se stává. A myslím si, že mi překládání Marie Noëla hodně pomohlo i vnitřně. Proto jsem nebyl ani moc rád, když jsem je dokončil.

Chtěl bys z ní přeložit ještě něco dalšího?

Nezpěčoval bych se tomu, ale teď budu nejdřív trochu zvědavý, jak dílo přijmou čtenáři. Jestli budou mít básně Marie Noëla nějakou odezvu a nezůstane všechno ležet ve skladu. Potom bych se neodvážil nabízet někomu druhou knížku.

S poezií je to občas bída, protože ji spolehlivě vytlačují náhražky, které dost zaplevelily terén. Vedle úspěšného hit-makeru vypadá básník už léta jako nekňuba a ňouma.

A to není myslím jenom u nás, ale jde o globální problém.

Poetické ničí poezii, podle slov Vladimíra Holana. Navíc snadnost zaznamenávání a reprodukce toho, co kdekoho napadne, způsobuje, že poezii dělá kdekdo. Básničkáři. Zmíníš se někde o poezii a lidé se často chytají za hlavu, prchají pryč.

Opravdu je toho moc, ale doufám, že se nakonec i tady nějakí čtenáři najdou. Jde o to, že nikdo tady desítky let o Marii Noël nevěděl.

Česky nevyšlo nic ani časopisecky, po listopadu 1989?

Možná sem tam nějaká báseň někde, ale pochybuji, nevím o tom.

Ve Francii přitom o ní vyšlo pár knížek, velké množství studií a článků. Četl jsi o ní něco?

Právě jsem dostal sborník textů ze zasedání Společnosti Marie Noëla, a je v něm řada úvah k jejímu životu i o jejím díle, které jsou velice kvalitní. Ale Francie je jiný případ než my, tady není moc naděje, že by někdo sledoval její dílo takhle soustavně a do hloubky. Koho nechytne přímo poezie, tak se nebude do po-

dobných sond, a jsou to opravdu dobré sondy, pouštět nepřipravený.

Díval jsem se na Auxerre, kde Marie Noël žila. Není příliš velké.

Je to starobylé město, něco jako Kutná Hora.

Také je tam krásná katedrála.

Auxerre dokonce je významné město. Svou historií a asi také svou architekturou. Ale atmosféra tam byla provinční. Možná je to třeba ještě upřesnit: katolicky provinční.

Do překladu Intimních zápisků Marie Noëla by ses nechtěl pustit?

Lidé ze Společnosti Marie Noëla, s nimiž jsem mluvil na konferenci o Jammesovi v Orthezu, mi říkali, že jsem je měl přeložit nejdřív, a teprve pak se pustit do básní. Udělal jsem to nakonec obráceně. Mně se do těch *Notes intimes* moc nechtělo, protože je to přece jenom překladatelsky trochu nevděčné, navíc skutečně jde o trýznivou četbu.

Svět, ve kterém žila a ze kterého promlouvá Marie Noël, je krutý. Ale nevešla by u nás přes svou prózu, byť nejde o prózu memoárovou, ve známost snadněji než přes poezii?

To se nedá říct předem, je to případ od případu jiný. Jsou lidé, které chytne poezie dřív. A jsou i takoví, kteří se nejprve zajímají o to, kde a jak co vzniklo, a teprve potom jsou ochotni si to přečíst. Říkal jsem si, že když se někomu nebude chtít do veršů, tak se pustí právě do jejího prozaického díla. Uvidíme, jak se vše uchytlí.

Myslel sis, že se Jammesem tvá překladatelská činnost uzavře? Musel ses k překladu Marie Noëla odhodlávat postupně?

Ze začátku jsem se toho lekal, protože mám potíže s rýmy. Měl jsem pocit, že přeložit knihu rýmovaných veršů prostě nedokážu. Tak jsem to jednu chvíli odložil, a nechal jsem toho. Potom jsem se někde setkal s Martinem Putnou a ten mi řekl, ať se do toho dám, že když to nepřeložím, tak to nikdo jiný už neudě-

lá. Tak jsem se vzchopil a pustil jsem se do toho. Jsem Martinovi za to vděčný, protože to byla pro mě nová zkušenost. Marie Noël má velkou jazykovou výbavu, a to, co říká, není vždycky tak úplně zřejmé. Něco se může zdát na pohled snadné, ale jsou u toho kameny úrazu.

A jaké kameny úrazu vystaly, kromě rýmů, právě u Marie Noël?

Ona sama to tam někde v těch verších říká. Že někdy velice nerada, skoro s pláčem, opustí nějaké slovo, které by chtěla v básni mít.

A její básně vznikaly před více než padesáti šedesáti lety. Její jazyk a dnešní jazyk ve Francii, jaké tam jsou distance? Velké nebo malé?

Já to tolik neposoudím, poněvadž jsem sám byl čtyřicet nebo padesát let mimo Francii. Jednak sám trochu konzervuji jazyk třicátých let, což berou Francouzi s úsměvem, ale přece jen je tu určitý klasický a jadrný jazyk, který má ona, a je to jazyk konkrétní francouzské domácnosti. Takže to je dosti trvalá hodnota.

Nejde tedy o jazyk knižní.

To rozhodně ne. Je to samozřejmě básnický jazyk, který může být „knižní“ jinak. Ne však v tom trochu trapném významu.

Knižním máš na mysli archaizující?

I archaizující, ale často lidový, ale vždycky jadrný. Má blíž k hovorovému jazyku.

Ona se také pohybuje ve světě základní zkušenosti.

Takže takový jazyk nezastará. V tomto smyslu jsem to měl trochu ulehčené, v její knize jsou pasáže, které jsou pro moderního Francouze trochu pasé, ale mně to potíží nedělalo, protože právě v tom jsem sám vyrůstal.

Jiří Reynek. Foto František Nárovec.

Ale poezie paní Renaudové nějakou resonanci u nás má.

Už ano, ale také až v posledních letech. Ale trvalo hodně dlouho, než vznikl okruh čtenářů, kteří se zajímali o její dílo. Ale teď už je to lepší, a zřejmě to bude lepší i dál. Tuhle mne překvapil citát z překladatele O. F. Bablera o tom, že mezi ženami, katolickými básnířkami, jsou dvě vůdčí postavy: Marie Noël a Suzanne Renaudová.

Dělá něco pro to, aby její dílo vešlo ve větší známost i ve Francii, také někdo jiný než paní Auzimourová? A s jakým výsledkem? S jakým ohlasem mimo úzký grenobleský okruh?

Rozhodně nejde o pronikavý výsledek. Čtenáři i obdivovatelé se našli, ale myslím si, že Francie je tak zatmořená jinou kulturou, podobně jako my tady. Je to opravdu těžké, když se to nějak halasně neuvede, což není v maminčině případě dost dobře možné, tak se něco uchyť jen sporadicky.

Není francouzská poezie stále až moc zaprévertovaná?
Maminka neměla Préverta ráda. Říkala o něm, že jí připomíná papírový puget na kavárenském stolku.

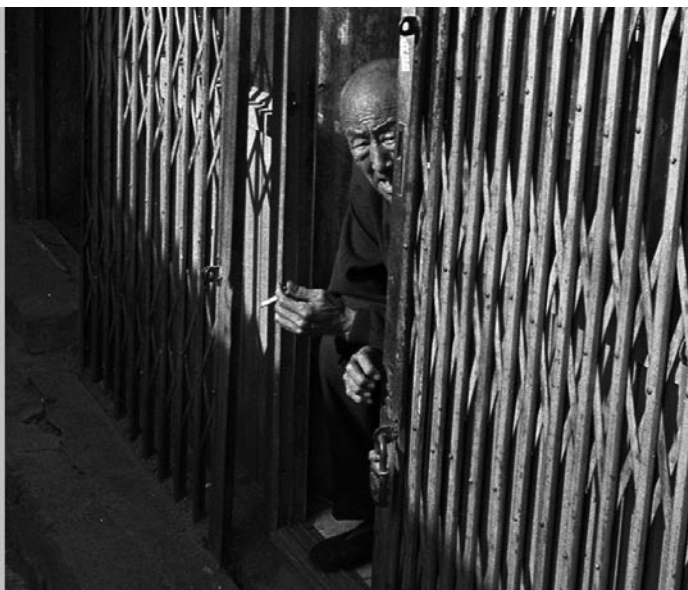
Poezii Suzanne Renaudové překládal kromě Bohuslava Reynka také Jan M. Tomeš. Který z překladů je ti bližší? V čem spočívají jejich přednosti nebo nedostatky?

Byl jsem zvyklý především na tatínkovy překlady. Považoval jsem je za téměř kanonické. Ale potom jsem několikrát slyšel od lidí, kteří se v těchto věcech vyzna-
jí, že tatínek není úplně věrný překladatel. Což je asi pravda. Občas si dovoluje takové úkroky. Ale vzhledem k tomu, že byl velmi dobrý básník, si myslím, že jde o úkroky velmi kvalitní. Básně nezneškodnocují, i když se tím k ní něco může přidávat. Ale někdo to může považovat za prohřešek proti věrnosti překladu. Jan Tomeš byl v tomto ohledu asi o dost spolehlivější. Ale u pana Tomeše mi vadilo, že někdy dělá z básně až jakýsi bibelot. Něco kulturně bohatého a krás-

ného, ale nakonec i to jde trochu vedle. Oba mají své klady a zápory, ale stejně tomu tak asi bude u každého překladatele.

Co tě nakonec přimělo k překládání básní vaší maminky?
Překlady si vyžádala Lucie Tučková. Nikdy jsem s tím moc nepočítal. Víím, že už před několika lety jsem ji ujišťoval, že maminku překládat nebudu, že to neumím. Ale nakonec jsem se do toho stejně pustil. Počínaje drobnými věcmi z jejího pozdního stáří. K vlastnímu podivu jsem zjistil, že to v omezené míře dokážu. Těžko bych si dovolil překládat takovou perfektní poezii, jakou je pro mne Charles Baudelaire. To bych vzdal. Divím se, že tatínek jako ještě docela mladý překládal Paula Valéryho. Kde v sobě vzal tu odvahu. A podle mne to jsou krásné překlady.

V Petrkově 17. května 2013

www.souvislosti.cz
revue pro literaturu a kulturu

Hruška
Dickinsonová
Lomová
Dvořáková
Muir
Brodskij
Xin
Biron

1₁₃

Marie Noël mezi dvěma světy

ANDRÉ BLANCHET

*Když Bůh dýchl do mého bláta, aby je učinil způsobilým
přijmout moji duši, musel dýchnout velice silně. Nikdy
jsem se z tohoto Božího dechu nedala znovu dohromady.
Nikdy jsem se nepřestala třepotat jako plamen svíčky pla-
noucí mezi dvěma světy.*

MARIE NOËL

Leží před námi celé dílo Marie Noël. Svazek *Intimních zápisů* psaných v próze a vedle něj *Básnické dílo*. Básně a zápisky mají stejnou váhu. Bezděčně se nám vybavují staré venkovské hodiny, jež v minulosti trpělivě vyřezávali ze dřeva lidoví řezbáři a na nichž se střídaly dvě postavy: Jan, jenž pláče, a Jan, který se směje. Ale úplně přesné to není, neboť radosti i trápení obsahují oba svazky. Marie Noël ve své poezii očarovává, zaklíná dokonce i svá soužení, zatímco ve své próze všechno zpochybňuje, dokonce i svou radost. V *Básnickém díle* je to život, jenž zpívá, v *Intimních zápiscích* je to život, který myslí. Je však nutné ještě dodat, že mezi Marií zpívající a Marií přemýšlející lze velice snadno odhalit hluboký jednotící prvek – tím je Marie, jež se modlí.

Své *Intimní zápisky* nepořizovala Marie Noël s úmyslem, že by je někdy měla zveřejnit. Jsou tedy – a jde o velice vzácný případ – skutečně *intimní*. Raymond Escholier na to upozorňuje v knize *Hořící sníh*: „Tyto *Zápisky* měly zůstat v tajnosti.“ Marie Noël je psala proto, aby se pokusila vnést si světlo do vlastních vnitřních stavů. Nejprve je dala přečíst svému duchovnímu rádci, abbé Mugnierovi¹, ale „jako součást zpovědi“. „V těchto *Zápiscích*,“ svěřila se mu, „jsem pouze já. Ale sama před sebou samotnou, jako kdybych byla jediná na světě.“ Kněz ji zavázal k tomu, aby v jejich psaní vytrvala, a předestřel jí úlevu, jakou by v nich mohli nalézt nevěřící, ale i věřící s nepokojnou duší.

Definitivně to rozetnul jiný její důvěrník, Édouard Estaunié: vaše *Zápisky* jsou „stejně krásné“ jako vaše básně. To bylo už v roce 1933. Ale ještě dlouho poté jakoukoli zmínku o případném publikování tvrdší- ně odmítala. A potom zcela náhle, zničehonic, Marie Noël souhlasila s jejich publikováním. A jako vždy udělala dobře.

Jde o jednu z nejpravdivějších knih, jakou jsem poznal. Jeden život se v ní – za všechny naše životy – zrcadlí se svými slunečnými dny i s deštivým počasím, se svými slzami i se svými úsměvy, se svým nebem, se svým očištěním, a také se svým peklem. Nemusíte se obávat, že se v ní budete střetávat s prkennou vážností. Případnou patetičnost uvádí vždy na pravou míru nevázaná, a řekl bych, že až bujará zlomyslnost, škodolibost dítěte, ale dítěte hrozného, *enfant terrible*, jakmile by si nějaká hloupost měla nevidět na špičku nosu. Jde o pokračování ve francouzské tradici. Voltaire je příliš suchý, Rabelais moc těžkopádný a jejich smích zaznívá jen na povrchu. Vybavuje se nám Montaigne, duch stejně citlivý, jež zasáhla a ustálila tragika existence, ale je méně kolísavý a méně neklidný. Existuje u nás spisovatel, který by dokázal s takovou přesností střežit a uchovávat přirozenost v nadpřirozenu? Nemohu opomenout kouzlo ženy, již nechybí vynalézavost a umění vyčarovávat slova, a nesmím rovněž přehlédnout kolový tanec jejích vět, vždy prostě oděných, jež však drží spolu a jimiž hýbe rytmus, v němž nic neškřípe ani neutiskuje.

Svazek je věnován „Neklidným duším“. Autorka však není prosta předtuch. Kdo by tváří v tvář odva- ze jejích myšlenek nechápal její zneklidnění? Nechci, říká, vyvolávat neklid u těch, kdo neklidní nejsou? Ší- řit svoje pochyby jako náказu? „Není to,“ uzavírá, „čet- ba pro všechny.“

„Veškeré kouzlo, jež jsem měla, veškeré své kouzlo od Pánaboha, jsem ze sebe vydala ve svých zpěvech. Jako na skryté místo v zadní části domu odkládám do svých záznamů vše, co je ve mně zlé, vše, co je ve mně tvrdé, oschlé, příliš jasné, všechny špičaté kamínky mého myšlení, které musím jeden po druhém rozdrtit, abych se zbavila jejich bodavosti. Po celý život jsem střezila zlá tajemství svého ducha a nezpůsobila jsem, jak věřím, nikomu zlo. Nechtěla bych je způsobovat ani po smrti, a k těm, kdo tyto listy naleznou, volám:

Mějte se přede mnou na pozoru!“

Rozhodl jsem se, že nebudu u *Zápisů* brát v úvahu jeden jejich na první pohled zarážející aspekt: vzorná farnice, a někdy se vyjadřuje jako nejvolnější z „volných myslitelů“. Jak je to možné? Opravdu by si rozuměla se svým velice „laickým“ krajanem Paullem Bertem, pod jehož mohutnou sochou se prohýbá most přes řeku Yonnu a jenž se ve své kamenné podobě tváří, jako kdyby chtěl všechny zvony v Auxerre vyzvát na souboj? Ne, ne. Její opovážlivost a smělost jsou nepoměrně odvážnější, není jimi zatížená, nikdo a nic se pod nimi neprohýbá. Pouštět se v let mezi zemí a nebem. Mizejí, ztrácejí se chvíli v temnotě, potom v Božím jasu. Můžete být klidná, Marie: vaše kniha utiší nepokojné a probouzí spící. Je to opravdu čtba *pro všechny*.

* * *

Svoboda: toto je patrně klíčové slovo života tak dobře odloučeného. Marie Noël vrozeným a zcela nepotlačitelným elánem své přirozenosti tíhne ke svobodě ve všech jejích podobách. Ke svobodě fyzické, svobodě intelektuální, i ke svobodě duchovní. Má hrůzu z uzavřenosti, z přehrad, z omezení a zákazů. Má zalíbení v nezkrotném horském kamzíkovi – neboť jím je i ona sama –, vytrácí se (ve snu!) ze stáda, zvládá nebezpečné výšiny a vdechuje nevydýchaný čerstvý vzduch. Každý pořádek vnucovaný zvenčí vyvolává v její svobodné bytosti především pohoršení.

Například pokud jde o rodinu: které zlo zamlčela, nevyslovila? Rodina nás „ohýbá podle svých před-

sudků“, „dusí“ a „sterilizuje“ nás. V rodině (týká se to především žen) se „vzájemně hlídáme, žárlíme na sebe, překážíme si“. Máte-li vlastní duši a ve vašem pohledu občas prokmitne záblesk původnosti, génia? Tohle se nikomu neodpouští. Někam zalezte, nebo se zachraňte! Pokud jde o Marii, věřila ve svůj úkol – ale bylo jejím úkolem právě toto? – vytrhnout se z moci drtícího a šrotujícího stroje. S posmutnělým úsměvem se přiznává:

„Neměla jsem se sdostatek ráda. Veškerý můj boj spočíval v úsilí zatočit se sebou, odrovnat se a otupit, hoblovat se po všechny dny tak, abych mohla svého velblouda s odřeným hřbetem protáhnout i s jeho hrby uchem buržoazní, církevní nebo rodinné jehly.“

Měl snad Gide svým výkřikem „Rodiny, jak já vás nenávidím!“ na mysli něco jiného? Jeho slova nezacházejí dále než to, co nahlas vyslovila Marie Noël: „Skrze rodinu, pro rodinu a pro celý svět kolem jsem ohrozila – a možná ztratila – svou duši a své dílo.“ Občas v sobě pocítila mohutná křídla poezie, mystiky, mystického básnění, ale ve snaze se podřídit drobným každodenním povinnostem si křídla vědomě přistřihovala. V jednom mimořádně krásném místě *Zápisů* si představuje, jakou by chtěla být rostlinou nebo zvířetem:

„Kdybych byla rostlinou, nechtěla bych patřit mezi užitkové, které mají hodně co do činění s člověkem. Nechtěla bych však být ani pšenicí či ječmenem vysetými ve vzorně obděláném poli, bez možnosti se z něj vzdálit... A už vůbec bych nechtěla patřit mezi různé druhy podvolivší se a spořádané zeleniny, nechtěla bych být ukázněnou mrkví, fazolí, kterou lidé ovládají pomocí tyček, nebo salátem, kterému vyšťípnu srdíčko... Raději bych chtěla být bylinou na odvar, mateřídouškou, slézem nebo šalvějí, jež by potkala to štěstí, že by si je za silných poryvů větru přišli natrhat pouze pastýři. A ještě raději bych byla vřesem, modrým hořcem, hlodašem, popřípadě pcháčem na opuštěném vřesovišti... A kdybych byla zvířetem, nechtěla bych být zdomácnělou nebo chovnou němou tváří... To

v žádném případě! Raději bych byla zajícem, liškou nebo laní, anebo slavíkem. Zvěří, která se nikdy nesetká s člověkem, krom onoho dne, kdy ji člověk zabije.“

A smutně uzavírá:

„Ale prožila jsem celý svůj život jako to nejzdomácnější zvíře, jako mezek, jako uvázaný pes, jako přitroublý kanárek v kleci. Nebo jako zelenina do polévky. Byla to Boží vůle.“

Avšak jak může Bůh, který je Svoboda, nejenom snášet, ale také *chtít* po svém stvoření podobné vražedné omezení, zadušení? První protimluv, první pohoršení. A budeme ještě svědky dalších. Je-li totiž řád domova vnímán jako prvotní, je to také veškerý *řád*, který Marie Noël svým vzdorovitým instinktem nalézá a před kterým se musí ohýbat. Svoboda stvoření pro ohýbání, jaký je to absurdní úděl! Ano, podřizuje se, neboť tuší tajemství, ale její zjitřená a trpící jasnozřivost očekává odpověď. Když vyvolává „přísné a posvátné mocnosti: Rodina, Náboženství, Církev“, nikdy se to neobejde bez hrůzy. Stejně jako na mnohé naše současníky – Bernanose, Grahama Greena či Mauriaca – na ni doléhá s celou svou lidskou zátěží církev a utiskuje ji. Mám na mysli církev jako instituci a sociální řád, církev vyzbrojenou pravidly a zákazy a disponující administrativními chapadly, která se snaží zkoumat, postihovat a svazovat každého věřícího v samotném nitru jeho bytosti. Marie Noël přirovnává Zákon ukládaný církvi k zákonu, který vnucuje tchýně své snaše a který je ještě tvrdší než zákon, který na ni uvaluje její manžel.

„...U matky církve se nikdy neodvážím být sama sebou. Jsem zticha. Mám z ní strach od chvíle, kdy přemýšlím – děším se jejích lidských rukou, jež jsou tvrdé a neoblomné – ale pro lásku k Tobě, Pane, učiním vše, co po mně bude chtít...
...řekni jí, ať příliš netiskne mou hrud' svýma těžkýma rukama, řekni jí, ať mne nechá trochu vydechnout.“

Marie Noël byla vychována v napul antiklerikálním, napul jansenistickém prostředí. „Páni faráři“ v ní

dlouho vzbuzovali strach. Zdá se, že jí působily utrpení těžké ruce, autoritativní výroky některých správců svědomí. Z toho vyplynulo pravidlo chování:

„...Vyhýbat se pokud možno lidem církve. Být příliš často ve styku s ‚neomylnými‘ lidmi představuje nebezpečí pro úsudek, pro myšlení, dokonce i pro jednoduché názory. Střeďte se kněžského příbytku. Kněžského? Ne, toto slovo je příliš vznešené a svaté. Střeďte se příbytku klerika.“²

Jde jen o prostý zdravý smysl. Není tu nic z moderního antiklerikalismu, nic z jeho omezené svárlivosti ani z jeho opovrhování vším sakrálním. Jsme rovnýma nohama v křesťanském světě a slyšíme, jak se z hlu-bin času ozývá starý francouzský posměvačný popěvek. Marii Noël skutečně trápí mnohem závažnější věci.

Bohem zjevená pravda je nám předávána v církvi prostřednictvím lidí, lidmi církve. Oni tuto pravdu definují. Ale jaký je to „protimluv“: *Nekonečný Bůh a Bůh definovaný*? Bůh omezený na míru našich malých hlav. V níže citované pasáži Marie Noël nekritizuje dogma, jak je chápe a předkládá církev, ale – velice správně – v té podobě, jak je chápe většina nevěřících a naneštěstí možná i někteří katolíci.

„Jaké podivné a omezené představy si často činíme o Boží pravdě!

Na základě jaké domýšlivosti si ji představujeme jako oblast ohraničeného světla, jehož hranice jednou provždy stanovili jeho majitelé?

Jednou zjevená Boží pravda v té podobě, v jaké byla celá – celá? – zachycena v hlavách dvanácti lidí a ještě několika dalších, se musí zachytit ve slovu, jímž byla vyřčena.

Ze strachu, aby se tato Boží pravda nevymkla, uzavíráme ji, držíme stráž u hrobu, obklopujeme ji hlídkami, nasazujeme na ni těžký mlýnský kámen, aby nemohla utéci, a tento kámen opatřujeme pečeti autority.

Jaké množství různých opatření, věznění, zábran, pohrůzek, procesů, rozsudků, a to všechno jenom proto, abychom jednou provždy zakonzervovali

v neporušitelnosti, v posvátné znehybnělosti těla – mrtvolu – Boha.“

Nejde o žádnou imaginární hrozbu. Existuje nebezpečí, že budeme dogmata oddělovat od Tajemství, jež jim dává smysl a život a prodlužuje je do nekonečna. Existuje nebezpečí, že budeme petrifikovat zjevenou Pravdu, že ji přetvoříme na předmět strážný na naši míru a ovládaný naším rozumem. Že ji přetvoříme na netečnou a omezenou věc, kterou v sobě budeme držet umrtvenou, neboť by nám jako živoucí mohla uniknout a mohla by nás ve své nekonečnosti chtít zavázat k tomu, abychom dokázali překračovat sebe samé. Abychom se dokázali ztratit a nalézt se. Odhalování nadvlády litery v tomto duchu je očisťující. A je velice pravdivé: litera zabíjí Boha, zabíjí Boží pravdu v nás, není-li ožívována Duchem. Marie Noël nemá jistě v úmyslu popírat nezbytnost „authority“, která uchovává v neporušenosti světlo, jež přinesl Kristus, a vyznačuje nám cesty spásy. Dogmata nelze přirovnávat k temným bodům, k oblastem, do kterých je zakázáno nahlížet, ale ke světelným zdrojům a ke hvězdným konstelacím, které nám pomáhají orientovat se v noci, jíž je zahaleno pro nás příliš oslňující Tajemství. Dogma je předzvěstí, závdavkem věčné Pravdy. Kdyby autorita ustanovená Kristem vyhasla nebo vyvanula do čtyř světových stran rozumu, potom by se nejčernější nocí nahodile, bez jakéhokoli opěrného bodu potulovaly nejen jistoty, jež sestoupily z nebe, ale také my sami. Marie Noël toto všech-

Zahrada v Petrkově. Foto František Nárovec.

no ví, ale právě proto, že je neochvějně ukotvena ve víře a hluboce připoutána k církvi, dokáže přijmout obtíže nevěřících za své a nabídnout jim křesťanství, v němž nebudou jejich nejryzejší aspirace zesměšňovány nebo uráženy, ale dojdou svého naplnění. Její poznámky – a někdy i její zlomyslné posměšky – se strefují do velice malých teologů jenom proto, aby mohly o to lépe oslavit velkou teologii. Chápe veškerou odvahu některých básníků-proroků a osvojuje si ji, ale dělá to proto, aby mohla dojít ještě dál než oni.

„Hugův antiklerikalismus: nesnášenlivost ‚Vidoucího‘. Vizionáři a proroci nikdy neměli církev moc v lásce.

Trpí umenšováním Boha v lidském spravování Božích věcí prostřednictvím lidí.

Špatně snášejí, že by Nekonečno mělo v rukou kněží být vymezenou, lokalizovanou věcí, spravovanou stejně jako všechny statky tohoto světa, a že nevědomost vyznačuje nad propastí početné malé stezičky pro stáda.

A přesto pro tato stáda je – od Božího pramene k lidské žízni – jistá cesta nutná, božská z Boží strany a lidská ze strany lidské: Bohočlověk.

A církev ve svém i tom nejprostřednějším ztělesnění – ten či onen nevýrazný kněz – přináší a podává po všechny dny lidem Boha, je osvěcenější než ten nejvýše se nacházející Vidoucí s nejostřeji zaměřenými zřítelnicemi, který jim sám nemá co dát, krom inspirovanosti svých vznešených očí...

A proto, pokud bych měla volit mezi knězem a sedmi proroky, rozhodla bych se pro kněze.“

* * *

Jestliže na nás dogma působí, neodrazuje nijak naše myšlení a stojí před námi jako výzva určená k tomu, aby nás strhla do víru Boží propasti, jak takové výzvě odporovat? „Natěsno sešněrována povinnostmi... jsem měla za prostor pouze Boha,“ píše Marie Noël. V Bohu bude proto hledat ovzduší, ve kterém by se mohla pohybovat volně a naplňovat svoji svobodu.

Čeká ji zde veliké nebezpečí. Boží blízkost je hrozná! Dost nám o tom vypovídá Bible. Kdo by se mohl

vyhnout oné závratí, kterou zažily všechny zbožné duše z prvotních dějin a o které až do třináctého století naší epochy svědčí celé světové umění?

Je-li Bůh od nás radikálně odlišný, kdo Ho pozná? Spravedlivý, který bude stát před Jeho Spravedlností? Bůh je dokonalý, úplný a kompaktní; proč a k čemu nás tedy potřebuje? A čím pro Něj jsme? Moje neklidné myšlení stále naráží na Jeho Nutnost a tříští se o ni. Nacházím v Něm nenáviděný Řád, s tou přitěžující okolností, že onen Řád je bez nejmenší možné trhliny znehybněle věčný. Bůh se mému užaslému pohledu vnucuje a zároveň mu odporuje. Stojím před nekonečnou, neproniknutelnou zdí, veškerý dialog s ní se zdá být nemožný, natož jakákoli myslitelná důvěrnost. Jeho Bytí drtí moji existenci, jeho Nehybnost mne petrifikuje a předem ve mně odsuzuje každý pohyb, jakoukoli bezdůvodnou hru, veškerou svobodu.

Jakmile se jako národy v minulosti podřídím, nebo se vzbouřím, jak se to děje dnes, jsem v obou případech ateista. Zbaběle se ze strachu před strašidlem zřící sebe sama by přece znamenalo neuznat Boha jako Boha. Na druhé straně moje vzpoura redukuje Boha na pouhý Objekt, na jednoduchou Věc stojící níž než moje svoboda. Ať už mne ovládá strach nebo mnou cloumá hněv, v prvním i druhém případě přestává Bůh být Bohem. Bůh neexistuje.

Zvolit ateistickou revoltu – jako většina našich současníků, jako Malraux, Sartre nebo Camus – znamená nic nevyřešit. Znamená to vidět, jak se kolem onoho nepatrného záblesku, jímž je naše svoboda, shromažďují a houstnou temnoty a tajemnost ještě tíživější než předtím. Znamená to přijmout samotu. A nijak tím neunikneme hrůze. Je to situace, kterou přesně popisují Pascalovy *Myšlenky*. Dnešní ateisté se mohou vidět v zrcadle, které jim nastavuje Pascal.

Revoltu stejně jako zbabělou podřízenost Marie Noël předem odmítá. Její instinkt jí napovídá, že toto dilemma je stejně jako všechna dilemata příliš hrubé a že se na ně odvolávají ti, kdo odmítají hledat. Třeše se, ale vyzbrojena trpělivostí, čeká v noci. Přebývá v nebezpečí. Nemůže se obejít bez Boha, a odrazuje ji a deptá to, co se jí jeví jako strašlivá Boží skutečnost, třepotá se jako „plamen svíce mezi dvěma světy“, ve větru nejisto-

ty. Řada jejích zápisků může znít velice šlechetně mnoha lidem, kteří se považují za ateisty a kteří ve chvíli, když jim jejich obraznost oznámila, že Boha ztratili, mu byli nejbližší! Stalo se tak proto, aby si lépe uvědomili, že Bůh se vytrhává z jejich majetnických rukou. Zkušenost Marie Noël dává za pravdu Dostojevskému, který tvrdil, že jistý ateismus „stojí u vrcholu žebře na předposlední příčce vedoucí k dokonalé víře“.

Co trápí ducha především a co ho stahuje dolů svými černými prackami? Je to úporný a nepřekonatelný problém Zla. Je-li Bůh Bohem *dobrým* – Stvořitelem, počátkem a zdrojem veškerého dobra šířícího se v nás a ve světě – kdo by k němu netíhnul veškerou vahou svého srdce? Ale není to *tentýž* „dobrý“ Bůh, jenž stvořil smrt? Jenž si přál, aby se země stala kostnicí miliard mrtvých? „Jestliže, Bože, miluješ tolik mrtvých, proč jsi stvořil živé?“ A Marie Noël se dostává k této odpovědi: „Smrt nestvořil Bůh, ale přivedl ji na svět hřích.“ – „Ale co pětileté dítě umírající v mém náručí, kdy to něčím zhřešilo?“ – „Hřích a smrt jsou v něm vloženy skrze Adama.“ – „A jakým způsobem vstoupily do Adama?“ – „Skrze Hada, skrze Strom poznání Dobra a Zla.“ – „Ale kdo stvořil zlo Hada a zlo Stromu?“ Hrůza! Desky křesťanského Zákona říkají: *Miluj, dávej*, desky Stvořitele přikazují: *Jez. A k tomu, abys mohl jíst, zabíjej. Buď silný, nejsilnější. Zahub, sněz*. Bacil je stejnou měrou Božím stvořením a divem jako člověk a anděl. Požírá útroby mladé matky nebo hrdlo apoštola, a přitom říká: „Bůh je dobrý.“ A po jídle následuje jeho „díkůvzdání“ stejně jako u nás lidí poté, co jsme pojedli kuře nebo beránka. Kdo jiný než Bůh stvořil tělo, a tedy i hlad, a tudíž i boj mezi stvořeními? „Stvoření není křesťanské.“ Jak vysvětlit tento boj „Boha proti Bohu“? Narážíme-li všude ve stvoření na zlo, proč by potom nemělo zlo být především v samotném Stvořiteli?

K tomu, abychom se vyhnuli této hrůze, abychom Boha omluvili, očistili ho od Zla, jsme v pokušení si *vedle* dobrého Boha, stvořitele Dobra, představit Boha zlého, stvořitele Zla. Dva Bohové? Jestliže by totiž Bůh, náš Otec, chtěl naše zlo, jestliže by Jeho přirozenost v sobě zahrnovala vůli Zla, představuje podobná myšlenka něco, čemu bychom mohli pohlédnout tváří v tvář?

„Smrt malého dítěte. Jeho umírání. Zoufalá výzva v jeho očích, v jeho dechu.

Hledět po něčem takovém na Boha...

Kdo je Bůh? Kdo je Bůh?

Primitivní bytosti se klanějí šklebícímu se kameni, na který se neodvažují pohlédnout. Klanějí se mu a odvracejí svůj zrak hrůzou.

Ale ty? Tvůj včerejší Bůh. Tvůj Otec. Tvé jediné Dobro?

Nepřipisuj neštěstí žádnému bohu. Bůh je dobrý.

Vyslov to, možná tomu uvěříš.

Ó, Ty, jenž jsi mne vedl za ruku po mých úzkostných stezkách, zachraň mne! Jsem v nebezpečí. Vysvobod' mne od boha-zla, který na mne číhá za Tebou.

Jsi nejsilnější Ty, nebo on? Jsi stejný, týž? Ne.

Milovala jsem Tě, Tebe, můj Otče, a jej, naše Zlo, nenávidím!

„Moc temnot“, temný Osud, který využívá mé slabosti, mé bolesti, aby zmátl můj rozum, abych si ho spletla s Tebou.“

Dva Bohové? Náš Otec a vedle Něho „ten druhý, beze jména“, právě ten, jenž držel „našeho Krista zkorouceného před ním v Zahradě“. Ale tato vytáčka, lest – jež je vlastní manicheismu – by dokázala poskytnout našemu zblázněnému rozumu pouze chvilkové útočiště. Lze mít pouze jediného Boha.

Ne, Zlo není Bůh. Zlo je podle křesťanského učení pouze pýchou v bytosti, jež je sama o sobě dobrá, ale vzpouzí se, revoltuje, je pýchou u Satana a u těch, kdo ho následují: v zásadě jde o nehodu, *akcideni*, která se nedotýká Boha. Znamená toto zjištění konec úzkosti?

Nikoli. Neboť teprve teď se nevyhnutelně zvedá vlnobití, nastává obrovské vzednutí zdola: je-li Bůh jediný a jediné dobré, jak si potom máme představit, že Dobro netriumfuje definitivně nad Zlem a že před tváří Boha existuje něco, ať už je to cokoli, co Bohu odporuje? A jak může existovat Peklo, říše Zla, která živí svou pýchu odkazováním na utrpení a která mává Bohu před očima plameny útrap; jak může být Peklo věčné? A znovu jsme u myšlenky vržené od jednoho břehu ke druhému, aniž bychom onoho druhého břehu dosáhli. Marie Noël občas „sní“ o „věčném vývoji duší“. „Na konci budou všichni dobří,“ píše. Až na to,

že představovat si prázdné Peklo neznamená jen stavět Otce proti Synu, ale stavět i Syna proti Synu, neboť nás podle všeho Kristem inspirovaná bezmezná láska vede k tomu, abychom popírali věčné Peklo – jehož existenci přece potvrzuje sám Kristus. Zde jsme v pokušení podezřívat Marii Noël z podlehnutí vlivu abbé Mugniera. Ale i Péguy – jak je dobře známo – prožil podobný zmatek. Místa v *Zápiscích* jako toto jsou skutečně velice péguyovská:

„Jestliže je Peklo – Zlo – věčné, bude věčně podvracet Ráj.

Ráj bude věčně neklidný z podobného důvodu jako nešťastná rodina, která má syna v kriminálu nebo bratra „na blázcinci“ a která se proto nikdy nedokáže zcela utěšit.

Znám světce, kteří z tohoto důvodu nedokáží usnout...

Svatý Vincent z Pauly miloval svého bližního...

Pokračuje dál.

A všichni svatí pomocníci se stravují žádostí jít bližního vysvobodit ze zevnitřních temnot, kam se dostal svým nešťastným přičiněním.

A svatí milosrdní, které stravuje žádost zmírnit věčné plameny.

Nikdo tam nahoře není klidný. Sám náš Pán Ježíš Kristus má občas chuť opustit spravedlivé a vrátit se, aby nespasitelné spasil svým křížem.

A možná znovu přijde. Vráti se všichni, a jednou, možná, bude i ve věčnosti triumfovat Láska nad Pýchou a Nenávistí.

Tehdy Bůh zvítězí nad oním Druhým a bude sám, Jediný.

A tehdy také Ráj spočine v pokoji.

Do té doby ne.

Sním...”

Opravdu sní? Je jako opilý koráb bez plachet a vesel unášený od jednoho útesu ke druhému, jako lodice zmateně bloudící u břehů, kterým se vzdaluje. Ztratila víru? Nikoli, oceán ji v sobě nese celou, a oceánem není nikdo jiný než její Pán.

Tato odpověď stačí. Přesto mi dovolte pokračovat. Především jedna poznámka. K otázce zla, jež námi pro-

niká jako trn – nebo jako meč – a protíná srdce i ducha, nedospěla Marie Noël četbou knih, ale přivedl ji k ní život. Možná dokonce Boží život v ní. Rozumová úvaha, vnitřní spor? Nic takového, ale zachycená ozva, ozvěna samotné příčiny sporu, jenž probíhá mimo ni a jehož je bezmocným svědkem. Právě díky tomu byla Marie Noël zasažena a otřesena v hloubkách, jaké jsou filosofům neznámé. A to je také důvod, proč nás dojíká, zatímco učené traktáty filosofů nás nechávají chladnými: zlo, o kterém hovoří oni, je natolik „abstrahováno“ od našich životů a natolik „sterilizováno“ rozumem, že v něm už nepoznáváme své vlastní zlo, které je příliš živé. Marie Noël chtěla utěsnit, vypolstrovat zdi svého pokoje, zdušit v sobě šílené výkřiky deroucí se z jejích básní, které nás ještě dlouho pronásledují. Ale to nejde, my tyto výkřiky musíme slyšet, neboť to jsou naše vlastní výkřiky, které jsme s velkým úsilím v sobě potlačili. Marie Noël křičí za nás všechny s prostou bezelstností básníka. Křičíme s ní a ulevuje se nám. Jistě, vyhledávat nebezpečí není nutné. Ale co si počít, je-li toto nebezpečí už tady, je-li usazeno uvnitř nás, v našem nitru? Jakou cenu má víra ustrašeně udržovaná na povrchu, vzdálená od hlubokých zdrojů a základů nás samotných, kde je ukryta naše pravda? Všechno je lepší než duchovní život, který dokázal být klidný a vyrovnaný pouze silou a mocí opatnické lži.

Ale otázka se vrací: je víra slučitelná s podobnými zákrutami a protiproudmi? S pochybnostmi? Nevěřící odpovídají: nikoli. Édouard Estaunié – nevěřící, ale velký přítel Marie Noël – se o ni strchoval, předpokládá u ní „příliš odvážnou a riskující ortodoxii“. Nevěřící si totiž víru představují jako ochablý klid, polospánek v konformistické vatičce. Podle Andrého Gida například lze každou konverzi vysvětlit hledáním pohodlí. Jammes, Du Bos, ale i samotný Claudel se rozhodli pro „poklid přezývavců“! Lichotivá představa pro nevěřícího, jenž si tak osobuje právo udělit si na neklid monopol. Četba *Intimních zápisků* (a mnoha dalších křesťanských spisů) přináší riziko, že se podobná ujištění zhroutí. Bylo by totiž žádoucí, aby se Marie Noël víry zbavila a přidala se k velkým svobodným duchům. Ale je pravda, že nikdo z oněch „svobodných duchů“ neseštopil tak hluboko do „velké noci, kde nikdo nikoho nevede“, v níž voláme a nikdo se neozývá. Opravdu ni-

kdo, zdůrazňuje Marie Noël, „dokonce ani Církev ne“. Chce tím říci: žádný kněz, žádný křesťanský filosof, ba ani ten nejvýznačnější teolog. Nikdo.

Přesto se Marie Noël nepřestala na dně své studny držet „skrytého provazu“ víry. Když řeknu, že všechny její výkyvy, mezní vybočení myšlení, a dokonce i její pochybnosti vznikají *uvnitř křesťanského myšlení a uvažování* a že jsou samy o sobě křesťanské, nevěřící mi nejspíš nebude rozumět. Neboť na rozdíl od ideologie nás víra nijak neuzavírá do sféry omezované rozumem a systémem, ale naopak před námi otevírá nekonečný prostor, k jehož prozkoumání jsme vyzváni a v němž se můžeme skutečně velice lehce ne snad přímo ztratit (neboť zůstáváme *uvnitř* víry), ale v němž se můžeme *považovat* za ztracené.

„Jak malý je ten, kdo se nikdy neztratil v sobě samém jako v poušti bez cesty...“

Ale člověk, jenž prochází celý svět a nemůže dospět k vlastnímu břehu,

člověk, jenž několikrát ztroskotává v sobě samém,

člověk, jenž nezná své vlastní jméno,

člověk, jež Bůh rozhybe stejným způsobem jako

Měsíc, který vyvolává nepřetržité kolísání moře,

a nenechá jej spočinout.

Takový člověk je skutečně člověkem.

Jedna velká bída.“

A jediná velikost. Víra propůjčuje svá křídla rozumu jako orel králíčkovi, kterého unáší s sebou, ale neochrání „zbloudilý“ rozum před zakoušením závratí. A přesně toto je důvod, proč máme orientační body dogmat, neboť církev vyznačila noc bójemi, a proto se můžeme odvážit tak daleko, „hodně daleko, ještě dál než nejmělejší filosofové“. Marie Noël to vyjadřuje svým obrazným jazykem velice přesně:

BŮH

Nebezpečný prostor bez břehů, kde často zabloudím.

Naštěstí je tu stopa.

Je tu Kristus.

Je tu církev jako skála v moři, jako strom v poušti, který umožňuje divokým ptákům nezahynout během jejich dlouhém letu.

Poslušnost: spočinutí duše na všech zákonech, na víře nejmenšího z kněží. Vydechnutí.

A potom znovu let. Svoboda v modlitbě bez mezí.

Ale vždy neviditelná stopa.“

Ano, pochyby jsou už samy „modlitební“, pochyby jsou modlitbami, a i když jsou často velmi rozrušující a trýznivé, prodírají se k samotnému jádru podstatné bezpečnosti. „Pochybnost je jako klanění se v temnotě,“ napsala Marie Noël. Klanění, adorace, ano, a tím čistší, ba dokonce i jistější, v čím větší temnotě se odehrává. Neboť křesťan se cítí být doma v Tajemství. Může procházet celým tímto světem a celým oním světem, aniž by vystoupil ze svého údělu, ze svého „dědictví“. Vydává se v něm na cestu dobrodružství se svobodou Božích dětí. A třebaže má dítě v Otcově zahradě někdy strach, ví, že je Otec nespouští z očí. Pro Marii Noël je příznačný kontrast mezi drsností, pronikavostí, a dokonce i šíleností některých výkřiků a důvěrností natolik osamělou a úsměvnou, že se v ní tyto výkřiky ruší a stávají se směšnými. Marie Noël je dítě, které někdy křičí strachem, ...ale v náručí svého Otce. A čím jiným je pro křesťana ono Tajemství, které nás obklopuje a pevně tiskne, než Otcovou náručí? Toto obklopení strachu důvěrou nejlépe vystihuje následující poznámka:

„Jeden z oněch dnů zbožného oslnění. Dar Ducha svatého. Ohnivý kruh oddělující od všeho. Duše jako pouštní ostrov ze všech stran obklopená Bohem. A uvnitř toho kruhu děvčátko chycené v pastí, děvčátko, které má strach!“

Z toho důvodu nás pochyby Marie Noël nematou. Umožňují odvážnější let, odpoutávají nás od na-

ších malicherných životů, aniž by nás sváděly na sces-tí. Umožňují nám probádávat Boží bezměrnost, a tím každému z nás pomáhají se *nacházet* – jako bodu stále nepatrnějšímu – v *intimitě* Boha.

Epilog

Bůh již Marii Noël nenahání strach.

V tomto stísněném světě, v němž je všechno nucené, dlouho „hledala své místo“. Marně. Své místo však posléze našla: je jím Bůh, jediný dostatečně velký k tomu, aby se v něm radovala osvobozená svoboda.

Ale o tom už Marie Noël hovoří méně. A je to celý zbytek. A tím zbytkem je ticho.

Poznámky:

¹ Katolický kněz Arthur Mugnier (1853–1944) byl po dlouhá desetiletí neodmyslitelnou součástí pařížského literárního a společenského života. Přivedl ke katolicismu J. K. Huysmanse, Marie Noël o něm hovoří jako o „dobrém pastýři“. Pozn. překl.

² A později ještě doplnila: „Církevníká neomylnost a nadutost už není u našich dnešních kněží tím, čím dříve bývala. Zdá se, že se zlaicizovala a že se z církevního kléru přenesla na klérus školský...“

André Blanchet, *La littérature et le spirituel*, Vol. 2., *La nuit de feu*, Paříž, Aubier, 1960, s. 247–261. Z francouzštiny přeložil Josef Mlejnek.

André Blanchet S.J. (1899–1973), člen Tovaryšstva Ježíšova, ve své době nejvýznamnější francouzský literární kritik. Byl v úzkém kontaktu s významnými spisovateli své doby, například s Paulem Claudelem. Obsáhlý třísvazkový výbor *La littérature et le spirituel* zahrnuje studie a eseje věnované spisovatelům různých dob, autorům duchovně spřízněným (Pascal, Jacob, Claudel), ale i těm, kteří patřili k jiným proudům a směrům nebo zaujíмали odlišná stanoviska (Camus, Malraux, Sartre).

Hrubě rudá zrna

Ze zpěvů a žalmů Marie Noël

Zpěv letní noci

Byl večer svatojánský
a byla půlnoc zlatá
a v polích blažených klásky
já bláhová zabloudila,

Léta Pannu tam potkala
v lukách nesečených, štěpných,
slavíka píseň se zalykala
cestou v kraj půlnoc modrých,

na hlavě kozí list plavý,
věncí tu Léta Pannu
a měsíc jí dlouhé vlasy
obkroužil v mlhy lemu...

Když slunce, Velmož roku,
dává se na cestu,
on s výše nebes výklenku
Pannu svou hledá nevěstu.

Až nastal večer lásky
a Panna vstává s lože...
Velmože smažou se vrásky,
Velmože opouští hoře.

„Zastav, můj koni, komoni!
Nevím, kam vede cesta...
Milou svou vidím v údolí,
jde moje nevěsta.“

Pod vrbou políbil ji hebkou,
pod milé vrby přístřeším.
Prst v květu ujal rukou,
prstenem stvrdil manželství.

I byla svatojánská noc
a půlnoc minula,
pod vrbou svolnou vzít pod porost
ty dva, jež láska spojila.

— — —

Noc však řídne a řídne
— koho to nárek slyším? —
noci kročeje matné,
hodina plachá jde síní —

a koně dusot náhlý
světla proud odnesl
a v jíní údol táhlý,
louky lán poklesl,

něha dnů, měsíců
odešlých v loučení
a podzimku hlasů
těžko vyslyšených...

Milého slyším, kůň prchá,
oblohy zář jak bledne,
vlasy Morana cuchá,
věnec vidím, jak vadne...

„Ó Slunce, manželé nejtišší,
ať v náručí vás tisknu,
přec to, čím srdce se plaší,
že léto lomí se, nepřijmu!...“

„Co, milá má, co hledáte?“
„Pryč od vás mne to nutí.“

„Kam, milá má, kam chvátáte?“
„Sirým časem ať bloudím.“

„Kdo, milá, kdo vás povede?“
„Vítr, co bloudí, kam nevidím.“

„Co, milá, v hlavě nosíte?“
„Kout bez nás dvou, můj milý.“

„Na co, má milá, čekáte?“
„Na vaše srdce na chvílku,
nad ním se život uzamkne,
nad ním zapláču potichu.“

Chvilku pod vrbou jívou,
dlouhou snad, ach krátkou spíše
v důlku rámě hlavu poopřenou
a smrt by konejšila tise.“

Zpěv ropuchy

Raymondu Escholierovi

Zpěv... Hlas, v černé noci hlas, který se skrývá.
Zpívá... a kdo? Ó Bože! Líp nemít tušení,
nikdo raděj ať nezví, protože jsem to já.
Být já slavíkem ve plůtku lupení –

píseň řekla bych... luny pláč, hvězda zalknutá
nevím, kam zapadl do mladé trávy tam...
Vy, co tudy jdete, lapit ji do sítky
byste snad chtěli, vy, prosím, neprozradte klam.

A co je to? Nic. Povzdech samoty něčí
až do hloubi temné, již mívá pěšiny;
srdce, které bloudí v neklidu nejzazším
a bije a bije, aby ho ještě našli.

Nic. Teninké sklo, jež padlé na zem puklo
rankou váhavou v něze podvečera.
Ne, ne! Oblaku šera neporušte dílo,
krok váš ať nešlápne na stesku žal sedmera.

Ach ne! Nechtějte, vábí-li vás ta píseň,
hluboko-li v lese vás kouzlo její stisklo,
nechtějte v mlčení, jako srdce lázeň,
k tajemství se upnout, k lásce čiré nad sklo;

pakli snad v zášeří, kde hlas pohasíná
pohrobka písně hlas její strhne vás v hrudi
horké skrýt chcete a s sebou vzít, kde dřímát
bude, jak sestra maličká, již nechcem probudit;

vy, jimž chorá jsem, ošklivá, vy, Bože nedej,
že nejsem ten slavík, vy pro smilování,
nechtějte hledat, kdo tu jako zloděj,
tvor pod mechem je skryt, tvor trapný pod kamením.

Popojděte. Nerušte ticho zamčené,
kdy trnu, kdy bojím se, že bude mi vzato
štěstí mé, doufání, že jsem víc než bláto.
Na píseň jste přišli... píseň pomatené.

Píseň... Něco snad navíc? Mám-li snad tvář ještě?
Píseň... Jméno její ubohé zaniklo.
A kde jsem? Kdesi, a zpěv můj v tichu deště,
sehněte se, našli jste – a v srdci hrklo.

Však kapka za kapkou sobě se tratím,
nic víc než slůvko, hebké, a samo, a níže.
Nic víc už... pták slavík s kabátkem povědomým,
ptáče, jemuž tu nasloucháte tise...
Nechodte blíže.

Marie Noël.

Školačka

Jde Ježíšek malý,
jde cestou do školy,
kříž na rameni nese,
kříž těžký dřevěný.

Taková drobná lítost, zapřená,
vrací se ze školy zvečera
a cesta se jí táhne, dlouhá
a v lese tma, kam šlápne noha.

Do učení chodí, bere hodiny
jak trpět velce, trpět vstoj
jak Kristus Pán, co hřebů rány
snes, ona neumí snést svoje.

To je ta chvíle, kdy z křoví přitmí stoupá,
vítr vrbu děsí, vítr dá znamení.
Úkol, ach, na chybě chyba,
dítě pláče, kříž má na rameni.

Růže z Jericha

Kozí list, Růže z Jericha
květy dá steré na steré
na Jana, kdy Láska natrhá
květů lučních, co pobere.

Vyskočila si, čipera,
kozičky kůzle bělokvět:
kdo mládí bílé nachytá,
lehko je hochům naletět.

Upne se kozí list v plůtek,
poškádlí špice růžkem
a z hloží hlohových dutek
mladíčky navnadí outkem;

a výše a výš ta smává
si troufá v cesmíny trní,
v dubu hlavě až sedává,
vršek ráda má návětrný.

Tam na haluzi hoření
s větrem potkává se milým.
Sklání se nebes vlnění,
v něm Pán Bůh sám se choulí...

Říjen měsíc už na sklonku...
Copak je s Růží z Jericha?
Táží se na ni červenku,
červenka o šibalce slýchá.

„Pověz mi, ptáčku červenko,
o zprávu prosit mohu?“
„Hlavu pod čepce plátýnko
sklonila na kláštera prahu.“

V keři svém Růže z Jericha,
že zima přichází, to ví.
V kapli kře bdělá naslouchá,
jak zima metly láme a trní.

Na růženci svém, nachovém,
na zrnech hrubě rudých,
za ty, co polem nepolem,
ty, co kolem jdou, se modlí.

Přeložil Jiří Reynek, z chystané sbírky pro nakladatelství
Petrkov.

Hudbo drahá

Z pozdních básní Suzanne Renaudové

Veškerá poesie Suzanne Renaudové je prostá a lidská, citlivá ke kráse slov i významu obrazů, uzavírajíc v sobě světlo a vroucnost. Jak jsme pokaždé potěšeni, když nalezneme v básnickém díle takovou cudnost a tak málo pomíjivosti. Po boku Marie Noël je nejurozenější katolickou básnířkou Francie našeho století.

(O. F. Babler, exilový časopis *Rencontres*, Paříž, 1964)

U stolu

Krajíc krajiny do zlatova
v košíku chleba spočívá,
to krabaté hory mne hřeje patka,
to pod dlaní hřeje památka;

západu mráčky roztavené
mužskému do sklenky kápnou chvíle žhavé;

salátu hlávka lámavá, křehká,
srdíčko, natě zavinuté chloubá
slimáka sny chrání, kadeřavá, lehká,
vidličkou zavadit – je radost, ale tolik škoda.

Vzpomínání, srozumění
outka pavučiny spolu tkají

a růže tu je, sama, svatá,
že taková je, se nečervená

a voda je tu, staví se tichá,
ta ve skla poutech sotva dýchá,
o sněhu sní, o nebi má zdání...

Hudbo drahá, kdo ti brání...

Paleček

Přichází noc. Co ještě zbývá?
Tré křemínků, tré zrnek prosa.

Přichází noc. Tma, stopa žádná,
pěšinku zmátla chvíle zrádná.

To světlo však mezi kmením,
světlo volá, dá znamení,

a povzdech, co kůrou zaléhá
a na odpověď naléhá...

* * *

Zas nový den, nový i zlý,
pod maskou sněhu v bílém sametu,
zlý na ty, již o křídlo přišli,
zas nový den a z klece drátků
tlukot se hlásí křepelky, mé sestry,
smutná sloka písku, stesku,
co řekla včera, říká i po dnešku,
že nezbude než zobat zase spadlé
žalu jáhle.

Suzanne
Renaudová
(šedesátá léta).
Fotoarchiv
Petrkov.

* * *

Když keře šípku světélka
z mlhy procitnou a svitnou,
jak vlídné odlesky jdou nouze pěšinou,
jež vedla mne tak trpká.

* * *

Žabko, v neděle kabátku
a bílé ach! rukavičky do svátku...

* * *

Hle, tam nad hlavou nám
vítr kolébá sličnou mrtvou svou, a sám
a v pláči splétá vlasů stín a stříbro.

Luno laskavá, v tobě smrt se světlem stává trochu,
úsmev tvůj stín, jenž z hrobu na hrob sklouzne!
V poslední křeči svět nadskočí a zhyne
a vítr neodnese než náruč marnou prachu.

* * *

Tichá odevzdaná duše si rozjímá
nad sítí, v níž pavouk sám se usebírá,
sám říjnem zmlk a jak by ticho snoval,
zlatou suknici slov, jež váží slova.

Z pozdních básní Suzanne Renaudové přeložil Jiří Reynek
pro chystanou monografii S. R.

* * *

Sotva se probudilo, svítání se dává do stránky úlohy.
Na lince bílé cesty řadí tenké stromky, křivé trochu.
Neobejde se to bez nějaké kaňky, bez lehkých čaranic
pro rozptýlení, bez zběžného obrysu člověka nebo
ptáka. Teď však se snaží a skloněno nad krásným
zasněženým listem počíná vyplazovat – támhle, ach
támhle – hezký cípek růžového jazyka.

Za Zdeňkem Rotreklem

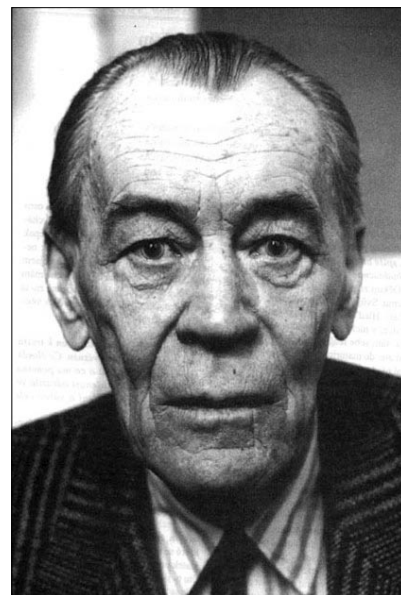
PAVEL ŠVANDA

Zdeněk Rotrekl (1920–2013) se zúčastnil druhého i třetího odboje a v komunistických lágrech si odtrpěl 13 let. (Původně nad ním byl dokonce vynesena rozsudek smrti.) Po návratu z vězení se protloukal pomocnými pracemi, s výjimkou šťastnějších let 1968–1969, kdy dosáhl doktorátu filozofie a mohl se věnovat kulturní novinářině. Za normalizace byl aktivní v disentu. V široké názorové paletě v okolí Václava Havla zastupoval křesťansky orientované umělce.

Zdeněk Rotrekl byl zajímavou kombinací konzervativního katolíka a zapáleného českého (původně československého) vlastence. Představoval tedy typ intelektuála častější například v Polsku než u nás. Jeho náboženská víra byla ověřena v tvrdých podmínkách vězení v 50. letech. Nezáleželo mu tedy příliš na tom, na čem se usnesl druhý vatikánský koncil, ani na tom, co řekl, případně neřekl ten který Svätý otec. Byl vytrvalým praktikujícím katolíkem, loajálním vůči církvi, ale ti, kdo ho poznali blíže, věděli i o jeho toleranci vůči lidským slabostem.

Budoucnosti ovšem zůstane především Rotreklovo literární dílo. Rozrostlo se v několika vrstvách, i když sám se považoval, a to plným právem, především za básníka. Dosud čekáme na plné zhodnocení jeho básnické výpovědi, ale v hrubých rysech je jeho vývoj známý. Rotrekl původně začínal v dramatickém, až poněkud proklamativním tónu. Postupem let, která ovšem vesměs málo přála nerušené literární tvorbě, jeho poezie zniterněla. Příznačně považoval za sobě blízké osobu i dílo Františka Halase.

Ke slovu posléze přicházely i modernistické až postmoderní postupy. Katolický básník se přiblížil až k provokativním dadaistickým podobám poezie. Používal je tehdy, když chtěl dát najevo svou ironickou distanci od přetechnizovaného a zbanalizovaného způsobu života. Ostatně jeho velkou láskou byla (nejen

česká) barokní poezie a jeho pohled na literární kulturu byl celoevropský.

Velmi zajímavý horizont také vytvořil Rotrekl prozaik. Kromě řady impresivních povídek napsal pozoruhodný román *Světlo přichází potmě* (Atlantis 2001). Děj je zřetelně autobiografický a sahá od partyzánské epizody na konci druhé světové války až do 60. let, takže čtenář sleduje životní osudy mladého vlastence a později vězně, který považuje za samozřejmé, že musí aktivně čelit oběma formám totality. Toto téma bylo v různých podobách zpracováno již vícekrát, ale jen výjimečně se ho chopili autentičtí svědci obdaření talentem k umělecké výpovědi. A právě tím je román *Světlo přichází potmě* cenný, že totiž fabuli naplňuje autentickými prožitky. Tak se například čtenář nejen dozví o existenci demokratického odboje, ale též o vnitřních tísních z illegality. Také zaznamená, jak vypadalo Brno těsně po problematičtém osvobození Rudou armádou a jaké síly a skupinky těžily z dobového chaosu, jenž nezavládl jen v ulicích. Dozvídáme se o tajném vězení komunistické policie a také o metodách vyšetřovatelů a o mučení v lágrech, jimž čelil zatčený odbojář. Věrohodný hlas dobového svědka vytváří plastický obraz mnohotvárného světa, skládajícího se nejen z krutých ohrožení, ale i z duchovního usilování účastníků, starajících se o to, aby nepozbyli

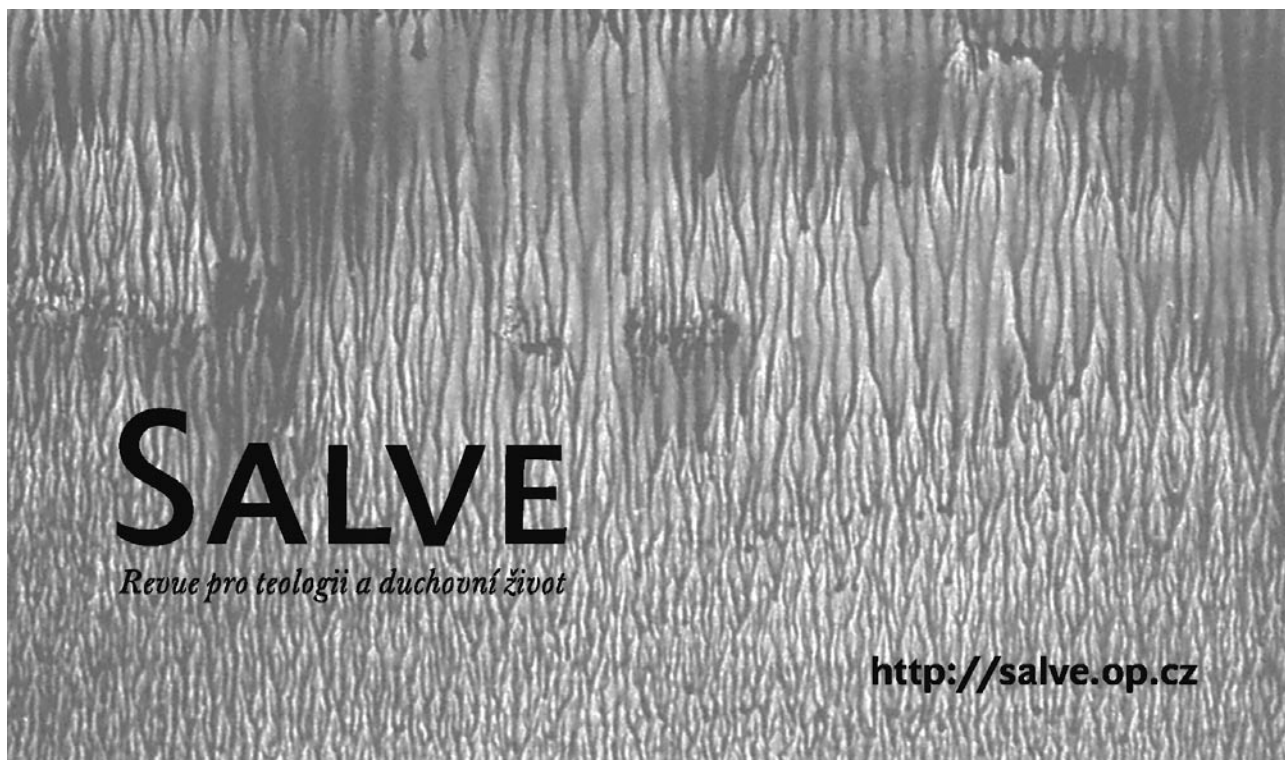
svou tvář před Hospodinem. Některým situacím, ale i lokalitám a detailům je tu propůjčena symbolická platnost. V tomto cenném románovém díle, jež dosud nebylo dostatečně reflektováno literární kritikou ani čtenářskou veřejností, je zachován původní dobový patos, nezastřený uplynulým časem, ani později se vytvořivšími vypravěčskými konvencemi.

Zdeněk Rotrekl je také autorem titulu *Skrytá tvář české literatury*, jenž vznikl v 80. letech a shrnul údaje o českých spisovatelích převážně křesťanské konfese, kteří byli po převratu v roce 1948 opomíjeni oficiální literární vědou z politických důvodů. *Skrytou tvář české literatury*, která se původně šířila samizdatem, vydal Josef Škvorecký v '68 Publishers. Po roce 1990 byla zpřístupněna ve dvou domácích vydáních. Rotrekl mnohé z údajů shromáždil v rozhovorech a leckdy víceméně na poslední chvíli. Jeho svědectví se týká především generace, která za „normalizace“ byla už na odchodu.

Do třetice jsme také znali Zdeňka Rotrekla jako organizátora literárních aktivit. Mezi jeho nejvýznamnější činy patřilo obnovení revue *Akord*, titulu spjatého s Jaroslavem Durym a Janem Zahradníčkem. Rotrekl revokoval *Akord* již v samizdatové podobě a od roku 1990 jej vydával v nakladatelství Petrov. Také tento jeho ediční čin pomohl uchovat pro českou literární kulturu leccos, co by jinak odnesl čas. Byl také u zrodu samizdatové *Střední Evropy – brněnské verze* a též u počátků *Revue Proglas*.

Doufám, že spravedlivého ocenění, jež ovšem Zdeněk Rotrekl plně kladl do rukou Božích, se dožije nejen jeho mnohostranné literární dílo, ale i povzbuzující vzpomínka na velkorysou víru, jíž tento niterně nobilitovaný básník žil.

Pavel Švanda je spisovatel, přednáší na Divadelní fakultě JAMU v Brně.

Skoro všichni jsou už usazeni

EUGEN BRIKCIUS

Básník a performer-mystifikátor EUGEN BRIKCIUS se narodil 30. srpna 1942 v Praze. Po maturitě vystřídal mnoho zaměstnání (byl mj. přidavačem, řidičem, pomocným dělníkem nebo programátorem). V letech 1966 až 1968 dálkově studoval filosofii a sociologii na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze, v letech 1968–1970 studoval filosofii na University College v Londýně, na konci šedesátých let pořádal happeningy, v sedmdesátých letech se živil jako výtvarník ve svobodném povolání. V letech 1973–1974 byl osm měsíců vězněn za hano-bení Sovětského svazu. Filosofická studia dokončil v roce 1982 disertační prací *Ontological Argument*. Po roce 1980 odešel do Vídně, kde žije se ženou Zuzanou a synem Eugenem. Dnes je ve svobodném povolání, pravidelně navštěvuje Prahu. Po roce 1990 navázal na své happeningy organizováním „konceptuálních akcí“. Je členem mezinárodního PEN klubu. V posledním zhruba desetiletí vydal několik knih „básní v próze a poezii“, po nichž následovaly v těsném sledu dvě sbírky básní pouze v poezii: *Mesón El Centro* (2010) a *Spouštění s milou* (2011). Loni mu vyšla svěživotopisná próza *Můj nejlepší z možných životů*, k vydání je připraven „sebraný spis“ *A tělo se stalo slovem*.

Na počátku své slovesné kariéry jsem poněkud protismyslně slovo vyhnal oknem. Ono se mi ale později – jak už to bývá – vrátilo dveřmi. Původně jsem totiž chtěl, aby se slovo, vlastně i neslovo, stalo tělem. Nakonec se jím fakticky stalo, ale co se nestalo: učiněné (happeningové) tělo se začalo vracet do slova. A vskutku: přes různé peripetie (poezie latinská, anglická a německá – tu první „pokazil“ českými překlady Pavel Šrut, zbývající jsem si „pokazil“ vlastními překlady sám) se tělo vrátilo doslova do slova, a sice českého, přednostně milostného. To proto, že mé nynější slovo má po tělesné epizodě zatroubený tělesný charakter. Totéž, tedy oduchovnělou tělesnost očekávám od slov druhých. J.-P. Sartre tvrdí, že peklo jsou ti druzí. Uvidíme, jak je tomu s druhými básníky.

Vždy jsem tvrdil, že když si chci něco přečíst, napíšu si to sám. Nebyla to ale úplně pravda. Na cestě do těla a zpět mě doprovázeli básníci, živí i mrtví. Jejich verše jsem příležitostně, později spíš pokoutně četl.

Nebyly pro mne holou inspirací – nikdy jsem epigonsky nekopíroval, jen výjimečně parafrázoval –, ale spíš tajným než veřejným potěšením. Bylo to – a stále to je – jako v dialogu, v jeho platónské předloze učiněné tělem. Našinec by měl do protivníka, vlastně dialogického partnera obrazně řečeno vstoupit, aby lépe pochopil jeho postoj. Pak ovšem vyvstává nebezpečí, že ze svého partnera už nebude umět vylézt. Stručně popíšu, jak jsem vylezl z básní svých předchůdců i vrstevníků. Podívejme se na následující báseň.

LÉTO

Chtěl bych tě potkati
ve snách
niklák ti vyplatit
ježž léto pozlatí
dřív než se ohlásí vesna

Chtěl bych pít pelyněk
z dlaní
zbohatlé bohyně
abych včas před vesnou
nemohl neklesnout
k nohám své paní

Jen se mi neprobud'
ze sna
schovanko mých letních svátků
Až přijde milostná vesna
ve dlaních sevří tu zlatku.

Čtenář jistě uhodne, kdo to napsal, a ještě jistěji se splete. Jedná se o jednu z nečetných frází vědomých. Zbývá uvést příklad parafráze vědomé. Jednou, když hodinové rafiky mého mládí, které šly mnohdy pozpátku, ukázaly desátou hodinu, připomněl mi přítel Petr Vacek dvojverší z Nezvalova Podivuhodného kouzelníka: „Deset hodin, lidé uléhají k spánku / opilci čtou smutný zítřek z pekla džbánek.“ Od té doby si ty verše recituji dennodenně ve zmíněnou dobu. A ještě hůře, vlastně lépe. Vznikla následující báseň. Pro úplnost dodávám, že jde o překlad německého originálu.

Skoro všichni jsou už usazeni
jen já neusedám souzen polypem
sám ač sídlo nemám rád ho změním
zavděk vezmu třeba Olympem

Jen pryč ze světského pódia!
Kdo ze mne udělal neposedu
ten si teď zasedne na Dia
a mne zvolí bozi za předsedu

Leč zpět k dílům, která prokazatelně složili jejich předpokládání autoři. Začetl jsem se i do *Dona Juana* od lorda Byrona. Jenže nezůstalo jen u četby. Koncem šedesátých let jsem byl vyzván, abych zmíněné dílo přeložil za účelem přebásnění, které měl provést někdo jiný. Já jsem to ale, fascinován textem, rovnou přebásnil. Aniž bych si to uvědomil. Rutinnímu přebásňovači pak stačilo se pod eugenialní překlad podepsat. George Gordon Byron jako autor originálu naštěstí zůstal.

Ne každé básnické dílo, které mne zaujalo, jsem přeložil. Mnohá ctím dodnes. Vzrušeně jsem naslouchal ozvěnám rozhovorů, které byly vedeny na zámku ve Vrchotových Janovicích, sídle rodu Nádherných. Bratr Sidonie Nádherné pozval Rainera Marii Rilka. Na zámeckém mostě uvítala básníka sama paní domu v červeném plášti. Ohromený Rilke píše: „Krásná baronesa – vypadala v té chvíli jako šlechtična na miniatuře před velkou revolucí – přicházela ke mně po zámeckém mostě.“ Po tichém Rilkovi začal do Janovic jezdit Karl Kraus. Hřmotný vydavatel časopisu *Pochodeň* byl sice prchlivý, ale psal básně, které byly určeny hostitelce. Složil básně Louka v parku, jako by věděl, že Sidi si poznamenala do deníku: „Musím napsat poslední vůli, protože mu chci odkázat louku v parku.“

Unikám času. Nazpět přiváben
se vracím a tkvím v louce nehnutě,
v zelené hládi jak ty labutě.
To bývala má zem.

„Pro mne je jenom jeden kus země, který mi dává jistotu, je jenom jeden ostrov – Janovice,“ vyznal se dědic louky Kraus. A Rilke? Ten nepřestával snít o setkání před janovickým zámkem: „Ta chvíle, kdy se park kolem mne najednou zavřel, a potom – jak snadné je pro mne přivolat zpátky ten okamžik – opět vidím červen Vašeho pláště. Vlál kolem Vás, když jste přicházela.“

Krásně rýmoval – i nerýmoval – Jaroslav Seifert. Jeho raná báseň Elektrická lyra končí prosbou: „Proto, múzo, přijď a dej mi sílu, / a aby ta píseň moje krásná byla, / své bílé čelo skloň nad moji lyru.“ Múza básníka vyslyšela, i když nakonec odhodil „veteš metafor a rýmů“. Není divu, že čtenář se jen těžko zbaví představy, že i kdyby při rozhodnutí Švédské akademie nehrály roli v podstatě správné politické důvody, mohl a musel by představitel české básnické avantgardy a později v pravém slova smyslu národní básník dostát Nobelovu cenu stejně. Verše „Slyším to, co jiní neslyší, / bosé nohy chodit po plyši.“ by oslnily i básníka ženských nohou Alexandra Sergejeviče Puškina.

V snách moře před bouří zřím zase
ach vášeň lomcovala mnou
když vlny spěly v bouřné kráse
jí s láskou lehnout u nohou
Jak chtěl jsem s nimi v oněch chvílích
se ústy dotknout nožek bílých.

Když Georg Friedrich Händel, dvorní komponista britského krále Jiřího I., skládal proslulou *Vodní hudbu*, prý mu stačilo zaznamenávat trylky milované Temže. Trylkům řeky může naslouchat i umělec slovesný. Co píše domácí pán Čertovky Vladimír Holan, když růže přestanou chrlit krev?

Sešit a orsej, broušený vliv číše,
věnec a šíp; pro všechny melodie
znej skládat do fontány, která v hudbu píše
přítomnost krásné šije.

Verše mohou být i filosofické. Ve středověku byla filosofie služkou teologie. Jako takovou jsem ji díky Tomáši Akvinskému vnímal i já. Nakonec se mi filosofie vyjevila jako služka poezie. A poněkud opožděně jsem přišel na to, že Tomášova *Suma teologická* je vlastně román ve verších. Viz úchvatné verše „Rozum rozumí, že vůle chce, / a vůle chce, aby rozum rozuměl.“ Nebo „Je lepší existovat než neexistovat.“ Když se moje choť, když ještě nebyla mou chotí, premiérově ocitla v mé posteli, zaveršoval jsem ve stylu sv. Tomáše Akvinského: „Je lepší tě tu mít než nemít.“ Na mou vyvolenou to udělalo doživotní dojem.

Z prudce inspirativního Tomáše tyla – a ještě tyje – početná množina katolických básníků. Patří do ní i osvícený (navzdory údajnému tmářství) bard Josef Mlejnek. On si ze sebe nedělá legraci, jak zní údajně zaručený recept. On ty šprýmy, japné i nejapné, vlídně toleruje jiným. A nejen to. V tomto snášenlivém ohledu mu není svatý ani Bůh. Josef Mlejnek dobře ví, že Bůh je svatý sám sobě, a my na tom v lepším případě participujeme, v horším parazitujeme.

NAPROSTÉ MOTIVY

(*definitivní verze*)

Báseň prostá jako kámen
a naprostá jako slovo,
jež může vzejít
pouze ze skály.
Báseň, která by
už nebyla z tebe
a již by nejen viděl,
ale také četl i Bůh.

Nevymýšlej zpěvy,
máš-li mluvit:
Jinými slovy
vésti řeč.

V mém výčtu dojmů a jejich původců nemůže chybět kníže básníků Johann Wolfgang Goethe, i když se leckdy choval – zejména vůči vrchnosti – devótně a proslulý Götz-Zitat z třetího dějství dramatu *Götz von Berlichingen* vyčárkoval. Rytíř Götz odpovídá kontrahentům: „Vyřidte svému hejtmanovi, že k jeho Císařské Milosti chovám náležitou úctu. Váš hejtman mi může akorát ---“ Sluší se poznamenat, že v první verzi dramatu Götz výrok udatně dokončí. Teprve později Goethe couvl a jadrný hornoněmecký obrat, který dobře znal ze svého dětství, pouze naznačil. Jedno dvojverší ale nevyčárkoval:

Der grösste Lump im ganzen Land
Das ist und bleibt der Denunziant.

Ze všech lumpů v celé zemi
Tím největším práškač je mi.

S Goethem se však nerozloučíme mým skromným překladem. Zbývá „jádro pudla“. Jde o verš z jednoho z Goethových *Faustů*. Jak na to jenom přišel? Inu takto: přinesli mu na stříbrném podnose meruňku, tehdy naprosto exotický plod. Goethe meruňku vsunul do úst – a kousl do pecky, tedy jádra. Jelikož se mu zrovna u nohou motal neodbytně věrný pudl, přednesl

nejfrekventovanější ze všech světových veršů: „Tak to je tedy jádro pudla.“

V našem případě je jádrem pudla, že poezie, ta nejlepší, zní všude. Sama kultura se zrodila ve verši. Abych parafrázoval Gottholda Ephraima Lessinga, opakuji to možná příliš často, ale nikdy ne dost. Vymyslel ji Marcus Tullius Cicero, římský politik, ale hlavně básník. Kultura mu vyšla v jedné básnivě řeči v senátu jako gramatický tvar slovesa *colere*, což znamená vzdělávat či pěstovat. Je to vlastně participium futura aktiva v ženském rodě. Chtějíc vzdělávat. Původně znamenala obdělávání či vzdělávání pole, ale i těch, kdo pole vzdělávají.

Kulturně se choval – ergo vzdělával – malíř Otakar Slavík, když zvonivě recitoval svůj verš „Umění je umění, / a to se nemění.“ Tohle edukativní sdělování je báseň jedna báseň. Zcela odpovídá mým požadavkům na komponování výsostných veršů. Vzdělávat půdu i ty, kteří tu půdu vzdělávají, lze nejlépe v krajině, v tomto případě v úchvatné krajině. Vždyť krajina není jen mo-

delkou pro malíře, zaznívá z ní i šepavý trylek. Kdo má uši k slyšení, je ke krajině přiloží a s ní básní. Když může zdá se, že co její milý básní, básni podobá se, je to báseň – jedna báseň.

Suma sumárum mohu konstatovat, že na své básnické pouti jsem měl – a stále mám – spolehlivé průvodce. I když jeden z nich, Franz Kafka, dává k lepšímu verš, který spolehlivost průvodců zpochybňuje.

„Jdeme správně?“

zeptal jsem se průvodce...

Aby to nakonec nedopadlo jako v Knize přísloví.

Pes se vrátil

k tomu, co zvrátil,

a vykoupané prase

válí se v blátě zase.

V Praze, 30. května 2013

**literární kritika
recenze
literární historie
beletrie
rozhovory
polemiky
publicistika**

Nejčastěji vycházející literární časopis v českých zemích, letos již 20. ročník. Čtyřiadvacet stran novínového formátu, jednadvacet čísel ročně.

Lze objednat poštou, e-mailem, telefonicky, osobně
Tvar, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, tel.: 234 612 398, 234 612 399
e-mail: tvar@ucl.cas.cz
Cena pro předplatitele 22,- Kč

www.itvar.cz

Zdechlina s make-upem

Raúl Castro – blecha, která si osedlala tygra

JOSEF MLEJNEK JR.

V srpnu 1960 charakterizoval americký časopis *Time* Che Guevaru jako mozek revoluce, Fidela Castra jako její srdce a Raúla Castra jako její pěst. Kubu komunistická propaganda sice líčila jako „ostrov svobody“, ve skutečnosti však jde o jednu z nejužších diktatur současného světa, o zemi, kterou podobně jako Severní Koreu pád komunismu z přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století jaksi minul. Zatímco Che Guevara dávno doplatil na své „revoluční bouřliváctví“, bratři Castrové mají tuhý kořínek. Není divu, bez něj by se totiž asi vůbec nedostali k moci.

„V noci na 25. listopadu 1956 dorazilo dvaosmdesát mužů do malého přístavu Tuxpan. Z hlavního města Mexika, z Veracruz, z Jalapy i jiných měst, kde se pár dní předem sešli, se sjížděli autobusy i osobními auty. Té noci by psa nevyhnal. Foukal silný vítr a lilo jako z konve. Té noci jsme neměli vyrážet, ale v tak malém městě, jako je Tuxpan, by nás vojáci hned našli. Takže nám nezbyvalo, než se nalodit,“ říká Jaime Costa, zvaný Katalánc, jeden z účastníků podivné výpravy. Muži se v tichosti tlačili na palubu Granmy. Nebyli si totiž jisti, zda se na tak malou loď všichni vejdou, a potrkovali se, protože nikdo nechtěl zůstat na pevnině.

Namačkaní na sebe, každý se svým batohem a puškou, si oddechli, jelikož ještě nevěděli, co je čeká, když vtom loď řízená Robertem Roquem Núñezem, který vystudoval námořnickou školu a dříve pracoval jako kapitán obchodního loďstva, vprostřed bouře zavrčela a vyplula ústím řeky. Plavili se bez světla, aby je neodhalila pobřežní stráž mexického námořnictva, působící v ústí přístavu vedle majáku. O půl hodiny později vypluli na širé moře.

Vlny mohutně dorážely na trup lodi, která se nebezpečně kymácela. Byly to vlny vysoké asi dva až dva a půl metru a loď měla nějakých třináct metrů, takže jakmile vyplula, začala nadskakovat. Takže všem bylo špatně, i kapitánovi a jiným protřelým námořníkům.

Z pachu zvratků se udělá špatně každému, a smrad ropy je snad ještě horší... a k tomu se přidal ještě smrad výkalů, protože někteří se vydělali rovnou na palubě ze strachu, že když vstanou, přijdou o své místo.“

„Bylo to peklo,“ vypráví dále kubánský revolucionář o strastiplné cestě motorové jachty Granma směrem ke Kubě, ale i k převzetí moci. Ve své knize *Raúl Castro. Blecha, která si osedlala tygra*, ho cituje španělský novinář a publicista Vicente Botín. Knihu vydalo na sklonku roku 2012 nakladatelství Paseka v překladu Denisy Škodové a Stanislava Škody.

Vicente Botín vystudoval politické vědy a sociologii, ale od roku 1972 působil jako zpravodaj pro různá španělská média. V letech 2005–2008 pracoval jako reportér na Kubě, odkud byl na podzim 2008 vyhoštěn. Tamní režim zachytil i v předchozí knize *Castrovy pohřby*. Kniha o Raúlu Castrovi není pouhou biografií, neboť jde především o poutavé líčení cesty bratrů Castrových k moci a o plastický portrét diktatury, kterou poté na Kubě nastolili. Botín v knize spojuje umění psát, tedy bohatý jazyk, cit pro spád děje, promyšlenou kompozici i vykreslení jednotlivých postav, s kvalitami odborné publikace, tedy s podložeností faktů a reálií, vystižením dobového kontextu a s provázaným, analytickým výkladem. Opírá se též o bohatý materiál, který nasbíral jako novinář, včetně roz-

hovorů s řadou významných postav kubánské kultury i politiky.

Kubánský režim je samozřejmě spojen především s osobou Fidela Castra, ovšem poté, co ho věk a choroby donutily stáhnout se do ústraní, převzal otěže moci jeho mladší bratr Raúl. A právě na něj se Botínova kniha zaměřuje. Ale lze skutečně říci, že Raúl převzal mocenskou otěže? A znamenal jeho nástup nějakou změnu? Či, přesněji řečeno, mohl – vzhledem k osobě Raúla Castra, jeho postojům i názorům – vůbec nějakou zásadní změnu znamenat?

„Hlasitý křik toho dítěte kontrastoval s jeho drobnou, rachitickou postavou, kterou se odlišoval od svých bratrů Ramóna a Fidela, z nichž každý při narození vážil téměř šest kilo. Byla jedna hodina odpoledne 3. července 1931 a horko přímo dusilo farmu Manacas, pojmenovanou podle stejnojmenného potůčku protékajícího mezi hornatými výběžky pohoří Sierra Cristal, v obci Birán. Chlapec, jemuž dali jméno Raúl Modesto, se narodil Ángelu Castrovi, majiteli farmy, a Lině Ruzové, místní služebné, s níž statkář žil od té doby, co ho kvůli jeho záletnictví opustila manželka María Luisa Argotová, s níž měl dvě manželské děti. Chlapec Raúl a jeho šest sourozenců byli o několik let později pokřtěni matčíným příjmením, což se neobešlo bez složitého vyřizování na úřadech, jelikož kubánská katolická církev nepřipouštěla křest levobočků.

Raúl Modesto, neduživé a hubené děcko s poněkud šikmýma očima, se nijak nepodobal svým bratrům Ramónovi a Fidelovi, kteří byli vysocí, silní a statní. Zlé jazyky začaly brzy roznášet, že Raúl je plodem Linina příležitostného vztahu s Felipem Mirabalem, zvaným Číňan, velitelem venkovského četnictva v Biránu,“ popisuje Raúlovo narození Vicente Botín. Jako mladší a navíc i fyzicky slabší bratr měl Raúl od dětství vůči Fidelovi velký mindrák, avšak, jak dokládá Botín, vždy ho poslouchal, což patrně, alespoň do jisté míry, trvá dodnes.

Měšťáci koketující s gangsterstvím

Kubánská komunistická strana, tedy ta původní, „předcastrovská“, jež se oficiálně nazývala Lidová socialistická strana, víceméně odmítala ozbrojený boj

a tvrdila, že revoluce může zvítězit jen tehdy, když ji lid přijme za svou. Fidel Castro se naopak domníval, že nejprve je třeba revoluci zahájit, a teprve pak se k ní lid připojí. Podle Botína Fidel Castro radši četl Machiavelliho nebo životopisy Napoleona, nikoliv klasiky marxismu-leninismu. Pro jeho bratra Raúla znamenala v příklonu k této ideologii iniciační zážitek patrně cesta do Evropy, na Světový festival mládeže a studentstva, který se konal v únoru 1953 v Bukurešti.

„Sjezdu se zúčastnilo přes čtyři sta delegátů z jedenácti zemí. Raúl Castro patřil ke kubánské delegaci. Když všechna setkání skončila, mladému katechumenovi znavenému tolikerým žvaněním se zachtělo poznat komunismus zblízka, a tak se vydal do Rumunska, Maďarska a Československa. V Praze se ocitl bez peněz a své sestře Juanitě napsal dopis o pomoc: „Juanito, předrahá sestřičko, přijel jsem sem na sjezd a rád bych této cesty využil i k návštěvě několika evropských metropolí. Prosím tě, sestřičko, pomoz mi, ať mi naši pošlou nějaké peníze. Vždyť víš, že po nich nikdy nic nechci, ale teď se mi nabízí jedinečná šance, která se nemusí opakovat.“

Raúl peníze dostal, a mohl tak pokračovat v cestě po staré Evropě. Po návratu na Kubu se mu ani nechtělo vyprávět o tom, co prožil v Paříži nebo v Římě, protože ho zcela uchvátily socialistické země. Jako nějaký konkurent Marka Pola uvedl výčet „divů“, které v těchto zemích objevil,“ píše Botín. Raúl Castro si Sovětský svaz a sovětskou formu komunismu opravdu zamiloval. Dokonce by se dalo říci, že na sovětském komunismu miloval nejvíc to, co i většině ostatních příznivců přišlo alespoň mírně odpudivé: byrokracii, uniformy a uniformitu, megalomanské stranické sjezdy, stranický aparát.

Po neúspěšném útoku na kasárna Moncada z 26. července 1953, kdy se bratři Castrové a jejich přátelé poprvé pokusili dobýt moc, rozeslalo vedení tehdejší komunistické strany Kuby „Dopis straníkům“, kde útok označilo za „pučistický, dobrodružný a zoufalý čin hodný bezzásadových měšťáků koketujících s gangsterstvím“.

Což je nepochybně docela přesná charakteristika. Castrovi byli, díky úsilí Ángela Castra, jenž se vypracoval z ničeho, relativně bohatou rodinou, patřili ke

střední třídě a měli řadu rodinných i přátelských vazeb k tehdejší ekonomické i politické elitě. Počinání Fidela, Raúla a jejich skupiny nejen v roce 1953, ale i později, při úspěšném získání moci, opravdu ze všeho nejvíc připomíná gangsterství. Nicméně, alespoň navenek, též zavání dobrodružstvím, romantikou dobrodružných příběhů z dalekých končin, čímž Fidel či Che Guevara přitahovali studenty i intelektuály v západní Evropě i ve Spojených státech a vlastně po celé zeměkouli.

Botínova kniha však této revoluční romantice nemilosrdně vypráskává kožich. A ponouká i k hlubší úvaze o skutečné motivaci všemožných revolucionářů. Psychologie revolucionáře přitom představuje stále málo prozkoumané téma, neboť jimi samými uváděné důvody – rozhořčení nad nespravedlivým systémem, bídou a podobně, samy o sobě nevysvětlují mocichtivost, krutost a egoismus, jimiž se tito lidé „zvláštního ražení“ často vyznačují.

„Sovětské režimy se dovolávají učení, které hlásá prvenství ekonomiky. Avšak dějiny komunistické strany a sovětského režimu podávají znamenitou ilustraci určujícího působení několika lidí na údajně objektivní síly. Když se bolševická strana chopila moci, zvítězil symbolicky podle doktríny světový proletariát. Ve

skutečnosti je uchopení moci komunistickou stranou v roce 1917 a přeměna světa touto revolucí potvrzením a posvěcením role – často udivující – malého počtu lidí v dějinách lidských společností,“ napsal francouzský politolog Raymond Aron v knize *Demokracie a totalitarismus*. Kuba tuto jeho myšlenku jen potvrzuje.

„Už pět dní se plavili na lodi Granma, sužovala je mořská nemoc, zima a pocit, že se ztratili. Cesta měla původně trvat tři dny, ale nakonec se protáhla. Moře se silným vlnobitím a protivětrem nedovolovalo plout rychleji. Přetížená loď se nebezpečně kymácela a několikrát se málem převrátila. Komu zrovna nebylo špatně, musel s velkým úsilím vylévat vodu z paluby. Potravin a pitné vody se nedostávalo a malý prostor vyvolával roztržky a špatnou náladu. Prvního prosince v deset hodin večer náhle zaznělo: „Muž přes palubu!“ To když patron lodi Roberto Roque Núñez spadl do moře. Zoufalé výkřiky tonoucího vyvolaly na lodi paniku. Na palubě nebylo světlo a moře vypadalo jako vlčí tlama. Naštěstí ho mořský příboj vymrštil zpět na trup Granmy a ostatním se ho s vypětím všech sil podařilo vytáhnout na palubu. Celé to trvalo asi hodinu, takže Roque Núñez byl na kost promrzlý. Ale přežil to. Všichni to považovali za dobré znamení. Jemaja, vládyně moře a měsíce, jim propůjčila svou ochranu,“ líčí dále Vicente Botín dobrodružnou plavbu lodi Granma, jak vystřiženou z nějakého hollywoodského filmu. Ale co chybělo, abychom o nějakém Fidelu Castrovi a jeho „revoluční“ Kubě nic nevěděli: jedna větší vlna, která by stáhla loď i s bandou revolucionářů (gangsterů) pod vodu, do hlubin oceánu. Pokud někomu pořád straší v hlavně „obecné zákonitosti dějin“, musí vysvětlit, jak přesně zabránily převržení lodi za Botínem popisované bouře, nebo je z hlavy jednou provždy vypustit. A podotýkám, že Jemaja a její přízeň není vědeckým, natož marxistickým vysvětlením.

Jak napálit Amíka

Přistání a následné přestřelky s Batistovou armádou a policií přežilo jen šestnáct z dvaosmdesáti členů posádky, kteří se poté dotrmáceli do hor, kde vedli nějaký čas partyzánskou válku a nakonec Batistův autoritářský režim svrhli. Vicente Botín ale ve své knize

Vicente Botín:
*Raúl Castro.
Blecha, která si
osedlala tygra.*
Ze španělštiny
přeložili Denisa
Škodová
a Stanislav
Škoda. Paseka,
Praha a Litomyšl
2012, 368 stran.

popisuje i způsob, jakým hnutí bratrů Castrů získávalo na svou stranu média: „O hrstku rebelů bojujících proti zkorumpované vládě se zároveň začalo zajímat zahraničí. Nejvlivnější deník Spojených států *New York Times* se rozhodl vyslat do pohoří Sierra Maestra jednoho ze svých nejprestižnějších novinářů, Herberta Matthewse, který působil jako dopisovatel během španělské občanské války, aby zjistil, kdo ti povstalci jsou a za co bojují.

Herbert Matthews ztělesňoval nejlepšího propagátora začínající kubánské revoluce. Sveden a oklamán Fidelem Castrem ho vylíčil jako „nového Bolívara, karibského Lincolna, latinskoamerického Robina Hooda“, jehož ideje „svobody, demokracie a sociální spravedlnosti a potřeby obnovit ústavu a pořádat volby stojí na pevných základech“. Program Fidela Castra byl podle amerického novináře „spíše vágní a obecný, ale Kubě přináší nový návrh, a to radikální, demokratický a ... antikomunistický“.

Nejenže se Matthews nechal obalamutit slovními kudrlinkami velkého mystifikátora Fidela Castra, ale partyzánům skočil i na tvrzení o jejich kontrole nad velkou částí území a o moci sahající dále než ta, kterou mohl spatřit v táboře. Celé to zařídil Raúl Castro. Zatímco jeho bratr hovořil s americkým novinářem, Raúl přistoupil k Fidelovi s jedním z jeho mužů, Luisem Crespem, upoceným a unaveným, jako by právě dorazil z fronty, aby mu řekl: „Veliteli, právě dorazila spojka z oddílu číslo dvě.“

Žádný oddíl číslo dvě přitom neexistoval, ale podobnou fintu několikrát zopakovali a ještě ji příkrášlili tím, že se kolem ve válečném duchu promenádovali partyzáni, aby to vypadalo, jak mají napilno.“

Botín při práci na své knize natočil i řadu rozhovorů, často s lidmi z Castrova okruhu, kteří posléze sami „ostrov svobody“ raději opustili a uchýlili se někam do exilu. Jedním z nich je i Jaime Costa, zvaný Katalánc, účastník útoku na kasárna Moncada i plavby na jachtě Granma, jenž se však prý i v exilu v Miami neubrnil smíchu při vzpomínce na to, jak „toho Amíka“, tedy Matthewse, vodili za nos: „Ano, byl jsem u toho. Mezi těmi, co pochodovali. Asi pětkrát nebo šestkrát jsem prošel kolem. Pochodovali vždycky ti samí lidé, jen jsme si prohodili pokrývky hlavy. Pamatuju si, že když

jsem šel naposledy kolem, měl jsem na hlavě cizí helmu, která mi byla tak velká, že jsem přes ni neviděl a zakopával jsem o člověka před sebou. Říkali jsme: „Dorazila skupina taková a maková,“ která samozřejmě neexistovala, byli jsme to zase jen my. A jindy zase: „Veliteli, tady máte dopis,“ ale byl to jen prázdný kus papíru. A tak to dělali všichni, ale tu „velkou armádu“ v pohoří Sierra Maestra tvořilo jen bezmála tři sta vojáků, a to počítám i lidi vyslané Frankem Paísem.“

V jedné knize vydané v mexickém exilu Fulgencio Batista uznal, že reportáže amerického novináře měly obrovský dopad: „Zveřejnění rozhovoru s Fidelem Castrem přineslo povstalecké skupině značnou reklamu a podporu. Z Castra se pomalu začínala stávat legenda.“ A legenda se pomalu ale jistě drala k moci.

Popravčí pedagogika

„Fidel Castro a jeho skupina chtějí jen jedno: mít moc, ale takovou, která jim umožní zlikvidovat zbytky kubánské ústavy a jejích zákonů, aby pak položili základy ještě krutější a hanebnější tyranie, takové, která lidem ukáže skutečný význam toho slova, tedy bezohledného totalitního, zlodějského a vražedného režimu, jež po příštích minimálně dvacet let prakticky nebude možné svrhnout. Fidel Castro je totiž fašistický psychopat, který je schopen se za účelem získání moci spolčit se silami mezinárodního komunismu, protože fašismus skončil s druhou světovou válkou. Jen komunismus by nyní Fidelovi poskytl pseudoideologický hábit, aby mohl nerušeně zabíjet, krást a beztrestně porušovat všechna práva a nakonec zcela zlikvidovat duchovní, historický, morální i právní odkaz naší republiky. Domnívám se, že tato naprosto neobežetně udělená milost přinese dny, a dokonce mnoho dní plných smutku, bolesti, krve a bídy kubánskému lidu, ačkoli nyní to tentýž lid zřejmě nevidí. Prosím Boha, aby většina těch lidí a většina zde přítomných kolegů poslanců měla pravdu. Prosím Boha, ať jsem to já, kdo se mýlí.“

Tato prorocká slova pronesl v kubánském parlamentu v roce 1955 státní tajemník a švagr Fidela Castra Rafael Díaz-Balart. Kongres měl totiž rozhodnout o udělení milosti pro Fidela a Raúla, odsouzené k dlouhodobému žaláři za útok na kasárna Moncada.

I na základě konexí rodiny Castrových se to, navzdory Balartovu varování, podařilo. Fidel a Raúl tak ve vězení nepobyli dlouho, odcestovali do Mexika, kde budovali své revoluční hnutí, a posléze nasedli na jachtu Granma. Mimochodem, jachtu kubánští revolucionáři zakoupili v Mexiku od jednoho Američana, a jméno Granma je odvozeno od slova grandmother, tedy babička. Jachta se dodnes na Kubě vystavuje v muzeu revoluce a jmenuje se po ní též ústřední deník kubánské komunistické strany, tedy kubánské *Rudé právo*.

V lednu 1959 Batista prchá z Kuby. Revoluce vítězí, avšak namísto svobody a radosti přinesla velmi záhy vraždění a otroctví: „Huber Matos stanul před jakousi parodií na soud. Proces začal 11. prosince 1959 v sále vojenského tábora Columbia na okraji Havany. Partyzánský velitel věděl předem, že trestu neujde, ale svou obhajobou bratry Castrovy poněkud rozhodil, a sice když hájil revoluční zřízení v jeho původní podobě: ‚Co jsme to Kubáncům slíbili? Že svoboda bude absolutním právem a že nikdo nebude pro své ideje pronásledován, rolníci že díky agrární reformě získají půdu do svého vlastnictví, naše děti budou moci studovat na školách, které z nich vychovají svobodné občany, a náš národ se bude neomezeně těšit ze své nezávislosti a svrchovanosti, aniž by se musel stěhovat do hlavního města, a bude se radovat ze slušných životních podmínek a svůj osud bude mít plně ve svých rukou. Za všechny tyto sliby jsem ochoten položit svůj život!‘

Mnozí z přítomných, z nichž většinu tvořili bývalí partyzáni, slovům svého bývalého druha ve zbrani horlivě zatleskali. Fidel a Raúl, kteří vše sledovali z vedlejšího sálu, cítili, že se jim proces vymyká z rukou. Druhého dne coby svědek obžaloby vypovídal Raúl Castro a předložil obžalovanému ‚kompromitující dokumenty‘, jež ho usvědčovaly ze ‚lži, padělatelství a proradnosti‘. Poté na něj vyhrkl: ‚Víte vy vůbec, jak vám přezdívá kubánský lid? Pan Nenávist!‘

Huber Matos byl odsouzen ke dvaceti letům vězení, přičemž se předpokládalo, že ve vězení zemře. O této strašlivé zkušenosti napsal Matos tvrdou a úžasnou knihu *Když přišla noc*. Partyzánský vůdce navzdory mučení a špatnému zacházení nezemřel, ale jiní takové štěstí neměli. Dne 5. ledna 1959, čtyři dny po útěku Fulgencia Batisty a tři dny předtím, než Fidel Castro

vítězoslavně vstoupil do Havany, předsedal Raúl Castro v Santiagu de Cuba krátkému soudnímu procesu, jenž skončil trestem smrti pro víc než sedmdesát zajatých vojáků. Odsouzenec pak zastřelili na okraji vybagrované jámy a pak je ukvapeně pohřbili, ještě než někteří vůbec stačili dostat ránu z milosti. Analytik CIA Brian Latell tvrdí, že v roce 1966 Raúl Castro nařídil exhumaci ostatků všech osob popravených v Santiagu a v pohoří Sierra Maestra. Ostatky byly uloženy do velkých betonových ‚rakví‘ vyrobených speciálně pro tento účel. Ty pak naložili na palubu lodí a na jižním pobřeží provincie Oriente je vhodili do moře. Právě tam jsou vody Karibiku nejhlubší.

Raúl Castro, který stejně jako jeho bratr Fidel odsuzoval brutalitu režimu Fulgencia Batisty, zahajoval první rok revoluce krvavou lázní. Nový řád, jenž sestoupil z hor, si s sebou v batozích nesl vlastní popravíště k nastolení ‚revoluční spravedlnosti‘. A jeho veleknězi Raúlu Castrovi vypomáhali stejně nelítostní, či ještě nelítostnější kati, jako třeba Che Guevara, nejvyšší vládce pevnosti La Cabaña, v níž se křik lidí odsouzených na smrt zastřelením mísil s bujarým vítáním Fidela Castra během jeho vítězného vkročení do Havany 8. ledna 1959. Che Guevara tomu říkal ‚popravčí pedagogika‘,“ píše Vicente Botín.

Kalhotky s Che Guevarou

Příznivci „romantického revolucionáře“ Che Guevary dodnes strkají hlavu do písku před faktem, že má na rukou krev – převážně nikoliv z tvrdých bojů muže proti muži v neprostupném pralese, ale nejvíce právě z doby po dobytí moci, z období revolučního teroru zaměřeného zpravidla vůči nevinným a bezbranným obětem. Na internetu se dnes dá koupit skoro úplně všechno, i sada oblečení s Che Guevarou. Trička, brašny, bundy, speciální tričko pro vašeho psa – vše s různými emblémy a podobiznami legendárního revolucionáře v rozličných designových variantách. Ba dokonce – i dámské kalhotky, například s podobiznou soudruha Che s doutníkem v ústech (pro zájemce, kdyby snad někdo po něčem takovém zatoužil, viz například: <http://www.cafepress.com/+che-guevara+underwear-panties>).

Jak to interpretovat? Jako smrt revoluce, která nastává tehdy, když se jejích symbolů a ikon zmocní trh, a prodává je (nejen zlaté) mládeži ve velkých sériích? Když je soudruh Che degradován na úroveň Sandozana? Bohužel, do takto vytvořených tržně-kulturních vzorců lze snadno napěchovat nové bojovníky, včetně těch, co teprve vstanou. A na Kubě se smrt revoluce projevuje tupou diktaturou a nedostatkovou ekonomikou. Slovy Vicenteho Botína: „Podle zprávy organizace Human Rights Watch, nazvané ‚Nový Castro, stará Kuba‘ a publikované v listopadu 2009, byl ‚Raúl Castro během tří let u moci úplně stejně nesmiřitelný jako jeho bratr‘. Stotřicetistránková zpráva, jedna z nejobsáhlejších, které tato nevládní organizace o Kubě publikovala, upozorňuje na celý systém ústků nejen disidentů, ale kohokoli, kdo se snaží dožadovat svých základních práv. Vláda má k dispozici celou škálu předpisů a paragrafů, jako jsou například trestné činy zvané neposlušnost, odepření kázně či urážka, podle kterých lze postihovat téměř jakýkoli projev nesouhlasu.

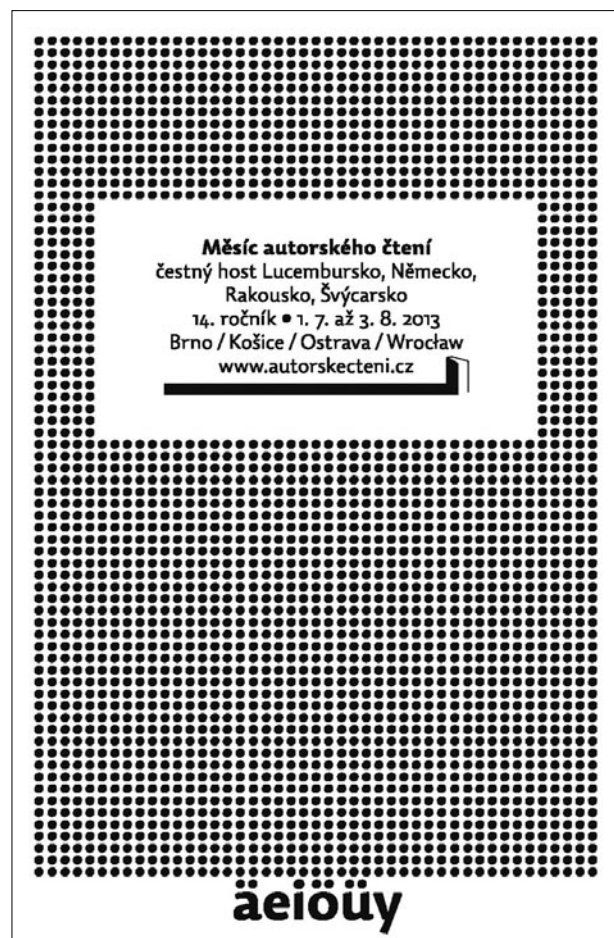
Podle názoru Human Rights Watch je tím nejorwellovějším ze všech represivních prostředků skutková podstata trestného činu zvaného společenská nebezpečnost, zákonem definovaná jako ‚zvláštní náchylnost k páčání trestných činů, která se projevuje u konkrétní osoby tím, že její chování je shledáno zjevně rozporným s normami socialistické morálky‘. Neboli ‚ideozločin‘, zákon postihující mentální delikt, popsany Georgem Orwelllem v románu *1984*. Aby mohl být člověk odsouzen za trestný čin, stačí, když ‚Velký bratr‘ usoudí, že by mohl mít hypoteticky v úmyslu ho spáchat.

Když 24. února 2008 Raúl Castro vystřídal svého bratra Fidela ve vedení státu, zbývala z kubánské revoluce už jen karikatura sebe samotné. Exaltovanost vrchního velitele s jeho apokalyptickými projevy proti ‚impériu‘ neboli Spojeným státům či nekonečné pochody ‚bojujícího lidu‘ – všechny příznačné projevy karibského Führerského mesiášství už nemohly dále skrývat, že vysílený systém, jenž své lidi odsoudil k čirému přežívání, prostě zkolaboval. Kuba potřebovala kouzelníka, který by byl schopen tahat králíky z klobouku, ale tentokrát opravdové králíky z masa a kostí,

aby se Kubánci mohli najíst něčeho jiného než slov. Ke splnění tohoto úkolu byl vybrán Raúl Castro.“

Třetího června letošního roku oslavil Raúl dvaosmdesáté narozeniny. Jeho roli pak Vicente Botín v úplném závěru své knihy shrnuje velmi lakonicky: „Už přes půl století Kubánci snášejí tyranii, která jim brání vykonávat svá práva, nejprve za Fidela Castra a nyní i za jeho bratra Raúla, jenž si na svá bedra vzal nesplnitelný úkol namaskovat zdechlinu. Kubánská revoluce je mrtvá, ale zuby nehty se brání tomu, aby zemřela se svou vlastní tváří, a Raúl Castro se jen snaží nasadit jí masku.“

Josef Mlejnek jr. je politolog a novinář. Zaměřuje se na demokratickou transformaci ve střední a východní Evropě.

Pocity po více než dvou desetiletích od pádu komunismu

STANISLAV BALÍK

Václav Klaus nezavršil svou prezidentskou dekádu jen vydáním desátého svazku svých prezidentských projevů a jiných textů. Začátkem roku 2013 spatřila světlo světa jeho kniha *My, Evropa a svět*, kterou lze jen těžko žánrově zařadit. Stojí kdesi na pomezí rozsáhlého eseje, komentáře, pamětí, a v dobrém slova smyslu politického pamfletu. To s sebou nese jak celou řadu výhod, zejména ohledně stylu, jímž mohla být napsána, tak na druhou stranu nevýhod, kdy může být čtenář zmaten různým žánrovým přeskokováním.

Jestli se něco V. Klausovi rozhodně nedá upřít, je to odvaha vstupovat do veřejného prostoru s ostře formulovanými názory a jeho pílí. Vždyť i tato kniha byla podle datace dopsána na Štědrý den, kdy se většina z nás zaobírá jinými věcmi než dopisováním knih. Není typem profesora, který píše vědecké články a knihy, které vyjdou v nákladu dvou set kusů, z nichž polovina zůstane ležet u distributorů a druhou polovinu si rozebere pár dalších lidí z oboru, přičemž ne každý z nich si ji skutečně přečte. V. Klaus píše knihy, které se vydávají a prodávají po tisících a díky nekomplikovanému stylu jsou také čteny. Je profesorem-popularizátorem, který umí složitou společenskou realitu zjednodušit a předložit její srozumitelný výklad. Je oním typem profesora, na jejichž absenci si pravidelně při jmenování zástupů nových tolik stýskal. Právě pod tímto úhlem popularizace je nutné knihu vnímat.

Skládá se ze tří rozdílných částí – blízko k sobě mají především první a třetí. V první se vypisuje ze svého (a zřejmě nejenom svého) zklamání, jak je možné, že po již téměř čtvrt století od Listopadu 1989 stále není vybojován, ba dokonce je opakovaně prohráván boj o svobodu jednotlivce, o svobodný trh a minimální fé-

rový stát. Ve třetí – pamfletické – pak burcuje do boje, když formuluje tři úkoly naší doby: zastavit potlačování trhu a narůstání státních intervencí; zastavit směřování k nadnárodnímu vládnutí; bránit erozi tradičních hodnot. Je to stále podobný Klaus, který v roce 1991 zakládal liberálně-konzervativní Občanskou demokratickou stranu. Jen je oproti tehdejší době zesílen důraz na obranu tradičních hodnot, jež se tehdy asi přeci jen nezdály tolik ohroženy jako nyní. Stejně tak boj proti globálnímu či kontinentálnímu vládnutí se do expresidentova arzenálu dostal až v průběhu druhé poloviny devadesátých let.

Mezi první a poslední část je vsazena kapitola o patnácti uzlových bodech historie posledních dvou desetiletí. Ta je právě na půl cesty k pamětem, kdy řada zmíněných uzlových bodů je doprovázena autorovými osobními poznámkami, připomínkami vlastních postojů, dobových souvislostí.

Václav Klaus:
My, Evropa a svět.
Fragment,
Praha 2013, 180 s.

Exprezident definitivně přechází na stranu konzervativních kritiků moderního vývoje – učinil tak symbolickým gestem první třídy, když se distancoval od šedesátých let dvacátého století, v nichž rozpoznal „období cílevědomého podkopávání autority tradičních hodnot“ (s. 27). Tímto myšlením dokazuje, že např. jeho blízkost některým postojům Benedikta XVI., jež byla jeho kritiky vnímána jako účelová, má reálný základ. Vždyť i tehdy mladý vysokoškolský profesor Joseph Ratzinger patřil k nadšeným obhájčům tehdejších společenských procesů, z čehož ho vyléčily až studentské revolty osmašedesátého roku. V. Klaus k obdobnému postoji dospěl později, o upřímnosti tohoto obratu však netřeba pochybovat.

Zjednodušením, které překročilo hranici, je převzetí názoru M. Bednáře, že Evropská unie je Východ, „neboť vyrůstá z tradice domněle osvíceného centrálního řízení společnosti a států, což je navýsost východním fenoménem“ (s. 17). Ale co racionalistická osvícenská Francie? To byl přece Západ *par excellence*. Ano, nebyl to anglosaský svět, ale Okcident nejsou jen Britské ostrovy a Nový svět. Západ nemůžeme odstříhnout od jeho totalitářských sklonů, přítomných třeba v Kalvínově Ženevě či inkvizičním Španělsku. Snaha vyvinut západní myšlení ze spoluodpovědnosti za dnešní obludnou podobu evropské integrace a svalování viny na Východ je prostě ahistorická.

Václav Klaus často připomíná úlohu ekonomie coby údajné královny společenských věd. Avšak ani hluboká ekonomická znalost nenahrazuje poznatky historie, sociologie či politologie. Ekonom se skutečně může divit, historik ne – „Nečekal jsem (po Listopadu – pozn. SB) takovou nenávist ke slovům, jako je zisk, měnový kurz, úroková míra, kapitál, banka, finanční instituce. Myslel jsem, že něco takového bylo pouze jakousi povinnou koloraturou marxistické či komunistické doktríny, které ani její tehdejší vykladači vlastně až zas tak moc nevěřili. Teprve teď vidím skutečnou hloubku nenávisti k bohatství a k produktivní práci, teprve teď si uvědomuji, že v zárodcích antikapitalistického uvažování je ideologicky vyburcovaná lidská závist a zcela primitivní myšlenka, že bohatství druhého je jen a jedině na můj úkor.“ (s. 37) Právě v tu chvíli přesně diagnostikoval dlouhodobé základy men-

talitity plebejského českého člověka; právě v tu chvíli dal jednu z odpovědí na to, proč mohl být komunismus právě v českých zemích tak úspěšně nastolen, neboť jeho nauka skvěle konvenovala dlouhodobému českému myšlení. Na druhou stranu je možná dobře, že nic takového začátkem devadesátých let on ani jeho blízcí spolupracovníci nečekali, o to svobodnější a nesvázaní společenskými ohledy mohli být při instalaci kapitalistického hospodářského systému.

Vlastní podcenění historického kontextu autor sám přiznává i na dalším místě, a sice ve vztahu k rozpadu Československa, které jej až do jeho padesáti let ani nenapadlo („V tom jsem se evidentně mýlil. Řekl bych, že jsem málo vnímal historii a asi jsem jí i málo rozuměl. Nebyl jsem v tom ale asi sám.“ /s. 71/) Proč jen tyto knihy nečtou ti, kteří exprezidentovi vyčítají nedostatek sebereflexe a že neumí přiznat chybu? Nicméně úžas vyvolává Klausovo podcenění historického kontextu při diskusích o názvu státu v roce 1990, když přiznává, že až donedávna vůbec netušil, že název s pomlčkou nesla naše pomnichovská druhá republika a že ani neví, kdy a jak byl takový název zrušen. Je to až na jakési „povytažení obočí“, vždyť již tehdy v roce 1990 patřil k předním politickým postavám. Kolik dalších tehdejších politiků netušilo, jaké konotace název s pomlčkou nese? Ono totiž Slovákům šlo právě o onu historickou souvislost s rokem 1938. Název „Republika Česko-Slovenská“ se v letech 1938–1939 neodmyslitelně pojil s širokou autonomií Slovenska. Zrušen byl vyhlášením slovenské samostatnosti a Protektorátu Čechy a Morava 14.–16. března 1939. Když se pak obnovovalo Československo v květnu 1945, na základě doktríny kontinuity s první republikou, která anulovala vše, co se právně dělo po 30. září 1938, samozřejmě se „zapomnělo“ i na název s pomlčkou.

Ohledně postoje k historii lze zmínit ještě jeden zajímavý moment knihy, a to když se dočteme, že dnešní generace, které neprožívaly společenský pohyb šedesátých let, mu „ani nemohou dobře rozumět“ (s. 163). Člověku se chce až politovat historiky nesoudobých dějin – všechny medievalisty, rané novověkáře či historiky dlouhého devatenáctého století. Bohužel má tento postoj nechtěně až příliš blízko k rozhořčeným účastníkům komunistických prvomájových veselí,

kteří odmítají diskutovat se svými mladými odpůrci, kteří dle jejich názoru nemohou té době porozumět, když v ní nežili.

Kapitolou samou pro sebe jsou zmínky o Václavu Havlovi v kontrastu s Lechem Kaczyńským; které jsou zvláště pikantní, když se pojí s termíny jako vnitřní rozhádanost či absence elementárního respektu. K rozhádanosti vždy musí být alespoň dva, jeden nestačí.

Z jiného soudku – zajímavá je Klausova víra v obyčejného člověka a souběžný odpor vůči elitám. Mnohdy jde ale tento jinak sympatický postoj až příliš daleko: „Neuvěřili lidé (nemluvím o obyčejných lidech, ti takové chyby nedělají) ..., že nastal onen Fukuyamův ‚konec historie‘?“ (s. 46) Proč by se právě v tomto ohledu měli intelektuálové, novináři a lidé pohybující se ve veřejné sféře, tolik lišit od „obyčejných lidí“? Znáš spoustu obyčejných lidí, kteří žijí tak, jako by žádný zítřek neměl být, resp. že bezstarostný dnešek automaticky znamená podobný zítřek, tedy vlastně že historie skončila.

V této distanci od úlohy osobností v dějinách Klaus pokračuje při analýze pádu komunismu. Zopakoval svou již mnohokrát vyřčenou tezi, a sice že úloha vnějšího světa byla velmi malá a že komunismus padl především kvůli svým již nepřekonatelným vnitřním slabostem. Takto ostře a bez pochybností formulován má tento postoj blízko k fatalistickému spoléhání se na nevyhnutelné síly dějin. Je proto namístě se ptát, abychom předešli nedorozumění – patřila v Klausově pojetí k vnitřním slabostem komunismu evidentní neschopnost jeho tehdejších vůdců? Jak vysvětlíme

přežití komunistických režimů na Kubě či v KLDŘ? Osobně bych úlohu osobností v dějinách nepodceňoval, ať už to jsou zásluhy Ronalda Reagana, Margaret Thatcherové, Helmuta Kohla či Karla Wojtyły na pádu komunismu v Evropě, či Václava Klause na instalaci kapitalismu či rehabilitaci konceptu politického stranictví v českých zemích. Vždyť právě on je příkladem, jak mnoho zmůže i proti dávným národním mentalitám o své pravdě dostatečně přesvědčený a charisma-tický lídr.

Jak již bylo naznačeno v úvodu – kniha je jakousi bilancí, snad rekapitulací před další etapou autorova veřejného působení. V tomto kontextu jsou možná klíčové dvě pasáže, které sice v knize nejsou uvedeny vedle sebe, které ale spolu těsně souvisí. V závěru jedné z kapitol nalezneme bohužel zřejmě pravdivý povzdech, že krátké období polistopadové svobody, důvěry v člověka a jeho schopnosti bylo jakýmsi náhodným vychýlením z jinak přirozeného stavu. Na jiném místě pak je připomenut důležitý Hayekův postřeh, a sice že svoboda nepřetrvává, nebude-li každou generací znovu zformulována a nebude-li znovu zdůrazněna její hodnota. Václavu Klausovi dost možná v celé knize nešlo o nic jiného, než právě o naplnění Hayekovy výzvy formulovat a zdůraznit hodnotu svobody. Přes všechny mé uvedené postřehy a nesouhlasy, které ostatně většinou mířily mimo tento hlavní směr, se to exprezidentovi evidentně podařilo a stálo za to.

Stanislav Balík, politolog a historik, vedoucí Katedry politikologie na FSS MU.

Reakce

K anketě „Prezidentské období Václava Klause očima autorů *Kontextů*“

V prvním letošním čísle *Kontextů* jsem ocenil, že v době vrcholící mediální hysterie proti ve funkci končícímu prezidentovi Václavu Klausovi se jejich redakce pokusila na klausovskou prezidentskou éru podívat jinak. Dala prostor pěti autorům publikujícím v *Kontextech* a otiskla jejich pohled na prezidenta Klause, jeho dobu a dílo. Oceňuji, že autoři hledali to základní, trvalé a charakteristické v politické činnosti Václava Klause, to, čím ovlivnil nedávnou historii i naši současnost. V řevu protiklausovské protiamnestijní kampaně to byly jedny z mála věcných, střízlivých a poučených hlasů. Přesto si dovolím jednu kritickou poznámku.

Lubomír Kopeček, autor politické biografie Václava Klause, se ve svém vyjádření, které je v celé anketě první, věnuje klíčovému momentům politické dráhy Václava Klause. Označuje jej jako nejúspěšnějšího českého politika po roce 1989 a oceňuje především Klausovu formativní roli v české politice a otcovství české pravice, rozdělení Československa a udržení české koruny. Ano, jistě. Nechápu ale Kopečkovu hodnocení Klausova premiérství jako ambivalentní, či dokonce záporné. Vysvětlení vidím v tom, že autor ve výčtu zá-

sadních kroků, přínosů a úspěchů Václava Klause zcela opomněl prosazení a uskutečnění zásadní společenské a ekonomické transformace v naší zemi po roce 1989, transformace, která je s jeho premiérstvím neoddělitelně spojena.

Protože jsem s Václavem Klausem prošel prakticky celou anabází jeho života ve vrcholné politice a vycházím i z jeho pohledu na své skutky, pokládám zásluhu Václava Klause o naši transformaci za zdaleka nejvýznamnější moment jeho politického odkazu vůbec. Jako premiér uskutečnil zásadní systémovou změnu, a to úspěšně. Vyčítat mu, že nad rámec toho nezařídil to, co nemáme doposud – funkční reformu zdravotnictví, penzijního systému či regulace kapitálového trhu, může jen ten, kdo nevnímá dimenze a podstatu problémů, o nichž hovoří. Možná je to tím, že autor není ekonom, možná, že po více než dvaceti letech kapitalismu začínáme zapomínat, jak gigantický a bezprecedentní úkol transformace byla. I to je možná implicitní konstatování skutečnosti, že transformace let devadesátých – kdysi téma zcela zásadních střetů a protichůdných rozhodnutí – dopadla celkově úspěšně, když se nám s odstupem let vytrácí z paměti a nestojí za zmínku.

Jiří WEIGL

Z nových knih

JARO KŘIVOHLAVÝ PSYCHOLOGIE POCITŮ ŠTĚSTÍ Současný stav poznání

Grada, brož., 136 s., 219 Kč

V soudobé světové psychologii se objevuje stále více prací, které se zabývají kladnými emocemi. Původní publikace známého a uznávaného psychologa prof. Jaro Křivohlavého

podává přehled výsledků empirických, experimentálních prací, zaměřených na problematiku kladných emocionálních zážitků. Charakterizují náš vlastní emocionální stav, který bychom mohli vyjádřit výrazem „je mi dobře“. Závěr knihy je věnován aplikaci zjištěných poznatků do běžného života, tj. přináší souhrn podnětů, vztahujících se k otázce „co dělat, aby nám bylo dobře“. Publikace je určena psychologům, psychiatrům, odborníkům z řad pomáhajících profesí a také studentům těchto oborů.

MARTIN RIEGL PROMĚNY POLITICKÉ MAPY PO ROCE 1945

Grada, brož., 240 s., 359 Kč

„Politické mapy lžou,“ poznamenal v roce 1994 poněkud provokativně Robert Kaplan, americký diplomat analyzující vnitropolitickou situaci napříč kontinenty. Precizně tak vystihl fakt, že obraz světa rozděleného mezi suverénní státy, který nám

sugerují politické mapy, je lživý. Realita politického prostoru ve světě je totiž zcela odlišná, než lze vyčíst z konvenčních politických map, a zůstává před námi často skryta.

Přinášíme vám proto unikátní a komplexní přehled o vývoji mezinárodně neuznaných a zhroutených států po roce 1945, jehož součástí je ve světě doposud nezpracovaný souhrn států s omezenou suverenitou. Kniha osvětluje faktory omezující suverenitu každého státu a období jejich existence a odhaluje podstatu států chtěných a nechtěných, jejichž existence výrazně ovlivňuje vnitrostátní, regionální i globální bezpečnost a je původem častých ozbrojených konfliktů i mezinárodně-politického napětí. Po přečtení této publikace pochopíte skutečnou podobu politické mapy světa, procesy a pohyby, které ji dlouhodobě utvářejí v souladu s regionálními i globálními mocnostmi.

Grada Publishing, U Průhonu 22,
170 00 Praha 7, tel.: 234 264 401-2,
fax: 234 264 400, www.grada.cz

MICHAEL POLLAN DILEMA VŠEŽRAVCE

Argo, přeložila Jitka Fialová, 498 Kč

Autor se ve své mimořádně čtivé práci zabývá na velkovýrobu potravin. Krom alarmujícího reportážního popisu samotné produkce uvažuje i o tom, jaký má

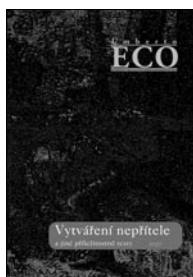
dopad na krajinu, hospodářské plodiny a zvířata, ale i na skladbu našeho jídelníčku, stravovací návyky, kulturu stolování i zdraví člověka. Jeho popis průmyslového zpra-

cování potravin, do kterého vstupuje chemie či genetické inženýrství, je varovný, autor nicméně v této i dalších svých knihách nabízí i východisko. Prostá doporučení typu „nejezte nic, co by vaše babička nepovažovala za potravinu“ či „nekupujte nic, co je složeno víc než z pěti ingrediencí“, apelování na návrat k tradičním receptům a místním dodavatelům jsou stejně platná i pro českého čtenáře. Michael Pollan se této tematice věnuje soustavně a s obrovským čtenářským ohlasem. Mezi jeho knihami najdeme tituly jako Obrana jídla: Jedlíkův manifest či Pravidla pro stravu: Jedlíkův manuál.

UMBERTO ECO VYTVÁŘENÍ NEPŘÍTELE

Argo, váz., 246 s., 348 Kč

Soubor šestnácti nedávno vzniklých esejistických textů známého spisovatele a badatele nese název prvního z nich, věnovaného mimořádně aktuálnímu tématu: potřebě určité společnosti mít svého nepřítele a utvořit si jeho obraz. Svazek se vyznačuje tematickou rozmanitostí, sahající od literárních lásek mládí přes otázky poetiky či etiky výzkumu v oblasti medicíny až po představení autorova vlast-

ního zralého díla. Vedle Ecovy příslušné erudice řadu textů spojují autorovy oblíbené motivy, z nichž on sám výslovně uvádí absolutno, ošklivost a oheň.

ARGO, Milíčova 13, 130 00 Praha 3
tel.: 222 782 262, www.argo.cz,
argo@argo.cz

IMMANUEL KANT STUDIE K DĚJINÁM A POLITICE OIKOMYMENH, brož., 192 s.

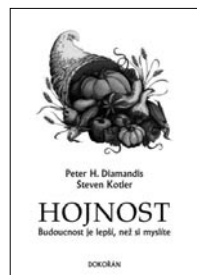
Ve svém stěžejním příspěvku k dějinám politické filosofie, spíše K věčnému míru, předkládá Kant model mírového soužití mezi národy. Ve spise O obecném rčení:

Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi, vysvětluje Kant smysl a uskutečnitelnost své praktické filosofie založené na kategorickém imperativu. Soubor dále obsahuje statě Idea všeobecných dějin, recenzi Herderových Idejí k filosofii dějin lidstva, Domnělý počátek dějin lidstva, O domnělém právu z lásky k lidem lhát, Co je osvícenství? a uzavírá jej Konec všech věcí, v němž Kant převádí apokalyptický motiv na situaci, kdy by se křesťanství stalo pouhým souborem příkazů a přestalo být prodchnuto duchem laskavosti a lidského porozumění.

Oikomyenh, Černá 3, 110 00 Praha 1
tel./fax: 224 930 310/212
www.oikomyenh.cz,
distribuce@oikomyenh.cz. Prodej pro veřejnost každý čtvrtek 9:30–16:30;
15% sleva, 20% sleva pro studenty.

PETER H. DIAMANDIS, STEVEN KOTLER HOJNOST

Budoucnost je lepší, než si myslíte
Dokořán, překlad Václav Viták,
váz. s přebalem, 368 s., 81 grafů
a ilustrací, 399 Kč

„Dochází ropa a přijde hlad. Globální oteplování způsobí rozpad civilizace. Euroatlantickou civilizaci pohltí hordy z Východu. Po výbuchu supervulkánu zmrzne.“ Jak je možné, že všechno tohle funguje a plní první stránky novin i žebříčky bestsellerů v době, kdy se lidstvo jako celek má vůbec nejlépe v celé své historii? V době, kdy technologické a společenské trendy slibují vyřešit všechny problémy z titulních stránek, a to brzy – stačí neudělat nějakou hloupou chybu? Základem knihy je přehled nejnovějšího vývoje základních špičkových technologií v jejich společenském a ekonomickém kontextu a rozbor dopadu jejich nasazení v globálním měřítku, které již probíhá nebo k němuž může rychle dojít.

Dokořán, Holečkova 9,
150 00 Praha 5 - Smíchov
tel.: 257 320 803, tel./fax: 257 320 805
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz

MARCELA LINKOVÁ, KATEŘINA CIDLINSKÁ, HANA TENGLEROVÁ, MARTA VOHLÍDALOVÁ A ALICE ČERVINKOVÁ NEJISTÉ VYHLÍDKY Proměny vědecké profese z genderové perspektivy SLON, brož., 194 s., 325 Kč

Knihy zkoumá genderové aspekty profesních plánů vědců a vědkyň, akademické

mobility, kombinace vědecké profese a rodičovství, obrazu vědy v médiích a politiky genderové rovnosti ve vědě. Využívá k tomu koncept epistemických životních prostorů Ulrike Felt.

Úvodní kapitola odkrývá kontext současného měnicího se světa vědy a jeho genderové aspekty, představuje základní stereotypní představy o vědě a vědkyních, analyzuje početní zastoupení žen v české vědě či přístup k genderovým otázkám v rámci české vědní politiky. Druhá kapitola obrací pozornost ke kariérním plánům začínajících vědkyň a vědců v doktorské a postdoktorské fázi. Třetí kapitola se zabývá tématem akademické mobility, čtvrtá se věnuje možnostem kombinace vědecké práce a mateřství v ČR, pátá je sondou do prezentace vědkyň a vědců v českém tisku. Šestá kapitola ukazuje vývoj evropských politik genderové rovnosti od konce 90. let do současnosti. Závěrečná kapitola pak shrnuje hlavní zjištění a věnuje se dopadům proměňujícího se charakteru vědecké profese na genderovou rovnost a na profesní vyhlídky žen a mužů ve vědě v České republice.

JINDŘICH KREJČÍ, YANA LEONTIYEVA (EDS.) CESTY K DATŮM Zdroje a management sociálně- vědních dat v české republice SLON, brož., 470 s., 540 Kč

Prostředí pro vědeckou práci v sociálních vědách prochází překotným vývojem. Jedním z důvodů je také rostoucí objem dat, která jsou k dispozici pro sociální analýzy. Využívání nových možností i zpřístupňování vlastních databází bývá podmínkou pro plnohodnotné zapojení do života mezinárodní vědecké komuni-

ty a pro dosahování výsledků s uznávaným vědeckým impaktem. Efektivní práce s daty však vyžaduje orientaci v nepřehledném množství zdrojů, zvládnutí metod managementu dat

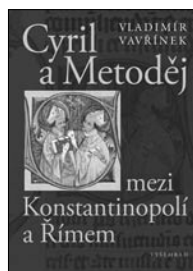
a sekundární analýzy i orientaci v právních a formálních náležitostech sdílení dat mezi výzkumnými týmy. Autoři a autorky této knihy se právě proto zaměřují na problematiku vytváření a používání kvantitativních sociálních dat, věnují se metodám managementu dat a představují služby datových archivů. Zvláštní pozornost věnují problematice harmonizace dat pro účely časových a mezinárodních komparací. Velkou část knihy tvoří přehledové studie o dostupných datech včetně hlubších rozborů a analýz datových zdrojů k vybraným tématům.

Sociologické nakladatelství (SLON),
Jilská 1, 110 00 Praha 1
tel.: 222 220 025, fax: 222 220 045
www.slon-knihy.cz, slon@slon-knihy.cz

VLADIMÍR VAVŘÍNEK

CYRIL A METODĚJ MEZI KONSTANTINOPOLÍ A ŘÍMEM

Vyšehrad, váz., 384 s., 328 Kč

Známý český byzantolog s využitím nových vědeckých poznatků vypráví příběh cyrilometodějské misie. Zasvěceně líčí byzantské prostředí, z něhož oba so-

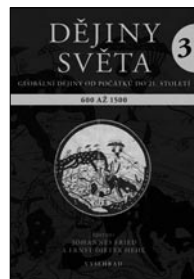
luňští bratři, Konstantin-Cyril a Meto-

děj, na Velkou Moravu přišli, vysvětluje motivy jejich vyslání i roli, kterou se hráli v utváření tamní společnosti. Osudy jejich misie souvisely nejen s bojem moravských vládců o nezávislost jejich státu na franské říši, ale i s velmocenským zápasem konstantinopolského patriarchátu a římské kurie o církevní jurisdikci nad nově christianizovaným Bulharskem. Dále osvětluje původnost a jedinečnost kulturního díla Cyrila a Metoděje, zvláště vytvoření slovanského písemnictví a zavedení slovanského jazyka do liturgie. Slované žijící tehdy na našem území se stali prvním evropským národem, do jehož jazyka byla přeložena Bible. V neposlední řadě se autor zabývá cyrilometodějskou tradicí v různých historických etapách našich národních dějin.

DĚJINY SVĚTA 3

Výklady světa a světová náboženství. 600 až 1500

Vyšehrad, váz., 480 s., 598 Kč

Další díl šestisvazkové edice *Dějiny světa* přináší na přibližně 500 stranách nejnovější poznatky k danému období, jímž je nyní doba zhruba od nástupu islámu po velké zámořské objevy.

Uspořádání kapitol má opět v komplexní perspektivě ukázat souvislost historických událostí, socioekonomického vývoje a kulturních výdobytků v rámci celého světa. Svazek se ve třech velkých oddílech věnuje tématům „různorodosti světa“, „uspořádání světa“ a „výkladu světa“. První část načrtává náboženskou a politickou mapu zkoumaného období, druhá se věnuje mocenské expanzi islámu,

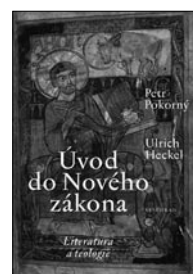
křížovým tažením i dění na indickém subkontinentu a ve střední a východní Asii. Konečně třetí část se podrobně zabývá náboženskými systémy – kulturou středověkého křesťanství, islámským myšlením či náboženskými proudy v Číně a Indii.

PETR POKORNÝ, ULRICH HECKEL

ÚVOD DO NOVÉHO ZÁKONA

Literatura a teologie

Vyšehrad, váz., 840 s., 998 Kč

Tato kniha byla napsána na objednávku tübingenského nakladatelství Mohr-Siebeck – jako univerzitní učebnice dvou oborů: literárního úvodu do Nového záko-

na a teologie Nového zákona. Strukturu zůstává sice kniha blízká žánru literárních úvodů (kdo, kdy, kde, pro koho a proč jednotlivé texty sepsal), přesahuje je však důsledným pojednáním teologie jednotlivých spisů a vrstev Nového zákona a přináší též náčrt celkové koncepce novozákonního kánonu. Díky přispění Ulricha Heckela se pak kniha stala skutečnou učebnicí se shrnutími obsahu biblických knih, přehledy a tabulkami; tento německý teolog ji též obohatil o některé údaje týkající se dobového pozadí vzniku Nového zákona, tematická shrnutí a v oddílech o janovských spisech a deuteropavlovských listech má významný podíl i na vlastním výkladu.

Vyšehrad, s.r.o., Víta Nejedlého 15,
130 00 Praha 3, tel./fax: 224 221 703
info@ivysehrad.cz, www.ivysehrad.cz
nákup: Štěrbobolská 44/1307,
102 00 Praha 10; 20 % sleva

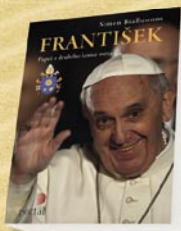
Simon Biallowons

František

Papež z druhého konce světa

Tato kniha usiluje o první portrét buenosaireského arcibiskupa, apoštola chudých a přítele lidí na okraji. Shrnuje také odkaz Františkova předchůdce, papeže Benedikta XVI., a zamýšlí se nad přítomností i budoucností katolické církve a výzvami, které před novým papežem stojí.

váz., 176 s. (168 s. + 8 s. příloha), 235 Kč

Benedikt XVI.

Můj duchovní testament

Ústředním motivem knihy je téma víry. Nad textem testamentu si uvědomujeme, nakolik je každý člověk v křesťanském životě vlastně na začátku a jak moc má zapotřebí stále znovu se učit tomu, na co pozapomněl, nebo znovu vdechnout život tomu, co bylo zhašeno nebo vyhaslo, či dokonce znovu získat to, co bylo opuštěno nebo odloženo.

brož., 112 s., 199 Kč

Jan Jandourek

Daniel Herman**– Srdcem proti ostatnému drátu**

Kniha obsahuje autobiografické prvky i obecnější úvahy dvou bývalých duchovních, dnes obecně uznávaných osobností kulturního a společenského života. Ambicí knihy je živě popsat realitu a atmosféru toho, co se ve společnosti a církvi dělo v posledních třech desetiletích, a to s nadhledem, a přitom s dosud nepublikovanými skutečnostmi.

brož., 168 s. + 8 s. příloha, 309 Kč

Freddy Derwahl

Poslední mnich z Tibhirine

Svědectví trapisty, který přežil

Skutečný příběh se odehrál v trapistickém klášteře v Alžírsku v polovině devadesátých let minulého století. Komunita zde pokojně žila uprostřed muslimské většiny. Kdo a proč je v březnu 1996 unesl a brutálně zavraždil? Podle oficiální verze byli mniši uneseni a zavražděni islámskými teroristy, ale vyšetřování tuto verzi nikdy zcela nepotvrdilo, ani nevyvrátilo.

váz., 200 s., 385 Kč

Žádejte v knihkupectvích nebo objednávejte: Portál, s. r. o., tel.: 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz
Knihkupectví Portál: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapkova 2

portál

host

měsíčník pro
literaturu a čtenáře
www.hostbrno.cz

česká i překladová beletrie
recenze knižních novinek
eseje o kultuře a literatuře
rozhovory a tematické bloky
aktuální reflexe
literární historie
nezavedená literatura

využijte klasické
či elektronické
předplatné

STANISLAV BALÍK, JIŘÍ HANUŠ

Katolická církev v Československu 1945–1989

Druhé vydání úspěšné, již dlouho nedostupné publikace. Kniha přináší moderní a současně velmi aktuální historický a politologický výklad událostí, které se týkají církevních i sociálně-kulturních novodobých dějin Československa. Vysvětluje nejen známé a již ve vědeckých diskusích diskutované okruhy problémů (např. průběh církevních procesů, vztah státu a církve, problém skryté církve, vztah římské a řecké církve), ale otevírá i celou řadu nových témat, k nimž patří zejména vztah katolických intelektuálů k socialismu, kulturní aspekty křesťanství, role lidové zbožnosti a v neposlední řadě celkový charakter českého křesťanství. Kniha je první souhrnnou syntézou dějin československého katolicismu v celém období komunistického režimu, ovšem s důrazem na dění v českých zemích. Nespokojuje se s pouhým chronologickým přehledem vývoje, ale hlavní těžiště jejího zájmu leží ve vystižení dlouhodobějších dějinných trendů i v analýze nástrojů používaných komunistickým režimem pro ovládnutí církve a celé společnosti. Text a bohaté obrazové přílohy přinášejí významné badatelské sondy, které umožňují lépe pochopit ideje i pracovní aktivity nejméně tří katolických generací a rozdíly mezi českým, moravským a slovenským katolicismem.

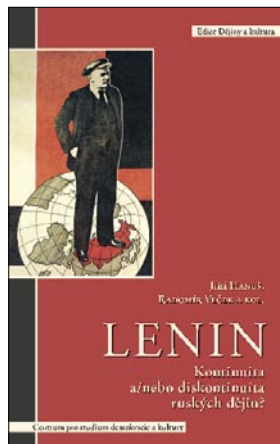
Druhé vydání, váz., formát B5, 400 str., 398 Kč

PIERRE MANENT

Lidská obec

„Co si dnes skutečně představujeme pod slovem člověk, které tak často používáme? O kom to mluvíme, když hájíme lidská práva nebo když pěstujeme humanitní vědy? Na tuto otázku nejen že nemáme žádnou jednoznačnou odpověď, ale nevíme ani, jakým směrem a jakými postupy bychom se ji měli vydat hledat.“ Těmito slovy otevírá významný současný francouzský historik a filozof Pierre Manent svou knihu, v níž se snaží vyložit, jakým způsobem vzniklo moderní pojetí člověka a v čem vlastně spočívá. Autor rozebírá tradice moderního liberálního a antiliberalního myšlení a zkoumá, jak se od 17. století proměňovaly koncepty, které stály v podloží moderny a které určují náš dnešní politický a kulturní život. Postupně pak dospívá k náhledu, že tím hlavním a nejpodivnějším rysem moderní lidské zkušenosti je vědomí vlastní historičnosti. Moderní člověk je bytost historická.

Váz., 260 str., 349 Kč

JIŘÍ HANUŠ, RADOMÍR VLČEK A KOL.

Lenin

Kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?

Historie životního příběhu Vladimíra Iljiče Lenina, historie jeho „druhého života“ včetně vytvoření ikony vůdce světového proletariátu, která nepostrádá náboženský rozměr, je autorům této publikace vhodnou látkou k promyšlení zásadních otázek. Je působení této jistě charismatické osobnosti a jejího hnutí pochopitelné v rámci ruské politiky, myšlení a kultury? Nebo je možné mluvit o radikálním vybočení nejen z ruských, ale případně z evropských dějin s jejich silnou vazbou na křesťanství, s jejich akcentem na důstojnost lidské osoby a důrazem na politický, a tedy kompromisní způsob jednání? Autoři samozřejmě odpovídají na tyto otázky různě, podle svého přesvědčení, metody i oblasti zájmu. Každý z nich se ale poctivě pokouší vyrovnat s fenoménem „Lenin“, s významem jeho díla pro další dějiny Ruska i Evropy i s klíčovou otázkou: Existuje v dějinách kontinuita s případnými diskontinuitami, nebo se jedná pouze o konstrukt v myslích historiků?

Brož., 164 str., 198 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

